

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**HATÎB EL-BAĞDÂDÎ'NİN EL-FASLÜ Lİ'L-VASLİ'L -MÜDRECİ Fİ'N-
NAKL İSİMLİ ESERİNDEKİ MÜDREC HADİSLERİN İNCELENMESİ (1-19
ARASI HADİSLER)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet ALPŞAHİN

TEMMUZ- 2019

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**HATÎB EL-BAĞDÂDÎ'NİN EL-FASLÜ Lİ'L-VASLİ'L-MÜDRECİ Fİ'N-
NAKL İSİMLİ ESERİNDEKİ MÜDREC HADİSLERİN İNCELENMESİ (1-19
ARASI HADİSLER)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet ALPŞAHİN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali KUZUDİŞLİ

TEMMUZ- 2019

GÜMÜŞHANE

KABUL VE ONAY

Bu kısım tez savunma sınavı tutanağı ile değiştirilecektir

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “Hatîb el-Bağdâdî’nin el-Faslü li’l-vasli’l-müdrecci fi’n-nakl isimli eserindeki müdrec hadislerin incelenmesi (1-19 Arası Hadisler)” konulu bu tezin yazılmasında, bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrîfât yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden Erişime açılabilir.
☐	Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

11/ 07/ 2019

Ahmet ALPŞAHİN

ÖNSÖZ

Hadis ilmi açısından önemli konulardan birisi de müdrec hadisler konusudur. Âlimler tarafından zayıf hadis türlerinden kabul edilen müdrec hadisler, râvînin bir hadisi rivayet ettiği esnada hadisin senedine veya metnine harici bir ifadeyi ilâve etmesiyle vukû bulur.

Hadisler, fikhî ve itikâdî birçok hükmün çıkarıldığı asıl kaynaklardan olması hasebiyle, hadislere yapılan ilâvelerin tespit edilmesi, hadis ilmi açısından oldukça önemlidir. Zîra rivayetdeki idrac tespit edilmediği takdirde, râvînin sözünden hüküm çıkarma yanlışlığına düşülebilir. Ayrıca bir rivayette Hz. Peygamber'in (sav) sözüne herhangi bir ilave yapılması, hadisin sihhatine de zarar vermektedir.

Bu sebeplerden dolayı âlimler müdrec hadis konusuna ehemmiyet vermişler ve müdrec hadis konusunda birçok eser yazmışlardır. Bu konuda yazılmış ilk müstakil eser Hatîb el-Bağdâdî tarafından yazılmış olan “el-Faslu li'l-vasli'l-müdrece fi'n-nakl” adlı eserdir. Hatîb el-Bağdâdî bu eserinde, tespit ettiği 111 müdrec hadisi idrac yönünden incelemiştir. Biz de tezimizde Hatîb'in bu önemli eserindeki bazı rivayetleri incelemeye çalışacağız.

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tez konusu, seçilme amacı, önemi, araştırma yöntemi ve bu konuda daha önce yapılmış olan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Hatîb'in hayatı, ilmi kişiliği, hoca ve öğrencileri hakkında bilgi verildikten sonra, “el-Fasl” adlı eseri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra müdrec hadis konusu hakkında genel bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise “el-Fasl” adlı eserin ilk babında yer alan 19 hadis incelenmiştir. Her bir hadisin öncelikle idraclı kısmı beyan edilmiş daha sonra Hatîb'in idracı ilgili açıklamalarına yer verilmiştir. Hatîb'in idracı ilgili açıklamaları çerçevesinde rivayetler, diğer hadis kitaplarında geçtiği haliyle, idraclı ve idracsız rivayetler şeklinde tasnif edilmiştir. İdrâca sebep olan râvî ve idracı ilgili diğer yorumlar beyan edildikten sonra da rivayet hakkında bir kanaate varılmaya çalışılmıştır.

El-Fasl'daki rivayetlerin diğ er hadis kaynaklarındaki tahrirleriyle karşılaştırma olarak incelenmesi, müdrec hadis konusundaki detay bilgileri açığa çıkaracaktır. Aynı Şekilde tezimizin, Hatîb'in bu eserinin içeriğinin daha yakından bilinmesine katkı sa layaca ını  mit ediyoruz.

Bu tez çalışmasında desteklerini esirgemeyen, başta çok değerli hocam Prof. Dr. Ali KUZUD ŐL 'ye, hadis alanında yararland ım tüm m elli lere ve maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme teőekkürü bir borç bilirim.

GÜMÜŞHANE- 2019

Ahmet ALŐAH N

ÖZET

[ALPŞAHİN, Ahmet]. Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Faslü li'l-vasli'l-müdrece fi'n-nakl İsimli Eserinde Yer Alan Rivayetlerin İncelenmesi (1-19 arası hadisler), Yüksek Lisans Tezi, 2019, (IX+155).

Bu çalışmada Hatîb el-Bağdâdî'nin “el-Fasl” adlı eserinde yer alan 19 rivayet, idrac açısından incelenmektedir. Rivayetler incelenirken temel hadis kitaplarından, tarih, tabakât ve cerh-ta'dîl kitaplarından ve müdrec hadisle ilgili diğer kitaplardan yararlanılmıştır. Hatîb'in hayatı, eserleri, hocaları, öğrencileri ve ilmi kişiliği hakkında bilgi verilmiş ayrıca müdrec hadisler hakkında bazı bilgiler sunulmuştur.

Tez çalışmamızda nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup idraclı rivayetlerin tespiti ve idraca sebep olan râvinin durumu hakkında bilgi edinmek için dökümantasyon taer-Remâ yöntemi ile idraclı rivayetlerin diğer versyonları ve idraca sebep olan râvi hakkındaki bilgiler tespit edilmiştir. Tespit edilen rivayetler analiz yöntemi ile incelenerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İdrâc, Müdrec, Râvi, Rivayet, Tahric, Sika, Merfu, Mevkuf.

ABSTRACT

[ALPŞAHİN, Ahmet], Research on revaluations mentioned in Hatîb el-Bağdâdî's work named el-Faslü li'l-vasli'l-müdrece fi'n-nakl (1-19 between), Master Thesis, 2019, (IX+155).

In this study, 19 hadiths mentioned in the book called al-Fasl are examined in terms of the idraj. When being researched, the main books of Islamic history, tabakat, jarh-tadel etc. About mudraj hadith are being used. It's given information about Hatîb's life, works, teachers, students and information about the scientific personality. In addition, some of the information about mudraj hadiths are transferred to the reader.

In this study of thesis, qualitative research methods have been used and other versions of müdraj revaluation and information about transmitter who led idrac in order to find İdrâcl revaluation and obtain information about transmitter who led idrac are identified. Revaluations identified were reached a conclusion by being researched with the method of analysis

Key Words: Idraj, Mudraj, Transmitter, Narration, Takhrij, Thika, Marfu, Mawkuf.

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY	II
BİLDİRİM	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HATİB EL-BAĞDÂDÎ HAKKINDA GENEL BİLGİ	4
1.1. Hatîb el-Bağdâdî'nin Hayatı ve İlmi Kişiliği	4
1.2. Hatîb'in el-Faslü Li'l-Vali'l-Müdrece Fi'n-Nakl Adlı Eseri	16
1.3. Müdrec Hadisler Hakkında Genel Bilgi	17
1.4. Metindeki İdrac Türleri:	19
1.5. Senette Gerçekleşen İdrac:	21
1.6. Müdrec Hadisin Ortaya Çıkış Sebepleri:	27
1.7. Müdrec Hadisteki İdracı Anlama Yolları:	30

1.8. Müdrec'in Hükümü:	33
------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

2. HATİB EL-BAĞDADİ'NİN EL-FASL ADLI ESERİNİN İLK BABINDAKİ RİVAYETLERİN İNCELENMESİ..... 35

2.1. Et-Tahiyyât Duası İle İlgili Bazı Rivayetler.....	35
2.2. Meyvenin Olgunlaşması İle İlgili İbn Ömer'den Gelen Rivayetler	45
2.3. Meyvenin Olgunlaşmadan Satılması İle İlgili Enes Bin Malik'den Gelen Rivayetler.....	50
2.4. Hurmanın İkişer İkişer Yenilmesinin Yasaklanması İle İlgili Cebele Bin Şuayb'dan Gelen Rivayetler	57
2.5. Bir Müslümanın Zulme Kayıtsız Kalmaması Gerektiği İle İlgili Rivayetler	62
2.6. Zubeyr Bin Avvam'ın Katili İle İlgili Bazı Rivayetler	68
2.7. Hayızlı Kadını Boşama İle İlgili Rivayetler	72
2.8. Abdest Alırken Abdest Uzuvarının İyi Yıkanması İle İlgili Ebu Hureyre'den Gelen Rivayetler	77
2.9. İtaatkar Bir Kölenin İki Ecri Olduğu İle İlgili Ebu Hureyre'den Gelen Bazı Rivayetler.....	83
2.10. Rüyada Bukağı ve Pranga Görmeye İlgili Rivayetler	87
2.11. Yeni Doğan Çocuğa Şeytanın Dokunması İle İlgili Rivayetler	92
2.12. Hasan Bin Ali'nin Hz. Peygamber'e Benzediği İle İlgili Rivayetler	96
2.13. Faizle İlgili Ebu Sâid el-Hudrî'nin Bazı Rivayetleri.....	102
2.14. Dilin Günaha Sokması İle İlgili Hz. Ebu Bekir'den Gelen Bazı Rivayetler ...	108
2.15. Kur'an Ezberlerinin Unutulması İle İlgili Abdullah Bin Mes'ud'dan Gelen Bazı Rivayetler.....	114

2.16. Şirke Girmeden Ölenin Cennete Gireceği İle İlgili Abdullah Bin Mes'ud'un Bazı Rivayetleri	119
2.17. Hurmanın Aşıl原因arak Satılması İle İlgili Bazı Rivayetler.....	124
2.18. On Bir Kadının Hikâyesi ve Hz. Âişe'nin Rivayetleri	130
2.19. Hz. Peygamber'in (sav) Bardağının Kırılması ve Kırılan Bardağın Onarılması İle İlgili Rivayetler.....	136
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	140
KAYNAKÇA	143
ÖZGEÇMİŞ	151

KISALTMALAR

a.g.m : Adı Geçen Makale.

bin. : Oğul.

DİA. : Diyanet İşleri Ansiklopedisi.

H.z. : Hazreti.

h. : Hicrî.

h.n. : Hadis No.

mhk. : Muhakkik.

nşr. : Neşreden.

sav. : Sallallahu Aleyhi ve Selem.

t.y. : Târih Yok.

y.y. : Yayın Yeri Yok.

v.y. : Vefat Tarihi Yok.

p. : Sayfa (İng.)

GİRİŞ

Tezimizin ana konusunu, Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Faslu li'l-vasli'l-müdrecci fi'n-nakl adlı eserin ilk babında yer alan on dokuz rivayetin idrac açısından incelenmesidir. Bu bağlamda ilk babda yer alan on dokuz müdrec rivayeti diğer hadis kitaplarındaki tahrirleriyle karşılaştırdık ve Hatîb'in iddiasını değerlendirmeye çalıştık. Bunun yanında Hatîb'in tespit ettiği idracı rivayetleri, şerh ve müdrec hadislerle ilgili diğer kitaplardaki yorumlar çerçevesinde inceledik.

Yine rivayetleri incelerken Hatîb'in idraca sebep olan râvi olarak beyan ettiği kişiyi, tabakât, terâcim, tarih, cerh ve ta'dîl kitaplarından dökümantasyon taer-Remâ ve analiz yöntemleriyle inceledik ve hadisdeki idraca etki eden ravinin sıhhat açısından durumunu ortaya koymaya çalıştık.

Sonuç olarak rivayetin sonunda, o rivayetle ve idraca sebep olan ravi ile ilgili yorumları, açıklamaları ve idracın yaygın olup olmadığını gözönünde bulundurarak idrac konusunda bir kanaate varmaya çalıştık.

Çalışmamızın amacı, müdrec hadisler konusunda ilk müstakil eser olan Hatîb el-Bağdâdî'nin "el-Fasl" adlı eserindeki idracı rivayetleri inceleyerek eser hakkında malumat vermenin yanında eserin içerdiği idracı rivayetler ve genel olarak da müdrec hadisler hakkında bilgi vererek sahaya katkı sağlayabilmektir.

Çalışmamızın ana kaynağı olan "el-Fasl" kitabının üç tahkîki mevcuttur. Bunlar Muhammed bin Matar ez-Zehrânî, Mahmut Nassâr, Abdussemin es-Sülemî tarafından yapılan tahkîklerdir. Biz çalışmamızı yaparken Muhammed bin Matar ez-Zehrânî'nin tahkîkini temel aldık. Genel olarak el-Fasl'da yer alan rivayetleri incelerken kütüb-i tis'a çerçevesinde kalmakla birlikte bazı durumlarda bunun dışına da çıktığımız oldu.

Rivayette meydana gelen idrac hakkındaki yorumlar ve tespitler için müdrec hadisler hakkında yazılmış olan, Suyûti'nin el-Müdrec ile'l-müdrec adlı eseri başta olmak üzere İbn Hacer'in Tehzîbu't-tehzîb ve Takrîbu't-tehzîb'i ve bazı şerh ve ulumü'l-hadis kitaplarından faydalandık.

Ayrıca idraca sebep olan râviler için terâcim ve tabâkat kitaplarından İbn Şahin'in Târîhu esmâî'd-düafâ'ı, Dûlabî'nin el-Künâ ve'l-esmâ'ı, Ebu'l-Hasan Ahmed bin Abdullah bin Salih el-İclî'nin Tarihu's-sikat'ı, İbnü'l-Cevzî'nin ed-Düafâ'sı, el-Cedî'in Tarihu ulûmi'l-hadis kitabı ve diğer birçok eserden faydalandık. Râvilerin vefat tarihi hakkında bilgiler için ise genel olarak Zehebî'nin Târîhu'l-islâm'ından faydalandık

Müdreç hadis konusunda yazılmış üç adet temel, müstakil eser vardır. Bunlardan birincisi Hatîb'in "el-Fasl" isimli eseridir. İkinci eser İbn Hacer'in el-Fasl'ı yeniden düzenleyerek yazdığı Takrîbu'l-menhec'idir. Diğer eser ise Suyûtî'ye ait olan el-Müdreç ile'l-müdreç isimli eserdir. Suyûtî bu eserinde Takribu'l-menhec'deki rivayetlerden sadece metninde idrac olan yetmiş rivayeti almıştır. Çünkü metindeki idracın daha önemli olduğunu düşünür.¹

Akademik çalışmalar içerisinde, müdreç hadis konusunda Kadir Paksoy tarafından yazılmış olan "Hadis Metodolojisindeki İdrâc ve Müdreç Hadisler I"² ve "Hadis Metodolojisindeki İdrâc ve Müdreç Hadisler II"³ adını taşıyan iki makale bulunmaktadır. Bu konudaki diğer bir çalışma Mehmet Yılmaz'ın "Sahîhayn'daki müdreç hadisler ve bunların genel bir değerlendirmesi" adlı tez çalışmasıdır. Bu tez çalışması da sadece Sahîhayn'deki müdreç hadisleri incelemekle yetinmiştir.⁴

Ayrıca Mustafa Aydın tarafından yazılan "Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Faslü li'l-vasli'l-müdreç fi'n-nakl'i Bağlamında Müdreç Hadisler ve Değeri" adlı bir tez çalışması da vardır. Bu tez çalışması da 2007 yılında yayımlanmıştır. Amacı müdreç hadisler konusunu işlemektir. Bu konuyu işlerken de genel olarak el-Fasl'daki rivayetlerden yararlanmıştır.⁵

¹ Suyûtî, Celaledin Abdurrahman, **el-Müdreç ile'l-müdreç**, mhk. Subhi el-Bedri es-Samerâî, Daru's-Selefi, Kuveyt, 1997, c. 1, s. 1.

² **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi** _ [www.dinbilimleri.com], 2005, cilt: V, sayı: 2, s. 105-124.

³ **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi** _ [www.dinbilimleri.com], 2005, cilt: V, sayı: 3, s. 213-230.

⁴ Yılmaz, Mehmet, Sahîhayn'daki müdreç hadisler ve bunların genel bir değerlendirmesi, Selçuk Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı YL Tezi, Konya, 1994.

⁵ Aydın, Mustafa, **Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Faslü li'l-vasli'l-müdreç fi'n-nakl'i Bağlamında Müdreç Hadisler ve Değeri**, Çukurova Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı YL Tezi, Adana, 2007.

Son olarak Zeynep Ergin tarafından hazırlanan “Hatîb el-Bağdâdî’nin el-Faslü li’l-vasl el-müdreç fi’n-nakl Adlı Eserindeki Müdreç Hadislerin Kütübî’t-tis’a çerçevesinde değerlendirilmesi” adlı tez çalışması da müdreç hadisler hakkındadır.⁶

Kadir Paksoy’un makaleleri ve Mehmet Yılmaz’ın tezi müdreç hadis konusunu işlerken el-Fasl’a atıfta bulunmuştur. Mustafa Aydın’ın tezi ise Hatîb’in “el-Fasl” eseri bağlamında konuyu işlemekte dolayısıyla esere daha çok atıfta bulunmaktadır. Biz tez çalışmamızda bu çalışmalardan farklı olarak doğrudan “el-Fasl” adlı eserde geçen rivayetleri inceledik.

Bizim çalışmamızda olduğu gibi Zeynep Ergin de tezinde sadece el-Fasl’da geçen rivayetleri incelemeye çalışmıştır. Ancak biz Zeynep Ergin’in tezinden farklı olarak her rivayeti daha kapsamlı olarak rivayetler hakkında muhaddislerin görüşlerini, idraca sebep olan ravinin sıhhat durumunu ve rivayetlerin muteber hadis kitaplarında yaygın olup olmadığını tespit ettik. Bu tespitleri göz önünde bulundurarak Hatîb’in iddiasını değerlendirmeye çalıştık. Ayrıca rivayetleri Kütüb-i tis’a çerçevesinde değil ulaşabildiğimiz tüm muteber hadis kitapları bağlamında incelemeye çalıştık.

⁶ Ergin, Zeynep, **Hatîb el-Bağdâdî’nin el-Faslü li’l-vasl el-müdreç fi’n-nakl Adlı Eserindeki Müdreç Hadislerin Kütüb-i Tis’a Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, Yalova Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı YL Tezi, Yalova, 2015.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HATİB EL-BAĞDÂDÎ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. Hatîb el-Bağdâdî'nin Hayatı ve İlmi Kişiliği

Asıl adı Ebu Bekir Ahmed bin Ali bin Sâbit bin Ahmed⁷ bin Mehdî⁸ olan Hatîb el-Bağdâdî, 23 Cemâziyelâhir 392'de⁹ (9 Mayıs 1002) Mekke-Medîne yolu üzerindeki Vâdi'l-melel'in Guzeyye kasabasında dünyaya geldi.¹⁰ Hatîb el Bağdâdî'nin soyu Kûfe civarında oturan bir Arap aşiretine dayanmaktadır.¹¹ Hatîb el-Bağdâdî diye tanınmaktadır.¹² Bu lakabın Derzican köyünde 20 yıl hatiplik yapan babasından¹³ geldiği söylene de muhtemelen kendisi de aynı köyde hatiplik yaptığından dolayı bu lakabı almıştır.¹⁴ Hadis ilminde kendisini o derece geliştirmişti ki onun hakkında “Hâfız”, “Büyük Hâfız” ve “Doğunun Hâfızı” şeklinde nitelendirmeler kullanıldığı nakledilmektedir.¹⁵ Yine Hatîb'i İbn Asâkîr (v. 571) onu “Meşhur imamlardan, fakîh, el-Musannefleri çok, Kur'an hâfızı” olarak tanıtmıştır.¹⁶

Babası âlimlere ve ilme önem veren birisiydi. Erken yaşlarda ilim halkalarına dâhil oldu. Bağdat âlimlerinden fıkıh, nahiv ve diğer ilimleri talim etti. Bağdat dışında ikamet eden âlimlerden, özellikle de hadis âlimlerinden, ilim öğrenmek için Hicaz, Şam, Mısır ve Doğu'ya defalarca ilim yolculuğunda bulundu. Bu ilim yolculuğuna o kadar

⁷ el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed bin Ali bin Sâbit, **el-Faslü li'l-vasli'l-müdreji fi'n-nakl**, nşr. Muhammed bin Matar ez-Zehrânî, Daru'l-Hicre, Riyad, 1997, c. 1, s. 38.

⁸ el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed bin Ali bin Sâbit, **Tarihu Bağdâd ve zuyuluhi**, mhk. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, h.1417, c. 1, s. 4.

⁹ ez-Zehabî, Şemsüddin Ebu Adullah Muhammed bin Ahmed bin Osman, **Siyerü alâmi'n-nübelâ**, mhk. Şuayb Arnaut, Müesseserü'r-Risale, Beyrut, 1985, c. 18, s. 270.

¹⁰ Kandemir, Mehmet Yaşar, “Hatîb el-Bağdâdî”, **DİA**, İstanbul 1997, c. 16, s. 452.

¹¹ Kandemir, a.g.m, c. 16, s. 452.

¹² İbnü'l-İmad, Ebu'l-Felah Abdulhay bin Ahmed, **Şezerâtu'z-zeheb fî ahhâri men zeheb**, mhk. Mahmûd el-Arnaut, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk/Beyrut, 1986, c. 1, s.39.

¹³ İbn Asâkîr, Ebu'l Kâsım Ali bin Hasan, **Târihu Dimeşk**, mhk. Amr bin Garamel-Amrevî, Daru'l-Fikr, y.y, 1995, c. 5, s. 35; ez-Zehabî, Tezkiretü'l-huffâz, Daru'l-Kütübü'l-İlmî, Beyrut, 1998, c. 3, s. 221.

¹⁴ Kandemir, a.g.m, c.16, s. 452.

¹⁵ el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yâkût bin Abdullah er-Rûmî el-Hamevî, **Mu'cemu'l-buldân**, Dâru Sâdir, Beyrût 1995, 2, 450.

¹⁶ İbn Asâkîr, a.g.e, c. 5, s. 35.

önem verdi ki “er-Rıhle fî talebi’l-hadis” adlı bir kitap telif etti. Yaşadığı devirdeki birçok sika râvi Hatîb’in ilmini ve faziletini ittifakla övmüştür.¹⁷

İtikatta Ehl-i sünnet ve’l-cemaat’ın Selefiye mezhebine bağlı olduğu söylenmekle birlikte onun Eş’arî mezhebine mensup olduğu da ifade edilmiştir.¹⁸ Amelde ise önceleri Hanbelî mezhebine mensup iken sonradan Şafîî mezhebine intisap ettiği bildirilmiştir.¹⁹

Ezber yeteneği ve güçlü hafızasının yanında Hatîb el-Bağdâdî ağırbaşlı, hoşgörülü ve soylu kişiliğe sahip birisiydi.²⁰ Hüsn-i hat ve güzel şekiller çizme becerisine sahip olan, fasîh kıraat sahibi, gür sesli ve ilme düşkünlüğü ile bilinen bir âlimdi.²¹

Mal ve makamda gözü olmayan bir kişi olmakla beraber bu onun giyimine özen göstermesine ve meclislere girmesine mâni değildi. Elindeki malı kimseden esirgemeyen cömert, yüce gönüllü ve tevâzu sahibi birisiydi.²²

Hatîb el-Bağdâdî fıkıh, edebiyat ve tarih ilmine de önem verirdi ama onun nezdinde hadis ilminin ve âlimlerinin ayrı bir önemi vardı. Kendi dönemindeki muhaddisler arasında en saygın kişiydi. Kaynaklara göre hadisleri ezberleme ve hadis ilmi konusunda Dârekutnî’ye (v. 385) benzetilmektedir. Hatta devrindeki bazı hocalar “Hatîb devrimizin Dârekutnî’sidir.” demiştir.²³ Yine kaynaklarda geçtiğine göre, Dârekutnî’den sonra hadis ezberi en iyi olan âlimdi.²⁴ Ayrıca asıl şöhretini hadis ilminden aldığı çoğu kaynakta geçmektedir.²⁵

¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, el-Fasl, c. I, s. 38.

¹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, **Târihu Bağdâd ve zuyuluğu**, c. 1, s. 13; Takiyüddin, Ebu İshak İbrahim bin Muhammed bin el-Ezheri Ahmed bin Muhammed’e-İraki el-Hanbelî, **el-Müntehab**, mhk. Halid Haydar, Daru’l-Fikr, y.y, h.1414, c. 1, s. 112.

¹⁹ İbn Kesîr, Ebu’l-Fida İsmail bin Ömer, Tabekâtü’s-şafîîn, mhk. Ahmed Ömer Haşim, Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Diniyye, Kahire, 1993, c. 1, s. 441.

²⁰ İbn Kesîr, a.g.e, c. 1, s. 441; İbn Kadî Şühbe, Ebu Bekir bin Ahmed bin Muhammed, Tabekatu’s-şafiiyye, mhk. Hafız Abdulalim Han, Alemü’l-Kütüb, Beyrut, h.1407, c. 1, s. 240.

²¹ İbn Kesîr, a.g.e, 1993, c. 1, s. 441.

²² ez-Zehebî, Tezkiretü’l-hüffâz, c. 3, s. 222; Hatîb el-Bağdâdî, Târihu Bağdâd ve zuyuluğu, c. 1, s. 13.

²³ ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 281.

²⁴ İbn Kesîr, a.g.e, c. 1, s. 441.

²⁵ İbn Kadî Şühbe, a.g.e, c. 1, s. 240; İbn Kesîr, a.g.e, c.1, s. 441.

Babası onu ilim tahsili için Hilâl bin Abdullah et-Tîbî'ye (v. 422) gönderdi. Genel kabule göre ilk hocası et-Tîbî'dir.²⁶ Hatîb bu hocası ve babasının yönlendirmesiyle fıkıh ve hadis alanında İbn Rezkûye (v. 412) diye bilinen muhaddis ve fakih Muhammed bin Ahmed el-Bağdâdî'den hadis dersi almaya başladı. Henüz 11 yaşında iken hadis halkalarına katıldı. Hadis ilmindeki ilk hocası İbn Razkûye el-Bezzâz'dır. Yine kaynaklarda geçtiğine göre Kur'ân'ı öğrendiği hocası el-Kattânî'dir.²⁷

Hatîb, İbn Rezkûye'nin yanından bir süre ayrıldı fakat daha sonra geri döndü. İbn Rezkûye'nin yanından ayrıldığı 3 yıl boyunca Ebü't Tayyîb et-Taberî'den (v. 450) ve devrinin Bağdat'taki en büyük Şafîî âlimi olduğu belirtilen, Ebu Hamîd el-İsferâyînî'den (v. 406) fıkıh öğrendi. İbn Rezkûye'nin yanına döndüğünde hadis ilmine devam etti.²⁸

Hocası İbn Rezkûye'den, icazet ve sema yoluyla, birçoğu meşhur el-Musannefler olan binlerce hadis ve ricalle alakalı rivayet aldı. Kendisine hadis ilmini sevdiren hocası Berkânî'dir (v. 425).²⁹ Hatîb el-Bağdâdî birçok Bağdatlı âlimden istifade etti ve onlardan sema ve icazet yoluyla el-Musannefler aldı.

Hatîb el-Bağdâdî'nin bazı şehirlere ilim yolculuğuna çıkmıştır. Hatîb, ilim yolculuklarını iki amaca bağlar. Bunlardan birisi isnadı sağlamlaştırmak, diğeri ise hadis hafızlarıyla buluşup müzakerede bulunmaktır.

Hatîb, ilim yolculuğu için birçok köye ve şehre gitti. Basra, Nisabûr, Şam, Mekke ve diğeri bazı şehirlere yolculuk yaptı. Bu yolculukların bazısında henüz çocuktü.³⁰ Doğal olarak yolculuklarından ilki Bağdat'a yakın köylerdir. Kültürlerinden de etkilendiği Bağdat âlimlerinden el-Musannefler aldı. Bağdat'ta ilim aldığı hocalardan bazıları şunlardır:³¹

-Ebu'l-Kâsım Ubeydullah bin Ahmed el-Ezherî (v. 406- 1345 metin)

²⁶ ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Osman bin Kaymâz, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, Dâru'l-hadis, Kahire, 2006, c. 13, s. 419.

²⁷ ez-Zehebî, a.g.e, s. 419.

²⁸ Kandemir, a.g.m, s. 453.

²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 4.

³⁰ ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 271.

³¹ Târihu Bağdad'a rivayetlerini aldığı hocaları için bkz: Hatîb el-Bağdâdî, **Târihu Bağdâd**, c. 1, s. 6.

- Ebu Muhammed Hasan bin Muhammed el-Halel el-Bağdâdî (v.y. - 584 metin)
- Ebu'l-Hasan Ahmed bin Ali bin Hüseyin el-Muhtesîb İbn Tevzî diye bilinir. (v. 425-251 metin)³²
- Ebu'l-Muhammed Hasan bin Muhammed bin Ahmed el-Atîkî (v. 441- 1053 metin)³³
- Ebu'l-Kâsım Ali bin Muhsin el-Tenûhî (v. 447- 872 metin)³⁴
- Ebu Aliyyî'l Hasan bin Ahmed bin İbrahim Şâzân el-Bezzâr (v. 425- 662 metin)³⁵
- Ebu Abdullah bin Hüseyin bin Ali es-Samîrî'l Kâdî (v. 436- 447 metin)³⁶
- Ebu'l-Ferec Hüseyin bin Ali et-Tanecirî (v. 439- 228 metin)³⁷
- Ebu'l-Hüseyin Ali bin Muhammed bin Abdullah bin Bîşrân el-Bağdâdî (v. 415- 307 metin)³⁸
- Ebu Muhammed Hasan bin Ali el-Cevherî (v. 454- 421 metin)³⁹
- Ebu Tâhir Hamza bin Muhammed bin Tâhir ed-Dekkâk (v. 424- 197 metin)⁴⁰
- Abdullah bin Yahya es-Sükkerî (v. 417- 200 metin)⁴¹
- Ebu'l-Hüseyin Muhammed bin Hüseyin bin Fazlî'l Kattân el-Erzak (v. 415- 1109 metin)⁴²
- Ebu'l-Alai Muhammed bin Ali el-Vâsîtî (v. 431- 573 metin)⁴³

³² İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed bin Ali bin Muhammed, **Lisanü'l-mîzan**, mhk. Abdulfettah Ebu Gudde, Daru'l-Beşairi'l-İslamî, y.y, 2002, c. 1, s. 560.

³³ ez-Zehebî, **Târîhu'l-İslam**, mhk. Dr. Beşşar Avvad, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, 2003, c. 9, s. 622.

³⁴ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 698.

³⁵ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 406.

³⁶ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 552.

³⁷ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 582.

³⁸ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 258.

³⁹ ez-Zehebî, a.g.e, c. 10, s. 45.

⁴⁰ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 397.

⁴¹ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 284.

⁴² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 2, s. 246.

-Ebu Ömer Abdulvâhid bin Muhammed bin Abdullah bin Mehdi el-Bezzâr (v. 410- 379 metin)⁴⁴

-Ebu Abdullah bin Abdulvâhid bin Muhammed el-Bezzâr (v. 428- 545 metin)⁴⁵

-Ebu'l-Hüseyin Muhammed bin Abdulvâhid bin Ali el-Bezzâr (v. 435- 95 metin)⁴⁶

İsmi verdiğimiz âlimler Hatîb'in kendilerinden ilim ve rivayet alma konusunda çokça yararlandığı Bağdat'lı âlimlerdir.

İlim yolculuklarından bir diğeri Kûfe ve Basra'ya yaptığı yolculuklardır. Ömrünün yirmi yılı Kûfe ve Basra'da geçmiştir. Buralarda görüştüğü bazı hocalardan Târihu Bağdâd'da rivayette bulunmuştur. Ebu'l-Hasan Ali bin Kâsım bin Hasan el-Şâhid (v. 415), Ebu Ömer el-Kâsım bin Ca'fer bin Abdulvâhid el-Hâşimî (v. 414)⁴⁷ ve Hasan bin Ali es-Sabûrî (v. 411),⁴⁸ Basra'daki bazı hocalarındandır.⁴⁹

Diğer ilim yolculuklarından birisi de doğuya yaptığı yolculuklardır (h. 415-420). Bu yolculuklarında kendisini yönlendiren, hocası Ebu Bekir el-Berkânî'dir. Hatîb, Nisâbûr'da Hâfız Ebu'l-Abbas Muhammed bin Ya'kub el-Esam'ın (v. 277) öğrencilerinden birçok muhaddisi bildirmiştir. Yine Nisâbûr'da Ebu'l-Kâsım Abdurrahman bin Muhammed ve Kadî Ebu Bekir el-Hîrî'den rivayet aldı.⁵⁰ Mısır'da Abdurrahman bin Nehhâs dışında hocası yoktur.

Yolculuk yaptığı diğer yerler Hilvan, Esedebâz, Hemzân, Seva, Rey, Kûfe, Sûr, Dimeşk ve Mekke şehirleridir.⁵¹ Dimeşk'de Muhammd bin Abdurrahman bin Ebu'n-Nasr ve taifesinden rivayet aldı.⁵² Hilvan'da Ebu Talib Yahya bin Ali bin Tayyib el-Deskerî'den (v. 431) rivayette bulundu. Daha sonra Esdebâz'a gitti ve Ebu Ahmed el-

⁴³ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 510.

⁴⁴ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 153.

⁴⁵ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 453.

⁴⁶ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 550.

⁴⁷ ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 272.

⁴⁸ ez-Zehebî, a.g.e, c. 9, s. 328.

⁴⁹ ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 270-272; ez-Zehebî, Tezkiretü'l-hüffâz, c. 3, s. 221.

⁵⁰ ez-Zehebî, a.g.e, c. 3, s. 221.

⁵¹ ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 273.

⁵² ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 273.

Hüseyin bin Ali bin Muhammed bin Nasr el-Esdebâzî'den rivayet aldı. Daha sonra Hemzan'a geçti ve burada da Muhammed bin İsa (v. 430) ve taifesinden rivayet almıştır.⁵³ Sonra Seva şehrine gitti. Burada da Ebu Nasr Ahmed bin İbrahim el-Makdîsî 'den (v. 497) rivayet aldı. Seva şehrinden aynı sene Rey şehrine geçti ve orada Ebu Ali Abdurrahman bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Fedale en-Nîsâbûrî (v. 421)⁵⁴ ve Ebu'l-Hüseyin Ali bin Muhammed bin Ca'fer el-İsfehânî'den (v. 474) rivayette bulunmuştur.⁵⁵

Hatîb el-Bağdâdî'nin doğuya yaptığı ikinci yolculukta yanında hocası Berkânî'nin vasiyetini İsfehân muhaddislerinden olan Ebu Nuaym'e (v. 430) getirmiştir (h. 421- 422 arası). Hatîb burada Ebu Nuaym'dan 589 farklı sened almıştır. Ayrıca kendisinden Abdullah bin Muhammed Ebu Şeyh el-Ensârî'nin (v. 369) el-Musannef'ini de almıştır. Orada görüştüğü birçok hocalarından rivayette bulunmuştur.⁵⁶ Doğu'ya yaptığı ikinci yolculuğundan sonra 17 yıl Bağdat'ta kaldı (h. 423- 440). Hatîb'in Bağdat'ta bu uzun zaman içinde ne yaptığı hakkında pek bilgi yoktur.⁵⁷

Bağdat yolculuğundan sonra Şam'a gitmiştir (h. 440- 459). Hatîb'in Şam'a çok sayıda yolculuğu olmuştur.⁵⁸ Yazımına yirmi yılını⁵⁹ verdiği Târihu Bağdâd'ı tamamladıktan sonra h. 444 yılında hac yolculuğuna çıktı ve hacc ibadetini yaptıktan sonra Şam'a döndü.⁶⁰ Hacc ibadeti sırasında üç mecliste Sahîh-i Buhârî'yi okudu.⁶¹ Şam'da 11 sene kaldı.⁶² Burada değişik meclislerde kendi el-Musanneflerini ve elindeki başka el-Musannefleri ders olarak okuttu. Hatîb, Şam âlimlerinden, onların kendisinden istifade ettiğinden daha çok istifade ettiğini ifade etmiştir. Fâtımî yönetiminin baskısına rağmen orada ilmi faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Ahmed bin Hanbel'in Fedâilü's-Sahâbe adlı kitabının yanında İbnî Rezkûye'nin Fedâilü Abbâs'ını okuttu.

⁵³ ez-Zehebî, a.g.e, c. 3, s. 221; ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 273.

⁵⁴ ez-Zehebî, **Târihu'l-İslam**, c. 9, s. 486.

⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 9.

⁵⁶ ez-Zehebî, **Tezkiretü'l-hüffâz**, c. 3, s. 221; Hatîb el-Bağdâdî, **Târihu Bağdâd**, c. 1, s. 10.

⁵⁷ ez-Zehebî, a.g.e, c. 3, s. 221.

⁵⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 11.

⁵⁹ Kandemir, a.g.m, s.16 s. 453.

⁶⁰ ez-Zehebî, a.g.e, c. 3, s. 221; İbn Kesîr, a.g.e, c. 1, s. 442.

⁶¹ ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 279.

⁶² ez-Zehebî, a.g.e, c. 3, s. 221.

Ancak iş yöneticilerden birisinin Hatîb'i öldürmesi noktasına gelince, komşusu Şerif Ebu'l-Kâsım'ın yardımıyla h. 459'da buradan ayrıldı.⁶³

Hatîb, Şam'dan çıktıktan sonra h. 459-462 arası Sûr'da kalmıştır.⁶⁴ Hicaz'da (h. 445) bulunduğu hocalarından aldığı bazı rivayetleri kitabına almıştır.⁶⁵ Hicri 462'de Bağdat'a döndü ve Nizamiye Medresesinin yanındaki evinde h. 463'de vefat etti.⁶⁶

Bazı hocaları şunlardır:

- Hilâl bin Abdullah et-Tîbî
- İbn Rezkûye el-Bezzâz
- Ebü't-Tayyîb et-Taberî
- Ebu Bekir Berkânî
- Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Muhammed Ebû Abdullah es-Sûrî
- Ebu'l-Hasan Ali bin Kâsım bin Hasan el-Şâhid
- Ebu Ömer el-Kâsım bin Ca'fer bin Abdulvâhid el-Hâşimî
- Hasan bin Ali es-Sabûrî
- Kâsım Abdurrahman bin Muhammed
- Kadî Ebu Bekir el-Hîrî
- Muhammd bin Abdurrahman bin Ebu'n-Nasr
- Ebu Tâlib Yahya bin Ali bin Tayyib el-Deskerî
- Ebu Ahmed el-Hüseyn bin Ali bin Muhammed bin Nasr el-Esedebâzî
- Muhammed bin İsa

⁶³ ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 282.

⁶⁴ Yakut, Şihabeddin Ebu Abdullah, **Mu'cemu'l-üdebâ**, mhk. İhsan Abbas, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1993, c. 1, s. 386; Hatîb el-Bağdâdî, **Târihu Bağdâd**, c. 1, s. 12.

⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 13.

⁶⁶ ez-Zehebî, a.g.e, c. 13, s. 427; Hatîb el-Bağdâdî, **Târihu Bağdâd**, c. 1, s. 13.

- Ebu Nasr Ahmed bin İbrahim el-Makdîsî
 - Ebu Ali Abdurrahman bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Feale en-Nîsabûrî
 - Ebu'l-Hüseyin Ali bin Muhammed bin Ca'fer el-İsfehânî
 - Muhammed Ebu Şeyh el-Ensarî
 - Ebu'l-Hasan el-İsfehânî
 - Muhammed bin Abdullah bin Şehriyâr
 - Ebu'l-Hasen el-Bezzâz (v. 412)
- Hatîb'den ilim alan öğrencilerinden bazıları ise şunlardır: ⁶⁷
- Nasrullah bin Muhammed bin Abdulkâvî Ebu'l-Feth el-Lâzîkî el-Mâsisî (v. 542)
 - Tâhir bin Sehl el-İsferâyînî (v. 531)
 - Ahmed bin Ali el-Bezzâr Ebu's-Suûd (v. 525)
 - Ebu's-Seâdât Ahmed bin Ahmed el-Mütevekkilî (v. 521)
 - Hibetullah bin Ahmed bin Muhammed bin el-Ekfânî Ebû Muhammed (v. 524)
 - Muhammed bin Merzûk ez-Za'ferânî (v. 517)
 - Abdullah bin Ahmed es-Semerkindî (v. 516)
 - Gays bin Ali bin Abdüsselam Ebû'l-Ferec es-Sûrî (v. 509)
 - Ali bin İbrahim el-Abbâs (v. 508)
 - Yahya bin Ali bin Hasan bin Muhammed bin Musa bin Bestâm eş-Şeybânî (v. 502)

⁶⁷ Tahhân, Mahmud bin Ahmed, **Hatîb el-Bağdâdî ve eseruhu fî ulûmi'l-hadis**, Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, Beyrut, 1981, s. 76-77; ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 273.

- Nasr bin İbrahim bin Nasr el-Makdisî (v. 490)⁶⁸

- Muhammed bin Muhammed bin Zeyd el-Uluvvî el-Bağdâdî Ebu'l-Meâlî (v. 480)

- Muhammed bin Muhammed bin Zeyd el-Alevî el-Bağdâdî (v. 451)

Hatîb'in, hocaları vasıtasıyla çoğunlukla şu muhaddislerin hadislerini rivayet etmiştir:

- Mâlik bin Enes (v. 179)

- Abdullah bin Mübarek (v. 181)

- Vakî' bin Cerrah (v. 197)

- Ebu Davud Süleyman bin Davud et-Tayâlisî (v. 204)

- Abdurrezzâk bin Hemmâm es-San'ânî (v. 211)

- Ebu Bekir Abdullah bin Zubeyr el-Humeydî (v. 219)

- Ebu Ubeyd el-Kâsım bin Sellam (v. 224)

- Ali bin Ca'd el-Cevherî (v. 224)

- Yahya bin Maîn (v. 233)

- İmam Ahmed bin Hanbel (v. 241)

- Hennâd bin Serî bin Mus'ab et-Temîmî el-Kûfî (v. 243)

- Muhammed bin İsmâîl el-Buharî (v. 256)

- Müslîm bin Haccâc en-Nisâburî (v. 261)

- Ya'kub bin Şeybe es-Sedûsî (v. 262)

- Ebu Davud Süleyman bin Eş'ab es-Sicistanî (v. 275)

⁶⁸ ez-Zehebî, a.g.e, c. 18, s. 272.

- İbrahim bin İshak el-Harbî (v. 285)
- Ebu Musa bin Hârûn el-Hammel (v. 294)
- Ebu Abdurrahman Ahmed bin Şuayb en-Nesaî (v. 303)
- Ahmed bin Ali bin Müsenna el-Mevsîlî (v. 307)
- Muhammed bin İshak bin Huzeyme (v. 311)
- Muhammed bin İshak Ebu'l Abbas es-Serac (v. 313)
- Ahmed bin Umeyr bin Cevsa' (v. 320)
- Ebu Ca'fer Muhammed bin Ahmed bin Seleme et-Tehavî (v. 321)
- Ebu Ca'fer Muhammed bin Amr bin Musa el-Akılî (v. 322)
- Ebu'l-Kâsım Süleyman bin Ahmed et-Teberânî (v. 360)
- Muhammed bin Muzaffer bin Musa el-Hâfız (v. 379)
- Ebu'l Hasan Ali bin Ömer ed-Dârekutnî el-Hâfız (v. 385)
- Abdulcabbar bin Ahmed El-Esdebâzî (v. 415)⁶⁹

İsimlerini verdiğimiz âlimler Zehrânî'nin Mukaddime'sinden alınmıştır.⁷⁰

Hatîb el-Bağdâdî'nin çok sayıda eseri olup bunlardan en çok bilinenleri şunlardır:⁷¹

- el-Câmi' li-ahlaki'r-râvi ve âdabi's-sâmi' (Küveyt 1981): Hadis talimi ile alakalı 237 meseleyi ve 1924 rivayeti senedleriyle beraber ihtiva eden bir eserdir.

- Şerefü eshabi'l-hadis (Delhi h.1345; Lahor 1964; nşr. Mehmed Saîd Hatîboğlu, Ankara 1971): Ehli hadis muhaliflerine karşı yazılmış eserdir.

⁶⁹ Ebu Sa'd, Abdülkerim bin Muhammed bin Mansûr, **el-Ensab**, mhk. Adurrahman bin Yahya, Meclisü Daireti'l-Mesârifî'l-Osmânî, Haydarabad, 1962, c. 1, s. 212.

⁷⁰ Hatîb el-Bağdâdî, **el-Fasl**, c. 1, s. 53-61 arası; Hatîb'in el-Fasl'da kendilerinden rivayet aldığı hocaların tamamı için bkz: Hatîb el-Bağdâdî, **el-Fasl**, c. 1. s. 62-69 arası sayfalar.

⁷¹ ez-Zehebî, **Tezkiretü'l-hüffâz**, c. 3, s. 223-224; Ez-Zehebî, a.g.e, c. 13, s. 428; Kandemir, a.g.m, c. 16, s. 456.

- Nashatü Ehli'l-Hadis (Ürdün/Zerka 1988): Hadis öğrenmek isteyenlere birtakım nasihatler vermek gayesiyle yazılmış bir eserdir.

- İktizâü'l-ilm el-amel: (Dımaşk 1385; Beyrut 1966, 1969, 1976, Erba'u Resâ'il min Künûzi's-Sünne içinde, s. 150-226; 1967; Küveyt 1405): İlim yolcusunun samimiyeti ve bildiği ile amel etmesi gerektiği üzerine bir eserdir.⁷²

- el-Kifaye fi ilmi'r-rivâye (Haydarabad'da 1938): Hadis usûlü alanındaki ilk ve en önemli kaynaklardandır.

- Takyîdu'l-ilm (Dımaşk 1949, 1974; Beyrut 1394): Hadislerin yazıya geçirilmeye başlamasına kadar ki safhaları anlatmaktadır. Hadislerin ilk dönem yazımının yasaklanması ve daha sonra yazıya geçirilmesi konusunu işlemektedir.

- er-Rihle fi talebi'l-hadis (Beyrut 1975): Hadis öğrenmek amacıyla yapılan yolculuğun önemi ve fazileti hakkında yazılmış bir kitaptır.

- el-Faslü li'l-vasli'l-müdreç fi'n-nakl (Medîne 1407/1987, el-Câmiatü'l-İslamiyye): Müdreç hadisler hakkında yazılmış eserdir.⁷³

- Muvazzihu evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk (I-II, Beyrut 1987, 1990): İsim benzerliğinden dolayı sika râvilerle diğerlerinin birbirine karıştırılmaması için yazılmış bir eserdir.

- el-Mü'tenif fi Tekmiletü'l-Muhtelif ve'l-Mü'telif (Zâhirîye. Hadis, nr. 285/140)

-el-Müttetik ve'l-müfterik mine'l-esma ve'l-ensab (İbnü'n-Nehhâs, Dimeşk 457/1065): Adları, lakabları ve künyeleri birbirine benzeyen râvilerin karıştırılmaması için yazılmış bir eserdir.

- Telhîsü'l-müteşâbih fi'r-resm ve himâyetü ma aşkele minhü an bevâdiri't-tashif ve'l-vehm (I-III, Dımaşk 1997): Muhaddislerin, yazılışları birbirine benzemekle beraber okunuşları farklı olan veya birbirlerine karıştırılması muhtemel bulunan isim, künye ve nisbetlerini incelemiştir.

⁷² Kandemir, a.g.m, c. 16, s. 456.

⁷³ Kandemir, a.g.m, c. 16, s. 456.

- el-Esma'ü'l-mübheme fi'l enbâ'l-muhkeme (Kahire 1984): Müphem ifadelerle zikredilen râvilerin isimlerini ortaya çıkarmak amacıyla yazılmış bir eserdir.⁷⁴

- Târihu Bağdâd (Kâhire 1931): Bağdat'ta yaşayan ve buraya gelen şahıslar ve önemli devlet adamları hakkında alfabetik sıraya göre bilgi verdiği bir eserdir.

- el-Fâkih ve'l-müfakkîh (Riyad 1969; Beyrut 1975, 1980; Kâhire h.1395; el-Fâkih ve'l-Mütefakkîh ve Usulü'l-Fıkh adıyla Kahire 1977): Fıkıhçılarla hadisçileri uzlaştırma çabası içinde olan Hatîb, bunların birbirine muhtaç olduğunu ifadeye çalışmıştır.

- Mes'eletü'l-ihticac bi's-Şâfiî fi ma üsnide ileyh ve'r-reddü alet-ta'nine bi izâmi cehlihîm aleyh (Halil Molla Hâtır, Riyad h.1400): Tarafeyn'in⁷⁵ kısa hal tercümelerine yer verilmiştir.

- el-Cehr bi'l-Besmele (Zehebî ihtisarı, Darü'l-Kütübî'z Zâhirîyye, Mecmua. Nr. 55): Besmele hakkında yazılmış bir eserdir.

- Salatü't-tesabih (Darü'l-Kütübî'z-Zâhirîyye, Hadis nr. 279; Mecmua, nr. 1070/10): Tesbih namazına dair rivayetler tenkîde tâbi tutulmadan olduğu gibi verilmiştir.

- Mes'eletü'l-Kelam fi's-sıfat (Mecelletü'l-Hikme, Mecmua, nr.16): Hatîb'in Allah Teâlâ'nın sıfatlarına dair görüşlerine yer verdiği ve kendisinin selef itikadına sahip olduğunu gösteren eseridir.

- Tatfîl ve hikâyatü't Tufeyliyyîn ve Ahberuhum ve nevâdiru kelâmihîm ve eş'aruhum (el-Kudsî, Dimeşk, 1917, 1928; Kâhire 1983): Tufeylîlerin zihinlerini dinlendirmek amacıyla farklı birtakım konuları içeren bir eserdir.

- el-Buhalâ (Ahmed Matlub, el-Kaysî, el-Hadisi, Bağdat 1964): Cimrilerle ilgili 220 hikâyeyi senediyle vermiş, meşhur cimrileri anlatıp cimrilikle ilgili eleştirilere yer vermiştir.

⁷⁴ Kandemir, a.g.m, c. 16, s. 456.

⁷⁵ Ebu Hanîfe ve İmam Muhammed.

- er-Risâle li ilmi'n-nücûm (Âşir Efendi, nr. 190): Yıldızların hareketlerinin incelenmesinde sakınca olmadığını ve yıldızların hareketlerini incelemenin önemini anlattığı bu rîsalede, yıldız hareketlerini müneccimlikte kullanmanın sakıncalarını da anlatmıştır.⁷⁶

1.2. Hatîb'in el-Faslü Li'l-Valî'l-Müdrece Fi'n-Nakl Adlı Eseri

Hatîb el-Bağdâdî'nin müdrece hadisler üzerine yazdığı hadis ilmi eserlerinden birisidir. Müdrece hadisler üzerine yazılan ilk müstakil eserdir. Hatîb, bu eserinde 111 müdrece hadisi ele almaktadır. Kitabına aldığı rivayetlerin idraclı ve idracsız versiyonlarını da hesaba kattığımız zaman, toplam 525 rivayeti isnadlarıyla ve metinleriyle beraber incelemiştir.

Hadisleri incelemeye idraclı rivayeti vererek başlar. İdrâclı rivayeti verdikten sonra hadisteki idracı beyan eder ve idracın kim tarafından tespit edilip beyan edildiğini açıklar. Bazen de idraca sebep olan râviyi bildirir. Râvinin sıhhati ile ilgili bir bilgi vermez. Hatîb, son olarak idracsız nakledilen rivayetleri verip konuyu bitirir. Muhammed Nassâr, tahkîkinde râvi hakkında yer yer bilgi vermektedir. Bu tahkîk'i okuyan kişi bu hususu göz önünde bulundurmalıdır.

El-Fasl'ın Mahmud Nassâr (Beyrut, 2003), Abdüssemî' Muhammed el-Üneys (Dammâm, 1997) ve Muhammed bin Matar ez-Zehrânî (Riyad, 1997) tarafından yapılmış üç ayrı tahkîki bulunmaktadır.

Bizim de çalışmamızda yararlandığımız Muhammed bin Matar ez-Zehrânî, el-Fasl'ın tahkîkine yazdığı Mukaddime'de Hatîb'in hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve hocaları hakkında bilgi verdikten sonra müdrece hadisler hakkında bilgi vermiştir. Tahkîkinde yer yer garîp kelimeleri açıklamış, bazen de hadis hakkındaki tespitlerine yer vermiştir.

Mahmud Nassâr, altı konu bağılığı altında tahkîkini yapmış ve cerh-ta'dîl kitaplarından da faydalanarak rivayetlerde geçen râvilerin sıhhati hakkında bilgi

⁷⁶ Kandemir, a.g.m, c. 16, s. 456.

vermiştir. (Biz de Hatîb'in idraca sebep olan râvi olarak işaret ettiği ravi hakkında bilgi vermeye çalıştık).

Abdüssemî' Muhammed el-Üneys tahkîki ise iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hatîb'in hayatı, hocaları, öğrencileri ve müdrec hadisler hakkında genel bilgi vermiş, daha sonra el-Fasl hakkındaki tahliline yer vermiştir. İkinci bölümde ise el-Fasl'da yer alan rivayetler bağlamında başlıklandırma yapılarak müdrec hadis konusu, örnekleriyle işlenmiştir.

1.3. Müdrec Hadisler Hakkında Genel Bilgi

Derc (درج) kökünden türeyen müdrec kelimesi eklemek, ilave etmek manasına gelir.⁷⁷ Edrece (الدرج) fiilinin ismi mef'ulüdüdür.⁷⁸ İstilahi olarak ise tanımı şu şekildedir: Senetinde veya metninde herhangi bir ziyadelik olan rivayetlere müdrec hadis denir.⁷⁹ Diğer bir ifade ile hadisin aslında olmayan bir ifadenin hadise ilave edilmesi manasına gelir.⁸⁰ Bu ilave genelde merfu rivayetlerde olsa da az sayıda mevkuf ve başka rivayetlerde de görülmektedir. İşbîlî'nin Müdrec hadis tanımı ise şu şekildedir: "Hadise, bazı râvilerin sözlerinin ilave edilmesidir."⁸¹

Müdrec hadis genel olarak ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi seneddeki idrac, ikincisi ise metindeki idracdır.⁸² Nevevî (v. 676) ise müdrec hadisi üç kısma ayırmıştır.

83

⁷⁷ Efendioğlu, Mehmet, "Müdrec", **DİA**, İstanbul 2006, c. 31, s. 474.

⁷⁸ Ca'beri, Burhaneddin Ebu İshak İbrahim bin Ömer bin İbrahim, **Rusumü't-tehdîs fi ulumi'l-hadis**, mhk. İbrahim bin Şerif el-Meylî, Daru İbn Hazm, Lübnan, 2000, c. 1, s. 90; Hatîb el-Bağdâdî, el-Fasl, c. I, s. 22.

⁷⁹ Efendioğlu, a.g.m, c. 31, s. 474.

⁸⁰ Hatîb el-Bağdâdî, el-Fasl, c. I, s. 22.

⁸¹ el-İşbîlî, Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Ferah, **Garâmîyetü fi mustalahi'l-hadis**, Daru'l-Meâsır, Medîne, 2003, c. 1, s. 64.

⁸² el-İşbîlî, a.g.e, c. 1, s. 64; İbnu's-Salah, Osman bin Abdurrahman, el-Mukaddime, mhk. Nureddin İtr, Daru'l-Fikr, Suriye, 1986, c. 1, s. 97; es-San'anî, Ebû İbrâhîm İzzeddin Muhammed bin İsmail el-Emîr, Tavzihu'l-efkâr, mhk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Matbaatü's-Saade, Kâhire, h. 1366, c. 2, s. 53.

⁸³ Nevevî, Ebu Zekerîyya Muhyiddin bin Yahya bin Şeref, **et-Takrîb ve't-teysîr**, mhk. Muhammed Osman Huşt, Dâru'l-Küttâbî'l-Arabî, Beyrut, 1985, c. 1, s. 46.

- Birinci Kısım: Râvinin Hz. Peygamber'in (sav) hadisine kendisinin veya başkasının sözünü ilave etmesi ve hadisin ilaveli bir şekilde, ilavesinin ayrılarak beyan edilmeden başka bir râvi tarafından nakledilmesi ile gerçekleşen idrac türüdür.

- İkinci Kısım: İki farklı senetle gelen iki farklı metnin tek senetle rivayet edilmesi ile gerçekleşen idrac.

- Üçüncü Kısım: Metninde veya senedinde ihtilaf olan bir rivayetin ittifakla rivayet edilmesi sonucu gerçekleşen idrac türüdür.

İbnu's-Salâh (v. 643) müdrec hadisi genel kanaatin aksine isnad- metin ayırımına gitmeden dört kısma ayırır.⁸⁴ Müdrec hadisin ilk kısmını “hadise, sahabenin veya sahabeden sonraki bazı râvilerin kendi söz, yorum veya açıklamalarını ilave etmeleri ve bu ilavelerin durumunu bilmeyen bazı râvilerin de hata edip, bu ilavelerle birlikte hadisi Hz. Peygamber'den (sav) nakletmeleridir” şeklinde tanımlamıştır. Örnek olarak ise Abdullah bin Mes'ud'a Hz. Peygamber'in (sav) namazda teşehhüdü öğrettiği rivayeti vermektedir. İbnu's-Salâh'a göre ikinci tür, râvinin elinde hadis metninin bir kısmını içeren senet ile ikinci bir senet vardır. Bu râviden hadisi nakleden kişi ikinci seneti ilk senete ilave eder ve ikinci seneti hazfeder ve böylece idrac gerçekleşmiş olur. Örnek olarak, bizim “isnatta gerçekleşen müdrec hadisler” kısmında inceleyeceğimiz İbn Uyeyne ve Zâide bin Kudâme'nin hadisini vermiştir. Bu idrac Hatîb'in, senetteki idrac bahsinin ilk kısmında verdiği idractır.

İbnu's-Salâh'a göre üçüncü tür, isnadında ihtilaf olan bir rivayetin ihtilaflı kısmını beyan etmeden ittifak edilmiş gibi rivayet edilmesidir. İbn Mes'ud'dan rivayet edilen, en büyük günahın ne olduğu ile ilgili rivayet, örnek olarak verilmektedir.

İbnu's-Salâh'ın tasnifindeki dördüncü idrac türü ise, râvinin bir hadis metnine başka bir hadis metninden ilave yapması ve bu ilavenin baştaki senede muhtelif olması ile gerçekleşen idractır. İbnu's-Salâh örnek olarak daha sonra da inceleyeceğimiz Enes-Zuhrî- Mâlik- Saîd bin Ebî Meryem tarikiyle rivayet edilen “ لا تباغضوا ولا تحاسدوا ” - buğzetmeyin! Hased etmeyin! Birbirinize sırt çevirmeyin! - hadisine

⁸⁴ İbnu's-Salâh, a.g.e, c. 1, s. 95-96-97.

Saîd bin Ebî Meryem'in yaptığı ilaveyi örnek olarak vermiştir.⁸⁵ Kazvînî de (v. 750) müdrec hadisleri İbnü's-Salâh gibi tasnif etmiştir.⁸⁶

İdracın türleri konusunda meşhur olan tasnif İbn Hacer'in tasnifidir. Biz de burada onu takip edecek, ancak onun zikretmeyip başka âlimlerin söyledikleri bazı türlere de işaret edeceğiz.⁸⁷

1.4. Metindeki İdrac Türleri:

Metindeki idracın üçe ayrıldığı hususunda çoğu muhaddis aynı görüştedir. Bu üç tür idrac şu şekildedir:⁸⁸

Metnin başına yapılan ilave ile gerçekleşen idrac, Nadir olarak görülen idrac türüdür.⁸⁹ Örnek olarak genelde, Ebu Hureyre'den (ra) rivayet edilen "أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ" "Abdesti tastamam alınız! Ateşten dolayı topukların vay haline!" şeklindeki rivayet verilmektedir. Bu rivayetin başında yer alan "أَسْبِغُوا" lafzı Ebu Hureyre'ye aittir. Ebu Hureyre'nin sözü hadisin başına ilave edilmiş ve bu ilave beyan edilmediği için de Hz. Peygamber'in (sav) sözü gibi anlaşılmıştır. Dolayısıyla metnin başında bir idrac meydana gelmiştir.⁹⁰ Bu rivayet, merfu hadise yapılan idrac örneğidir. Râvilerin çoğu bu rivayeti Şu'be'den merfu olarak rivayet etmişlerdir.⁹¹

Metinde gerçekleşen diğer bir idrac metnin ortasında yapılan ilave ile gerçekleşen idraktır. Bu idrac da nadir görülen idrac türüdür. Örnek olarak şu rivayet verilebilir: Büsra binti Sefvân tarafından rivayet edilen, "مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ أَوْ أُنْثِيَّتَهُ أَوْ"

⁸⁵ İbnu's-Salâh, a.g.e, c. 1, s. 95-96-97

⁸⁶ el-Kazvînî, Ömer bin Ali bin Ömer, **Meşihatü'l-Kazvînî**, mhk. Âmir Hasan Sabri, Daru'l-Başairi'l-İslamiyye, 2005, c. 1, s. 110.

⁸⁷ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed bin Ali bin Muhammed, **en-Nüketü ale kitâbi İbnu's-Salâh**, mhk. Rabî' bin Hâdî, İmadetü'l-bahsi'l-ilmî bi'l-câmiati'l-islâmi, Medîne, 1984, c. 1, s. 122-123.

⁸⁸ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed bin Ali bin Muhammed, **Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi nühbetü'l-fiker**, mhk. Abdullah bin Dayfullah, Matbuatü's-Sefir, Riyad, h.1422, c. 1, s. 115.

⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, **el-Fasl**, c. 1, s. 23.

⁹⁰ el-İrâkî, a.g.e, c. 1, s. 298.

⁹¹ Şakir, Ahmed Muhammed, **el-Bâisü'l-hadis şerhu ihtisâru ulûmi'l-hadis**, Beyrut 1951, s. 74; Hatîb el-Bağdâdî, **el-Fasl**, c. 1, s. 23; el-İşbîlî, a.g.e, c. 1, s. 65.

رفعیه فلیتوضاً " avret mahhalline dokunulduğunda abdest alınması gerektiği ile ilgili bu rivayeti, râvilerin çoğunluğu Hişam'dan rivayetlerinde sadece tenasül organına dokunmakla ilgili kısmı merfu olarak rivayet ettiler. Yani "أُنْتَبِئْهُ أَوْ رَفَعِيهِ" lafızları Hz. Peygamber'e (sav) değil Urve bin Zubeyr'e aittir. Ancak rivayetin tamamı merfu bir şekilde rivayet edildiği için idraca sebep olmuştur.⁹²

Metinde gerçekleşen idrac türlerinin üçüncüsü metnin sonuna yapılan ilaveden dolayı gerçekleşen idraktır. Metinde gerçekleşen idrac türlerinin en yaygın olanıdır. Bu tür idraca, Hatîb'in el-Fasl'da ilk hadis olarak aldığı, teşehhüd'ün öğretilmesi ile ilgili rivayet örnek olarak verilebilir. Abdullah bin Mes'ud'dan rivayet edilen "أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِي وَعَلَّمَنِي التَّشَهُّدَ، التَّحِيَّاتِ لِلَّهِ... وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَإِذَا قُلْتَ ذَلِكَ فَقَدْ قَضَيْتَ صَلَاتَكَ إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ" bu rivayetin sonundaki -bunu yaptıktan sonra dilersen kalk, dilersen devam et- açıklaması Abdullah bin Mes'ud'a aittir. Bazı râviler İbn Mes'ud'un sözünü rivayete idrac etmişlerdir. Râvilerin bazıları rivayeti, İbn Mes'ud'un sözüne yer vermeksizin merfu bir şekilde rivayet etmiş olsalar da çoğu râvi, merfu olan kısım ile mevkuf olan kısmı ayırarak beyan etmiştir.⁹³ İbnu's-Salâh bu örneği metnin sonunda gerçekleşen müdrec hadise örnek sayarken Hatîb metnin başına veya ortasına yapılan ilave örneği olarak kabul eder.⁹⁴

İbn Hacer'e göre metinde yapılan idrac bu şekildedir ancak metinde yapılan idracı Hatîb şu şekilde tasnif etmektedir:

- Bunların birincisi Hz. Peygamber'in (sav) sözüne sahabenin sözünü idrac etmektir. Yukarıda verdiğimiz İbn Mes'ud ve Ebu Hureyre rivayetlerinde olduğu gibi.
- İkincisi Hz. Peygamber'in (sav) sözüne tâbiînden birinin sözünü idrac etmek. Bunun örneği de yukarıda verdiğimiz Esmâ binti Sefvân'ın rivayetidir.

⁹² el-İrakî, Ebu'l-Fazl Zeynüddin Abdurrahim bin Hüseyin, **Şerhü elfiyeti'l-İrâkî**, mhk. Abdullatif Hamim, Daru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 2002, c. 1, s. 299.

⁹³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 24.

⁹⁴ el-İrakî, Ebu'l-Fadl, **Şerhu Tebsirati ve't-Tezkira**, mhk. Mahir Yasin Fahl, Daru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 2002, c. 1, s. 297.

- Üçüncüsü ise Hz. Peygamber'in (sav) sözüne tâbiîn'den sonraki birinin sözünü idrac etmekle gerçekleşen idracdır.

1.5. Senette Gerçekleşen İdrac:

İbn Hacer senede yapılan idracı altı grupta incelemiştir. Diğer alimler senede yapılan idracın türlerinde ihtilaf halindedir. Hatîb el-Bağdâdi seneddeki idracı dört kısma ayırmıştır. İbnu's-Salâh ve İbn Hacer (v. 852) üç kısımda Hatîb'e mutabıktır. Hatîb dördüncü kısımda yalnız kalmıştır.⁹⁵ Dr. Nureddin İtr üçe⁹⁶ İşbîlî ise senetteki idracı beş kısma ayırmıştır.⁹⁷ Senede yapılan idrac çeşitlerinde İbn Hacer'in tasnifi daha meşhurdur. Biz de İbn Hacer'in tasnifi çerçevesinde bilgi vermeye çalışacağız.⁹⁸

İbn Hacer'in tasnifine göre isnatta gerçekleşen idrac türlerinin ilki metindeki eksiklikten dolayı tariklerin birleştirilmesi sebebiyle yapılan idracdır. Râvinin elindeki senedde bulunan metin tam olmayıp elindeki bu eksik metni başka bir sened ile gelen metinle birleştirerek tamamlaması ve bu şekilde rivayet etmesi ile senedde idrac meydana gelir.⁹⁹ Hatîb'e göre de birinci kısım bu şekildedir. Bu türe örnek olarak şu rivayet verilmiştir:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، قَالَ: قُلْتُ: لَأَنْظُرَنَّ إِلَى صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ يُصَلِّي، قَالَ: فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَكَبَّرَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَادَّتَا أُذُنَيْهِ، ثُمَّ أَخَذَ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ رَفَعَهُمَا مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا، مِثْلَ ذَلِكَ فَلَمَّا سَجَدَ وَضَعَ رَأْسَهُ بِذَلِكَ الْمَنْزِلِ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ، ثُمَّ جَلَسَ فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى وَحَدَّ مِرْفَقَهُ الْأَيْمَنَ عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى وَقَبَضَ تَنْتَيْنِ وَحَلَقَ حَلَقَةً»

⁹⁵ Hatîb el-Bağdâdi, a.g.e, c. 1, s. 25.

⁹⁶ İtr, Nureddin, **Menhecü'n-nakd**, Daru'l-fikr, Dimeşk, 1998, c. 1, s. 439.

⁹⁷ İşbîlî, a.g.e, c. 1, s. 66.

⁹⁸ İbn Hacer, a.g.e, c. 1, s. 115; diğer tasnifler için bkz: Sehavî, Şemseddin Ebu'l-Hayr Muhammed bin Adurrahman, **Fethu'l-muğîs**, mhk. Ali Hüseyin Ali, Mektebetü's-sünne, Mısır, 2003, c. 1, s. 304-305.

⁹⁹ el-İrâkî, a.g.e, c. 1, s. 301.

Vâil bin Hucr- Kuleyb- Âsım bin Kuleyb- Bişr bin Mufaddal- Müsedded tarikiyle Vâil bin Hucr dedi ki: "Hz. Peygamber'in (sav) nasıl namaz kıldığını mutlaka görmeliyim dedim. Ravi dedi ki: Rasûlullah (sav) kalktı, kıbleye yöneldi, tekbir aldı ve ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdı. Sonra sağ eliyle sol elini tuttu. Rükûya varmak isteyince ellerini şunun gibi (omuzlarına kadar) kaldırdı. Sonra ellerini dizlerine koydu ve başını rükûdan kaldırınca ellerini şunun gibi kaldırdı. Secdeye varınca başını hemen önüne koydu. Sonra oturup sol ayağını yatırdı. Sol elini sol uyluğu üzerine koydu ve sağ dirseğini de sağ uyluğu üzerine koydu. İkisini yumdu, iki parmağını da birleştirerek halka şekline getirdi. Ben işte böyle gördüm.¹⁰⁰

Aşağıdaki rivayet ise aslında Âsım bin Kuleyb- Abdulcabbar bin Vâil- Vâil tarikiyle gelmiş olmasına rağmen yukarıdaki rivayetin senedine idrac edilmiştir.

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُثَيْبٍ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، قَالَ فِيهِ: ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَالرُّسْغِ وَالسَّاعِدِ، وَقَالَ فِيهِ: ثُمَّ جِئْتُ بَعْدَ ذَلِكَ فِي زَمَانٍ فِيهِ بَرْدٌ شَدِيدٌ فَرَأَيْتُ النَّاسَ عَلَيْهِمْ جُلُ الثِّيَابِ تَحَرَّكَ أَيْدِيهِمْ تَحْتَ الثِّيَابِ

Âsım bin Kuleyb- Zâide- Ebu'l-Velîd- Hasan bin Ali tarikiyle, Âsım bin Kuleyb isnadı ve manasıyla, Âsım bin Kuleyb dedi ki: Sağ elini sol elin bileğinin üstüne koydu. Yine aynı isnadda dedi ki: "Bu hadiseden sonra çok soğuk bir günde yine namaz kılmak üzere yanlarına geldim, cemaatin üzerlerinde kat kat elbiseler vardı. Elleri elbiselerin altında hareket ediyordu."

İbn Hacer'in tasnifine göre isnatta gerçekleşen idrac türlerinin ikincisi bir tarike, başka bir tarikten ilaveler yapılması şeklinde olur. Râvinin, elindeki iki farklı isnadla gelmiş iki farklı rivayeti bu senedlerden birisiyle rivayet etmesi veya bu isnadlardan biriyle yaptığı rivayete elindeki diğer isnaddan lafızlar eklemesi ile de isnadda idrac

¹⁰⁰ Ebu Dâvud, Süleymân bin el-Eş'as bin İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, **Sünen**, mhk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, t.y. c. 1 s. 193.

meydana gelir.¹⁰¹ Buna örnek olarak aşağıdaki rivayetler gösterilmiştir. Bu rivayetlerden birincinin senedi şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي يَعْفُورٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «غَزَوْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ أَوْ سِتًّا، كُنَّا نَأْكُلُ مَعَهُ الْجَرَادَ»

Ebu Ya'fur- Şu'be- Ebu'l-Velîd tarikiyle Ebu Ya'fur dedi ki: "İbn Ebî Evfâ'nın şöyle dediğini işittim: "Biz, Hz. Peygamber (sav) ile beraber, yedi veya altı gazvede bulunduk. Biz onunla beraber çekirge yiyorduk."¹⁰² İkinci rivayetin senedi ise şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ يَعْنِي الشَّيْبَانِيَّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: " نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ "

Abdullah bin ibin Ebî Evfâ- Şeybânî- Muâviye tarikiyle İbn Ebî Evfâ şöyle dedi: "Rasûlullah (sav) evcil eşşegin etini yemeyi yasakladı."¹⁰³

Aşağıdaki rivayette yukarıda geçen iki sened şöyle birleştirmiştir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْفَتْحِ الْحَرَبِيُّ، أَنَا عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ، نَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَعْدٍ، نَا أَحْمَدُ بْنُ حَمَادِ بْنِ سُفْيَانَ الْقَاضِي، نَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، نَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، نَا شُعْبَةُ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ: "أَكَلْنَا الْجَرَادَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَهَانَا عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ."

İbn Ebî Evfâ- Şeybânî- Şu'be- Vehb bin Cerîr- İbrahim bin Merzûk- Ahmed bin Hammâd İbn Süfyân- Ahmed bin Muhammed bin Sa'd- Ali bin Ömer el- Hâfız- Muhammed bin Ali bin el-Feth el-Harbî tarikiyle İbn Ebî Evfâ rivayet etti, dedi ki:

¹⁰¹ el-İrâkî, a.g.e, c. 1, s. 302.

¹⁰² Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâîl bin İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, **Sahîh-i Buhârî**, mhk. Muhammed Zühêr bin Nasır, Daru't-Tavki'n-Necât, Beyrut, h.1422, c. 7 s. 90.

¹⁰³ İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **Müsned**, mhk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2001, c. 31, s. 472.

“Rasûlullah (sav) ile çekirge yedik, o bize evcil eşek eti yemeyi yasakladı.” Hatîb, bu hadisin Ahmed bin Hammâd’dan başkasının bu isnadla rivayet etmediğini ifade etmiştir.¹⁰⁴

Bu tür idraca örnek olarak verilen meşhur bir örnek de Enes- Zuhri- Mâlik- Saîd bin Ebî Meryem tarikiyle rivayet edilen **— لا تباعضوا ولا تحاسدوا ولا تدابروا ولا**

— لا تنافسوا şeklindeki rivayettir. Bu rivayete Saîd **— لا تنافسوا** ifadesini ilave etmiştir. Bu ifade hadisin aslında yoktur. Bilakis benzer bir konu ile ilgili Mâlik’ten rivayet edilen diğer bir hadisten alınmıştır.

Saîd’in **— لا تنافسوا** lafzını aldığı hadis, Ebu Hureyre- E’rac- Ebî Zinâd- Mâlik tarikiyle gelen **“إياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث، ولا تجسسوا ولا تحسسوا ولا تنافسوا ولا تحاسدوا”** şeklindeki rivayettir.¹⁰⁵

İbn Hacer’in tasnifine göre isnatta gerçekleşen idrac türlerinin üçüncüsü birçok tarihin birleştirilmesi ile olur. Birçok kişi tarafından, farklı senedlerle rivayet edilen bir hadisi râvi, tek bir isnadla, isnadlar arasındaki farkı beyan etmeden rivayet etmesiyle gerçekleşen idraktır.¹⁰⁶ Hatîb’in tasnifinde de bu çeşit üçüncü tür idraktır. Bu türün örneği Tirmîzî’de (v. 279) yer alan şu rivayettir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ وَاصِلٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شَرْحِبِيلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ؟ قَالَ: أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلْقَكَ، قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ خَشْيَةً أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ، قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: أَنْ تَزْنِيَ بِحَلِيلَةِ جَارِكَ.

Abdullah- Amr bin Şurahbil- Ebî Vâil- Vâsıl- Süfyân- Abdurrahman bin Mehdi- Mahammed bin Beşşar tarikiyle Abdullah dedi ki: “Ya Rasulallah günahın en

¹⁰⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 2, s. 761, h. 84.

¹⁰⁵ el-İşbîlî, a.g.e, c. 1, s. 67.

¹⁰⁶ el- İrakî, a.g.e, c. 1, s. 303; İbnu’s-Salâh, a.g.e, c. 1, s. 97.

büyüğü hangisidir, diye sordum. Buyurdu ki: Allah (cc) seni yarattığı halde O'na ortak koşmandır. Sonra hangisidir, dedim. Buyurdu ki: Kendi evladını yiyeceğine ortak olacağı endişesiyle öldürmendir. Sonra hangisidir, dedim. Buyurdu ki: Komşunun karısıyla zîna etmendir.¹⁰⁷

Ebu Vâil'de birleşen iki senedle rivayet edilmiştir. Senedlerden birincisi şöyledir:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَنصُورٌ، وَسَلْيَمَانٌ¹⁰⁸، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي مَيْسَرَةَ¹⁰⁹، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ

İkinci sened ve ortak metin şöyledir:

قَالَ: وَحَدَّثَنِي وَاصِلٌ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
قَالَ: سَأَلْتُ - أَوْ سُئِلَ - رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الذَّنْبِ عِنْدَ اللَّهِ أَكْبَرُ،
قَالَ: «أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلْقَكَ» قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: «ثُمَّ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ خَشْيَةً أَنْ يَطْعَمَ
مَعَكَ» قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: «أَنْ تُزَانِيَ بِحَلِيلَةِ جَارِكَ» قَالَ: وَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ تَصْدِيقًا لِقَوْلِ
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: {وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ
الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ} [الفرقان: 68]

Abdullah dedi ki: “Ya Rasûlallah, günahın en büyüğü hangisidir, diye sordum (veya soruldu). Buyurdu ki: Allah (cc) seni yarattığı halde O'na (cc) ortak koşmandır. Sonra hangisidir, dedim. Buyurdu ki: Kendi evladını yiyeceğine ortak olacağı endişesiyle öldürmendir. Sonra hangisidir, dedim. Buyurdu ki: Komşunun karısıyla zîna etmendir. Dedi ki: Rasûlullah'ın (sav) sözünü tasdik eden şu ayet indi: (Furkan 68).¹¹⁰

Yukarıda verdiğimiz Tirmîzî hadisinde ise bu râvilerin hepsi tek senette (Vâsıl- Ebu Vâil- Amr bin Şurahbîl tarîki) geçmekte ancak senetler arasındaki fark beyan edilmemektedir. Zîra Vâsıl'ın rivayetinde Amr bin Şurahbîl zikredilmemiştir.

¹⁰⁷ Tirmîzî, a.g.e, c. 5, s. 189.

¹⁰⁸ A'meş.

¹⁰⁹ Amr bin Şurahbîl.

¹¹⁰ Buhârî, a.g.e, c. 6, s. 109.

Rivayetlerden anlaşıldığına göre Vâsıl'ın rivayet ettiği hadisin senedi ile Süfyân ve Mansûr'un rivayetlerinin senetleri farklıdır. Dolayısıyla Amr bin Şurahbil, Mansûr ve A'meş rivayetinin senedine ilave edilerek idraca sebep olmuştur.¹¹¹

İbn Hacer'in tasnifine göre isnatta gerçekleşen idrac türlerinin dördüncüsü şeyhe ait bir sözün başına sehven bir senedin bitişmesi ile olur. Râvi, hocasından hadis dinlerken hocasının hadisin aslından olmayan açıklamalarını, hadisten zannederek rivayete eklemesi ile de isnadda idrac meydana gelir. Hatîb bu kısmı beşinci kısım olarak tasnif ederek Şerik hadisini örnek göstermiştir.¹¹²

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا ثَابِتُ بْنُ مُوسَى أَبُو يَزِيدَ، عَنْ شَرِيكِ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَثُرَتْ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسَنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ»

Câbir- Ebî Süfyân- A'meş- Şerîk- Sâbit bin Musa Ebu Yezid- İsmâil bin Muhammed et-Talha tarikiyle Câbir dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Gece namazını çokça kılanın yüzü, gündüzleri parlak olur.”¹¹³

Senedde geçen Sâbit bin Musa, hocası Şerîk'in, hadisi rivayet ettiği sırada içeri girer. O esnada hocası onu övmek için “Gece namazını çokça kılanın yüzü gündüzleri parlak olur.” der. Söz, hocasına ait olmasına rağmen Sâbit, sözün Hz. Peygamber'e (sav) ait olduğunu zannederek içeri girdiğinde okunan senedle birlikte, hocasının sözünü de rivayet eder.¹¹⁴ Bundan sonra vereceğimiz iki tasnif Hatîb'e aittir.

İbn Hacer'in tasnifine göre isnatta gerçekleşen idrac türlerinin beşincisi sahabe tabakasından iki ravinin yer aldığı bir senedde, birinci sahabenin isminin düşmesi ile olur. Bir sahabînin başka bir sahabî vasıtasıyla Hz. Peygamber'den (sav) naklettiği

¹¹¹ el-İşbîlî, a.g.e, c. 1, s. 66; el-Îrakî, a.g.e, c. 1, s. 303.

¹¹² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 26.

¹¹³ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezîd Mâce el-Kazvînî, **Sünen-i İbn Mâce**, mhk. Muhammed Fuad Abdulbâki, Daru'l-İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, c. 1, s. 422.

¹¹⁴ Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, TDV yayınları, Ankara, 1992, s. 145.

hadisi râvinin ilk sahabîyi zikretmeden nakletmesi ile gerçekleşen idrac türüdür. İdrâcü'l-isnad'ın bu kısmında Hatîb yalnız kalmıştır.¹¹⁵

İbn Hacer'in tasnifine göre isnatta gerçekleşen idrac türlerinin altıncısı tedlise benzeyen idrac türüdür. Râvi hadis metninin bir kımını kendisi duymuştur ancak kalan kısmını hocasından değil de başkasının, hocasının sözünü açıklaması ile öğrenmiştir. Bu hadisi kendisinden nakleden râvi bu ayrıntıyı vermeden hadisi rivayet ederek idraca sebep olur.¹¹⁶ Bu tür idrac ayrıca müdelles hadis örneklerindendir.¹¹⁷ Bu tür idraca sadece Hatîb işaret etmiştir.

Bu tür idracın örneği şu hadistir: İsmail bin Ca'fer'in Humeyd- Enes vasıtasıyla naklettiği — “لَوْ خَرَجْتُمْ إِلَى إِبِلِنَا فَشَرِبْتُمْ مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا” — develerimizin yanına gidip onların sütünden ve idrarından içseniz (sıhhat bulurdunuz), şeklindeki rivayet örnek olarak verilmiştir.

Bu rivayette geçen “أَبْوَالِهَا” lafzını Humeyd, Katâde'den o da Enes'ten duymuştur. Bunu beyan eden de Yezid bin Hârun'dur.¹¹⁸

1.6. Müdrec Hadisin Ortaya Çıkış Sebepleri:¹¹⁹

Müdrec hadisin ortaya çıkış sebeplerinden birincisi râvinin bir hüküm verecek olmasıdır. Râvinin bir hükmü açıklaması veya buna benzer bir amaçla bir söz söyleyip Hz. Peygamber'in (sav) sözünü bu hükme delil olarak vermesi sebebiyle gerçekleşir.¹²⁰ Ravi çıkaracağı hükme hadisi delil olarak göstereceğinden bu tür idrac genel olarak metinden önce meydana gelir.

¹¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 26.

¹¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 27; İbn Hacer, a.g.e, c. 2, s. 834.

¹¹⁷ İbn Hacer, a.g.e, c. 2, s. 834.

¹¹⁸ İbn Hacer, a.g.e, c. 2, s. 834; Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 27.

¹¹⁹ el-Ensârî, Zeynüddin Ebu Yahya Zekeriya bin Muhammed, **Fethu'l-bâkî şerhu elfiyeti'l-İrâkî**, mhk. Mahir el-Fahl, Abdullatif Hemim, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002, c. 1, s. 275-276-277.

¹²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 28; el-Ensârî, a.g.e, c. 1, s. 276; el-Esyûbî, Şeyh Muhammed bin Allame bin Ali, **Şerhu elfiyeti's-Suyûtî**, Mektebetü'l-Gürabai'l-Eseriyye, Medine, 1993, c. 1, s. 276.

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَوْهَرِيُّ أَنَا عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ نَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْوَكِيلُ نَا زَيْدُ بْنُ أَحْزَمٍ نَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ نَا سَلَامُ بْنُ أَبِي مُطِيعٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ زُرٍّ أَنَّ ابْنَ جَرْمُوزٍ اسْتَأْذَنَ عَلَى عَلِيٍّ فَقَالَ: " ائْذَنُوا لَهُ، وَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " بَشِّرْ قَاتِلَ ابْنِ صَفِيَّةَ بِالنَّارِ، إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيَا وَالزَّبِيرُ حَوَارِيِي "

Zîrrîn'den nakledildiğine göre Curmûz, Ali'den izin istedi bunun üzerine ona izin verildi ve (Ali) dedi ki: Rasûlullah'ın (sav) şöyle dediğini işittim: "Safîyye'nin oğlunun katiline cehennemi müjdele. Her Peygamberin bir havarisi vardır benim havarim de Zübeyr'dir."

Rivayetin başında Hz Peygambere atfedilen "Safîyye'nin oğlunun katiline cehennemi müjdele" sözü aslında Hz Ali'nin "Her Peygamberin bir havarisi vardır, benim havarim de Zübeyr'dir." şeklindeki hadisten çıkardığı hükümdür. Ancak ravi tarafından Hz. Peygamber'e atfedilerek rivayet edilmesi sebebiyle idrac vuku bulmuştur.¹²¹ Bu rivayette görüldüğü üzere râvi, görüşünü Hz. Peygamber'in (sav) sözüyle desteklemeye çalışması sonucu idraca sebep olmuştur.

Diğer bir sebep râvinin, rivayet esnasında hadisten çıkardığı bir hükmü açıklamasıdır. Hadisi dinleyenler çıkarılan hükmü hadisin aslından sanır ve başkalarına idracı bir şekilde rivayet ederler. Bunu yaparken ortaya çıkan idraclar hadisin başında ve sonunda gerçekleşen idraclardandır. Bu en yaygın idrac sebeplerindendir.¹²²

Büsra binti Sefvân tarafından rivayet edilen, avret mahalline dokunulduğunda abdest alınması gerektiği ile ilgili rivayet örnek olarak verilmektedir.¹²³ Daha önce metnin ortasında gerçekleşen idrac örneği olarak incelediğimiz bu rivayette hatırlanacağı üzere "أُنْتَبِئِهِ أَوْ رَفِغِيهِ" lafızları Urve bin Zubejr'e ait olmasına rağmen Hz. Peygamber'e (sav) ref edilerek rivayet edilmiştir.¹²⁴

¹²¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c.1, s.28.

¹²² el-Esyûbî, a.g.e, c. 1, s. 276; Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 146 h. 6.

¹²³ " مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ أَوْ أُنْتَبِئَهُ أَوْ رَفِغِيهِ فَلْيَتَوَضَّأْ " .

¹²⁴ el-Ensârî, a.g.e, c. 1, s. 276.

Müdreç hadisin ortaya çıkış sebeplerinden bir diğeri râvinin rivayette geçen bazı garip kelimeleri açıklamasıdır. Ravi rivayet esnasında hadiste geçen bazı garip kelimeleri açıklar. Hadisi dinleyenlerden bazıları bu açıklamaları hadisin aslından sanarak sonrakilere hadisi idracı biçimde rivayet ederler.¹²⁵ Aşağıdaki rivayette, râvinin “er-Ramâ” kelimesini açıklaması, bazı tariklerde müdreç olarak nakledilmiştir.

أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْوَاعِظُ أَنَا دَعَلَجُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ دَعَلَجٍ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الصَّائِغُ نَا سَعِيدٌ - يَعْنِي ابْنَ مَنْصُورٍ - نَا أَبُو مَعْشَرٍ عَنْ نَافِعٍ قَالَ: بَلَغَنِي عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ حَدِيثٌ، فَأَتَيْتُهُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ مِثْلًا بِمِثْلٍ لَا يَشِفُّ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ، وَالْفِضَّةُ مِثْلًا بِمِثْلٍ لَا فَضْلَ بَيْنَهُمَا وَلَا يُبَاغُ غَائِبٌ بِنَاجِزٍ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمُ الرَّمَاءَ وَالرَّمَاءَ هُوَ الرَّبَا"

قَالَ [أَبُو] سَعِيدٍ: سَمِعَ أُذُنِي وَبَصَرَ عَيْنِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ..

Abdullah bin Ömer- Ebî Saîd el-Hudrî- Nâfi'- Ebu Ma'ser- İbn Mansûr- Muhammed bin Ali es-Sâig- Ebu'l-Kâsım Abdulmelik bin Muhammed bin Abdullah tarikiyle Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullâh bin Ömer'den Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Altını altınla ancak misli misline satınız, bir kısmını diğerine karşı fazla saymayınız. Gümüşü de gümüşle ancak misli misline satınız. Bir kısmını diğerine karşı fazla saymayınız. Bunların mevcut olmayanını mevcut olanına karşılık satmayın! Zîra ben sizin “ramâ”ya düşmenizden korkuyorum. “Ramâ” fâiz demektir

Rivayyette geçen “إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمُ الرَّمَاءَ وَالرَّمَاءَ هُوَ الرَّبَا” sözü Hz. Peygamber’e (sav) ait değildir. Geri kalan lafızların ise Hz. Peygamber’e (sav) ait olduğu kaydedilmiştir. Bu rivayette Hz. Peygamber’ in (sav) altın ve gümüşün misliyle satılması gerektiğini söylediği sözünden sonra “Sizin için helal olmayan ziyadelikten korkuyorum ki o ribadır” sözü eklenmiştir. Bazı rivayetlerde bu sözün kime ait olduğu

¹²⁵ el-Ensârî, a.g.e, c. 1, s. 275; el-Esyûbî, a.g.e, c.1, s. 277; Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 28.

belirtilmediği için idraca sebebiyet vermiştir. Ömer bin Hattab الرَّمَاء kelimesini açıklamış râvi ise bu açıklamanın Hz. Ömer'e (ra) ait olduğunu beyan beyan etmeden hadisi müdrece şekilde rivayet etmiştir.¹²⁶

1.7. Müdrec Hadisteki İdracı Anlama Yolları:¹²⁷

Muhaddisler, Hz. Peygamber'in sözüyle başkalarının sözünü ayırmak için özel gayret göstermişler, müdrec hadisi bulmadaki deneyimlerini usul eserlerine aktararak bu konuda çeşitli maddeler tespit etmişlerdir. İbn Hacer hadise yapılan idracı anlamının yollarını aşağıdaki şekilde sıralamıştır:¹²⁸

Bazı müdrec hadislerde idrac edilen kısmın Hz. Peygamber'a (sav) ait olmadığı bariz biçimde belli olur.¹²⁹

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَحْمَدَ الْحِيرِيُّ وَالْحُسَيْنُ بْنُ عُثْمَانَ الشَّيْرَازِيُّ قَالَا: أَنَا أَبُو الْهَيْثَمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْمَكِيِّ الْكُشْمِيهَنِيُّ. وَأَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْحَسَنِ أَخُو الْخَلَّالِ أَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَاجِبِ الْكُشَانِيِّ قَالَا: نَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الْفَرَبْرِئِيُّ 4 نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبُخَارِيُّ نَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ - هُوَ ابْنُ الْمُبَارَكِ - أَنَا يُونُسُ بْنُ الزُّهْرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لِلْعَبْدِ الْمَمْلُوكِ الصَّالِحِ أَجْرَانِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحُجُّ وَبِرُّ أُمِّي لَأَحْبَبْتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا مَمْلُوكٌ "

Ez-Zuhrî şöyle demiştir: Ben Saîd İbn'l-Müseyyeb'den işittim; şöyle diyordu: Ebû Hureyre şöyle dedi: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Salih olan memlûk köle için

¹²⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 184.

¹²⁷ İbn Hacer, Nüzhetü'n-nezar, a.g.e, c. 1, s. 116; Sin'ânî, Muhammed in İsmâil bin Salâh, **Tevzîhu'l-efkâr li meânî tenkîhu'l-enzâr**, mhk. Ebu Abdullah Salâh bin Muhammed, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, c. 2, s. 47-48-49.

¹²⁸ İbn Hacer, a.g.e, c. 1, s. 116; San'ânî, a.g.e, c. 2, s. 47-48-49.

¹²⁹ Sehavî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed bin Abdurrahmân bin Muhammed, **Fethu'l-muğîs**, mhk. Ali Hüseyin Ali, Mektebetü's-Sünne, Mısır, 2003, c. 1, s. 301.

iki ecir vardır. Nefsim elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, eğer Allah yolunda cihâd etmek, hacc yapmak ve anneme itaat ve iyilik etmek olmasaydı, muhakkak köle olduğum halde ölmeyi arzu ederdim."¹³⁰

Bu rivayette Dâverdi'nin de dediği üzere Hz. Peygamber'in (sav) bir Peygamber olduğu halde bir köle olarak ölmek istemesi imkânsızdır. İkinci husus ise Hz. Peygamber'in (sav) annesinin kendisi küçükken vefat etmiş olmasıdır.¹³¹ Bu rivayeti ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.¹³²

Sahabi hadisi rivayet ederken hadise ilave ettiği sözün kendisine ait olduğunu açıklaması ile de hadisteki idrac ortaya çıkarılabilir.¹³³

Aşağıdaki rivayet mevkuf bir rivayet olmasına rağmen Hz. Peygamber'e (sav) ref edilerek rivayet edilmesi idraca sebep olmuştur ancak sahabinin idraca sebep olan sözün kendisine ait olduğunu açıklaması idracı ortaya çıkarmıştır.

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَوْهَرِيُّ أَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ جَعْفَرٍ الْخَرَقِيُّ نَا قَاسِمُ بْنُ زَكَرِيَّا الْمُطَرِّزُ نَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ نَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ عِيَّاشٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ زُرٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " مَنْ مَاتَ وَهُوَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ النَّارَ وَمَنْ مَاتَ وَهُوَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ "

Abdullah bin Mes'ud- Zîr- Âsım- Ebu Bekir bin Ayyâş- Ahmed bin Abdulcabbar- Ksım bin Zekeriyya- Abdulaziz bin Ca'fer el-Hiraki- Hasan bin Ali el-Cevheri tarikiyle Abdullah bin Mes'ud rivayet etti. Dedi ki: Rasûlullah'tan (sav) şöyle dediğini işittim: "Kim Allah'a ortak koşarak ölürse cehenneme girer ve kim de Allah'a ortak koşmadan ölürse cennete girer."¹³⁴

Abdullah bin Mes'ud'a ait olan "Kim Allah'a ortak koşmadan ölürse cennete girer" sözü bazı rivayetlerde beyan edilmiştir. Bu rivayetlerde Abdullah'ın, Hz. Peygamber'in sözünden esinlenerek söylediği kendi sözünden anlaşılmaktadır. Hz.

¹³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 28.

¹³¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 29.

¹³² Aynî, a.g.e, c. 1/3, s. 109.

¹³³ Sehavî, a.g.e, c. 1, s. 301.

¹³⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 217.

Peygamber'in (sav), kim Allah'a (cc) ortak koşarak ölürse cehenneme gider.” hadisinden sonra Abdullah bin Mes'ud, “Ben de dedim ki” şeklinde bir ifade ile başlayarak hadisteki idraca sebep olan sözün kime ait olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla Abdullah bin Mes'ud'un sözünden idrac anlaşılmaktadır. Buhârî'nin rivayetinde Hz. Peygamber'in sözüyle İbn Mes'ud'un sözü açık biçimde birbirinden ayrılmıştır:

حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا شَقِيقٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ النَّارَ» وَقُلْتُ أَنَا: «مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ»

Abdullah- Şakik- A'meş- Hafs- Ömer bin Hafs tarikiyle gelen bu rivayette el-Fasl'da verdiğimiz rivayetdeki lafızlarla aynıdır. Ancak bu rivayet, sözün Abdullah bin Mes'ud'a ait olduğunu ortaya çıkarmaktadır.¹³⁵ Bu tür idraclar gizli değildir. Bulunması kolaydır.¹³⁶

Rivayetdeki idracı anlama yollarından en kolay olanı ravinin yaptığı idracı açıklamış olmasıdır.

وَحَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ أَعْتَقَ شِرْكًَا لَهُ فِي عَبْدٍ، عَتَقَ مَا بَقِيَ فِي مَالِهِ، إِذَا كَانَ لَهُ مَالٌ يَبْلُغُ ثَمَنَ الْعَبْدِ»

İbn Ömer- Sâlim- Zührî- Ma'mer- Abdurrezzâk- Abdullah bin Humeyd tarikiyle İbn Ömer şöyle rivayet etti. Nebî (sav) şöyle buyurdu: “Her kim kölesi üzerinde bulunan hissesini azad ederse (köleye bağışlarsa), eğer kölenin bedeline yetecek kadar malı varsa bu malı da ortaklarına vermek suretiyle, köle âzâd olur.”¹³⁷

Rivayette yer alan “eğer kölenin bedeline yetecek kadar malı varsa” kısmı aslında ez- Zührî'ye ait olup Nesâî rivayetinde açıkça görülmektedir:

¹³⁵ Buhârî, a.g.e, c. 2, s. 71.

¹³⁶ Abdullah bin Yusuf, **Tarihu ulumi'l-hadis**, Beyrut, 2003 c. 2, s. 1015.

¹³⁷ Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim bin el-Haccâc bin Müslim el-Kuşeyrî, **Sahîh-i Müslim**, mkh. Muhammed Fuad Abdalbaki, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, c. 3, s. 1287, h.n. 51.

أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ
الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ أَعْتَقَ
شِرْكَاءَ فِي مَمْلُوكٍ أَقِيمَ مَا بَقِيَ فِي مَالِهِ» قَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنْ كَانَ لَهُ مَالٌ يَبْلُغُ ثَمَنَهُ

Sâlim'in babası- Sâlim- Zuhri- Ma'mer- Abdurrezzâk- İshak bin İbrahim
tarikiyle gelen bu rivayette “Eğer kölenin bedeline yetecek kadar malı varsa...”
kısımının Zuhri'ye ait olduğu belirtilmektedir.¹³⁸

Dr. Nureddin Itr, idracı anlama yollarını açıklarken yukarıda sıralanan
maddelere ek olarak hadisin siyakından idracın anlaşılması maddesini de ilave etmiştir.
¹³⁹

1.8. Müdrec'in Hükümü:

Müdrec hadis zayıf hadis türlerindendir. Zîra Hz. Peygamber'in (sav) sözüne
ilave yapılmaktadır. Ancak bazen de farklı tarîklerle gelen rivayetler sayesinde sahîh
ligayrihi ve hasen ligayrihi seviyesine çıkma ihtimali vardır.¹⁴⁰

İdrâc bir râvi tarafından sürekli yapılıyorsa yapılan bu iş haramdır.¹⁴¹ Ayrıca
sürekli idrac yapan râvinin bunu çokça yapması zabtını yaralar.¹⁴² Sika râvinin idracı
muhaddislere göre makbuldür.¹⁴³

Hadiste bulunan garip bir kelimeyi veya kapalı olan bir ifadeyi açıklamak
maksadıyla yapılan idrac ittifakla caiz görülmüştür. Bir râvi kasten olmamak kaydıyla
idrac yapmışsa bu onun adalet ve zabtına zarar vermez ama bu, sıklıkla tekrar ediyorsa
zabt niteliğine zarar verir.¹⁴⁴

¹³⁸ Nesâî, *Sünen-i kübrâ*, Müessesstü'r-Risale, Beyrut, 2001, c. 5, s. 26.

¹³⁹ Itr, a.g.e, c. 1, s. 442.

¹⁴⁰ Itr, a.g.e, c. 1, s. 443.

¹⁴¹ Ca'beri, a.g.e, c. 1, s. 90.

¹⁴² Itr, a.g.e, c. 1, s. 443.

¹⁴³ Nisaburi, Hâkim, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis*, s. 40

¹⁴⁴ Efendioğlu, a.g.m, c. 16, s. 474.

Sem'ani ve diğerlerinin görüşüne göre ravi kasten idrac yapıyor ise adalet vasfını yitirir.¹⁴⁵ Bilerek hadise bir şeyler eklemek hadis ve fıkıh âlimlerinin ittifakıyla haramdır.¹⁴⁶ Bilerek yapılan ilaveden daha öncede ifade ettiğimiz üzere garip bir lafzın açıklanması istisnadır.¹⁴⁷ Nevevî'ye göre ise idracın her türlü haramdır.¹⁴⁸

İbn Hacer idrac hükmünü kısımlara ayırmıştır:

- Eğer idrac şer'i bir hükmü açıklıyorsa ve merfu hadiste hata yapılmışsa bu idrac haramdır.¹⁴⁹

- Ancak tehannüs, teabbüd, şigar gibi garip kelimeleri açıklamak için yapıyorsa burada idracı anlamak kolaydır. Her ne kadar haram olmasa da bu durum idraca çokça sebep olacağından kaçınılması tavsiye edilmektedir.¹⁵⁰

İşbilî, müdrec hadisin hükmü konusunda şu açıklamaları yapmaktadır:

- Eğer râvi garîp bir lafzı açıklamak, şer'i bir hüküm çıkarmak veya bir hükme delil saymak için yapıyorsa bunda bir beis yoktur.
- Yukarıda sayılan sebepler dışında yapılan ilaveler ise haramdır. Bunu yapan kişinin adalet ve zaptına zarar gelir.¹⁵¹

Bu konuyu şu açıklama ile bitirmek yerinde olacaktır: Zuhri, garip kelimeleri açıklamayı çok yapan biriydi ve bazen açıklama edatları kullanırdı. Nitekim bizim de incelediğimiz bazı rivayetlerde İbn Şihâb'ın açıklamaları idraca sebep olmuştur. Muasırları (Mûsa bin Ukbe) ona şu tavsiyede bulundu: "Rasûlullah'ın (sav) kelimıyla seninki karışacak ise kendi kelimasını Rasûlullah'ın kelimından ayır."¹⁵²

¹⁴⁵ Efendioğlu, a.g.m, s. 474; Suyûtî, Celaleddin, **Tedribu'r-ravi**, mhk. Ebu Kuteybe, Daru't-Tayyibe, c. 1, s. 322.

¹⁴⁶ Suyûtî, a.g.e, c. 1, s. 322; Itr, a.g.e, c. 1, s. 443.

¹⁴⁷ Itr, a.g.e, c. 1, s. 443.

¹⁴⁸ Nevevî, Ebu Zekerîyya Mühyiddin bin Yahya bin Şeref, **et-Takrîb ve't-teysîr**, mhk. Muhammed Osman Huşt, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrut, 1985, c.1, s.46

¹⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 30.

¹⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 30.

¹⁵¹ İşbilî, a.g.e, c. 1, s. 70.

¹⁵² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 30.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HATİB EL-BAĞDADİ’NİN EL-FASL ADLI ESERİNİN İLK BABINDAKİ RİVAYETLERİN İNCELENMESİ

2.1. Et-Tahiyyât Duası İle İlgili Bazı Rivayetler

Tahiyyât duası, Hz. Peygamber’den (sav) Abdullah bin Mes’ud, Câbir bin Abdullah, Hz. Âişe, Abdullah bin Ömer gibi birçok sahabe tarafından nakledilmiştir. Bu sahabilerden birisi de Abdullah bin Mes’ud’dur. Hatîb’in müdrec olduğunu iddia ettiği rivayet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ حَمْزَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ طَاهِرِ الدَّقَاقِ أَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ
إِسْحَاقَ الْبِزَارِ نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ نَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ أَنَا زُهَيْرٌ عَنِ الْحَسَنِ
بْنِ الْحُرِّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مَخِيمِرَةَ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ قَيْسٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ أَخَذَ بِيَدِهِ فَعَلَّمَهُ النَّشْهَدَ فِي الصَّلَاةِ: " التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ
وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ
الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، إِذَا فَعَلْتَ هَذَا فَقَدْ
قَضَيْتَ صَلَاتَكَ، فَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ. ”

Ebu Tâhir Hamza bin Muhammed bin Tâhir ed-Dekkân- Abdullah bin Muhammed bin İshak- Abdullah bin Muhammed bin Abdulaziz- Ali bin Ca’d- Zuheyr- Hasan bin Hurri- Kâsım bin Muhaymira- Alkame- Abdullah bin Mes’ud tarikiyle Abdullah bin Mes’ud, Hz. Peygamber’in (sav) kendisinin elini tutup teşehhüdü öğrettiğini sözyledi: “Et-tahiyyâtü lillâhi vessalevâtü ve’t-tayyibât. Es-selâmü aleyke eyyühe’n-Nebîyyü ve rahmetullahi ve berakatüh. Es-selâmü aleyna ve ala ibadillahi’s-sâlihîn. Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve rasûlüh.

Bunu yaptığın zaman namazını tamamladın. Dilersen kalk git. Dilersen de otur devam et.”¹⁵³

Hatîb’e göre Abdullah bin Mes’ud tahiyyat duası ile ilgili bu rivayeti naklederken duadan sonra “bunu (tahiyyât duasını) söylersen namazını tamamlarsın. Dilersen otur, dilersen de kalk” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu hadisi rivayet eden râvilerden bazıları ise Abdullah bin Mes’ud’un açıklamasını hadis metninden ayırmadıklarından dolayı idraca sebep olmuşlardır.

Hatîb’e göre bu rivayette iki idrac söz konusudur. Bunlardan birisi Abdullah bin Mes’ud’a ait olan: “...فَإِذَا قُلْتَ ذَلِكَ” “bunu (tahiyyât duasını) söylersen...” lafzı ve devamındaki lafızların Hz. Peygamber’e (sav) ref edilerek rivayet edilmesinden kaynaklanan idraktır. Diğeri ise şehadeteyn kısmının idracıdır.

Öncelikle Abdullah bin Mes’ud’un açıklamasının hadise ilave edilmesinden kaynaklanan idracı inceleyeceğiz. Hatîb’e göre Ebu Davud, yukarıda verdiğimiz rivayette olduğu gibi tahiyyat duası ile ilgili Abdullah bin Mes’ud’un rivayetini Zuheyr’den naklederken, Abdullah bin Mes’ud’un açıklamasını Hz. Peygamber’in (sav) sözünden ayırmadan idracı bir şekilde nakletmiştir.

Musa bin Davud ed-Dabbî, Ebu Nadr, Yahya bin Bukeyr, Ebu Gassân Mâlik bin İsmâîl, Ahmed bin Abdullah bin Yunus, Yahya bin Yahya ve Ali bin Ca’d adında 7 âlim de Ebu Davud’un Zuheyr’den rivayet ettiği şekilde rivayet etmiştir.¹⁵⁴

Hatîb’e göre Abdullah bin Mes’ud’un “...Bunu söylediğin zaman...” ifadesiyle başlayan cümlesini Hz. Peygamber’in sözünden ayırmadan nakleden bütün rivayetler müdrectir. Hatîb’in bildirdiğine göre bu idracı ortaya çıkaran Şebbabe bin Sevvar ve Abdurrahman bin Sâbit’tir. Zira Şebbabe bin Sevvar Zuheyr’den, Abdurrahman bin Sâbit de Hasan bin Hurri’den yaptıkları rivayetlerinde Abdullah bin Mes’ud’un sözünü Hz. Peygamber’in (sav) sözünden ayırarak idracı beyan etmişlerdir.¹⁵⁵

¹⁵³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 105.

¹⁵⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 102.

¹⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 110.

Hatîb, Ebu Davud'un Züheyr'den yaptığı rivayeti verdikten sonra rivayetteki idrac iddiasını ispatlamak için üç rivayeti kanıt olarak göstermektedir:

Birinci rivayet, Şebbabe bin Sevvâr'ın Zuheyr'den, Abdullah bin Mes'ud'un "bunu (tahiyyât duasını) söylersen..." şeklindeki açıklamasıyla Hz. Peygamber'in (sav) sözünü ayırarak naklettiği şu rivayet:

فَأَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْقُرَشِيُّ وَالْقَاضِي أَبُو الطَّيِّبِ طَاهِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الطَّبْرِيُّ. قَالَا: نَا عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ: نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَارِ نَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُكْرَمٍ نَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ نَا أَبُو خَيْثَمَةَ زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ نَا الْحَسَنُ بْنُ الْحَرِّ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُخَيْمِرَةَ قَالَ: أَخَذَ عِلْقَمَةً بِيَدِي، فَقَالَ: أَخَذَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ بِيَدِي قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِي فَعَلَّمَنِي التَّسْهَدَ " :التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ ... وَرَسُولُهُ. " قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: " فَإِذَا قُلْتَ...

Hüseyin bin Mükrim- Şebbabe bin Sevvâr- Zuheyr- Hasan bin Hurri- Kâsım bin Muhaymira- Alkame- İbn Mes'ud tarikiyle Kâsım bin Muhaymira dedi ki; Alkame elimi tuttu ve onun belirttiğine göre İbn Mes'ud' da onun elinden tutmuş, İbn Mes'ud'un dediğine göre Rasûlullah (sav) da onun elini tutup ona teşehhüdü şöyle öğretmiş: "Et-tahiyyâtü lillâhi... rasûlüh." Abdullah dedi ki: "Bunu dediğin"¹⁵⁶

İkinci rivayet, Abdurrahman bin Sâbit'in Hasan bin Hurri'den Abdullah bin Mes'ud'un "bunu (tahiyyât duasını) söylersen..." şeklindeki açıklamasını hadisten ayırarak beyan ettiği rivayettir.

Hatîb'in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı üçüncü rivayet de Abdullah bin Mes'ud'un sözüne yer vermeden tahiyyat duasının merfu bir şekilde nakledildiği Hüseyin bin Ali el-Cu'fî ve Muhammed bin Aclân'ın Hasan bin Hurri'den yaptıkları rivayetlerdir. İki ravi de Hz Peygamber'in (sav) tahiyyat duası ile ilgili sözlerini vermekle yetinmişlerdir.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s.110.

¹⁵⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s.104, 1 /3.

Ettehiyyâtü duasının şهادeteyn kısmıyla ilgili idrac iddiasına gelince, Hatîb, kelime-i şهادetin idrac olup olmadığı konusunda birtakım tereddütlerini beyan ederek bu konuda bazı ravilerden gelen nakilleri de kitabında incelemiştir. Ancak bu konudaki görüşünü net bir biçimde açıklamamıştır.¹⁵⁸ Bu konudaki ihtilafların kilit noktası Züheyr'dir. Hadisi Züheyr'den nakleden ravilerden bazıları duanın sonunda şهادet kelimesini de nakletmiş ve Züheyr'in bu şekilde naklettiğini vurgulayan haberler rivayet etmişlerdir.

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ: " قُلْتُ لِزُهَيْرٍ أَلَيْسَ فِيهِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ؟ " قَالَ: " نَعَمْ. "

Ahmed bin Yunus dedi ki: Züheyr'e, "Eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resulüh" kısmı duaya dâhildir, değil mi?" diye sordum. O: "Evet" dedi.

Hatîb, yukarıdaki görüşü destekleyen başka rivayetler de nakleder. Bu rivayetlerden biri Ebu Hayseme (Züheyr bin Muaviye)'den gelen şu rivayettir.

قَالَ أَبُو خَيْثَمَةَ: حَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَهُ قَالَ: " ... أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إِذَا فَعَلْتَ هَذَا فَقَدْ قَضَيْتَ صَلَاتَكَ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ، فَاقْعُدْ . "

Ebu Heysem (Züheyr) dedi ki: Hasan bin Hurri'den hadisi duyan kişi bana şöyle nakletti. "...ibâdillahi's-sâlihîn. Eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resulüh. Bunu yaptığın zaman namazını bitirmiş olursun. Dilersen kalk git, dilersen de otur devam et." ¹⁵⁹

Görüldüğü üzere Ebu Heysem (Züheyr) şهادeteyn kısmına geldiği zaman hadisi Hasan bin Hurri'den duyan kişinin şهادeteyn kısmı ile ilgili sözlerine yer vermektedir. Bu kişi de şهادeteyn kısmının hadisten olduğunu beyan etmektedir. Züheyr'den gelen diğer birçok rivayette de Züheyr'in Şهادeteyn kısmına geldiği

¹⁵⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s.104.

¹⁵⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s.108.

zaman “hafızama başvurdum, kalan kısımda şehadeteyn kısmının da olduğunu hatırladım” şeklindeki açıklaması yer almaktadır.

Yahya bin Yahya’nın Züheyr’den rivayetinde de Züheyr’in şehadeteyn kısmının hadiste olduğunu beyan ettiği açıklamaları yer almaktadır.¹⁶⁰

Elimizdeki hadis kitaplarının bazılarında tahiyat duası ile ilgili hadis, müdrec haliyle yer almaktadır. Örneğin Ebu Davud’un Müsned’inde şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُرِّ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُخَيْمِرَةَ، قَالَ: أَخَذَ عَلْقَمَةُ بِيَدِي، وَذَكَرَ عَلْقَمَةُ أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ أَخَذَ بِيَدِهِ، وَذَكَرَ ابْنُ مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ بِيَدِهِ فَعَلَّمَهُ النَّشْهَدَ: «الْحَيَّاتُ لِلَّهِ... وَإِنْ شِئْتَ فَاقْعُدْ

Ebu Davud- Zuheyr- Hasan bin Hurrî- Kâsım bin Muhaymira- Alkame- İbn Mes’ud tarikiyle Kâsım bin Muhaymira dedi ki; Alkame elimi tuttu İbn Mes’ud’un da kendisinin elini tuttuğunu ve Rasûlullah’ın (sav) da İbn Mes’ud’un elini tutup ve ona teşehhüdü öğrettiğini söyledi. “Et-tahiyâtü lillâhi vessalevâtü ve’t-tayyibât. Es-selâmü aleyke eyyühe’n-Nebîyyü ve rahmetullahi ve berakatüh. Es-selâmü aleyna ve ala ibadillahi’s-sâlihîn. Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Rasûlüh.” Bunu yaptıktan sonra namaz bitmiştir. İstersen bekle istersen kalk git.¹⁶¹

Bu rivayet Ebu Davud’un Müsned’inde geçtiği idracı haliyle İbn Ca’d’ın Müsned’inde Ali- Zuheyr- Hasan bin Hurrî- Kâsım bin Muhaymira- Alkame- İbn Mes’ud tarikiyle¹⁶² ve İbn Hibbân’ın Sahih’inde, Ebu Arûbe- Abdurrahman bin Amr el-Beceli- Zuheyr- Hasan bin Hurrî- Kâsım bin Muhaymira- Alkame- İbn Mes’ud tarikiyle¹⁶³ geçmektedir. Yine Dârimî’nin Sünen’inde, Ebu Nuaym- Zuheyr- Hasan bin Hurrî- Kâsım bin Muhaymira- Alkame- İbn Mes’ud tarikiyle¹⁶⁴ ve Dârekutnî’nin Sünen’inde Musa bin Davud- Zuheyr- Hasan bin Hurrî- Kâsım bin Muhaymira-

¹⁶⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s.109.

¹⁶¹ et-Tayâlisî, Ebu Dâvud, **Müsned**, mhk. Muhammed bin Abdulmuhsin et-Türkî, Darü Hicr, Mısır, 1999, c. 1, s. 219.

¹⁶² İbn Ca’d, Ebu’l Hasan Ali, **Müsned**, mhk. Amir Ahmed Haydar, Müessesetü’n-Nadir, Beyrut, 1990, s. 379.

¹⁶³ İbn Hibbân, Ebu Hatim, **Sahih**, mhk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1988, c. 5, s. 291.

¹⁶⁴ ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah bin Abdurrahman bin Fazl, **Sünen-i Dârimî**, mhk. Hüseyin Selim Esed ed-Darânî, Daru’l-Mugni, Memleketü’l-Arabiyyi’s-Suudi, 2000, c. 2, s. 846.

Alkame- İbn Mes'ud tarikiyle¹⁶⁵ gelen rivayetlerde de Abdullah bin Mes'ud'un "Bunu dediğin ..." açıklaması hadise ilave edilerek nakledilmiştir

Elimizdeki hadis kitaplarının birçoğunda da tahiyyat duası ile ilgili rivayetler idracsız bir şekilde nakledilmektedir. İdracsız rivayetlerin bir kısmında Abdullah bin Mes'ud'un "bunu dediğin zaman..." açıklaması hadisten ayrılarak beyan edilmiştir. Örneğin İbn Hibbân'ın Sahîh'inde geçen şu rivayette Abdullah bin Mes'ud'un sözü hadisten ayrılarak beyan edilmiştir:

أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا غَسَّانُ بْنُ الرَّبِيعِ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ ثَوْبَانَ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ الْحَرِّ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مَخْمَرَةَ، قَالَ: أَخَذَ عُلْقَمَةُ بِيَدِي، وَأَخَذَ ابْنُ مَسْعُودٍ، بِيَدِ عُلْقَمَةَ، وَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِ ابْنِ مَسْعُودٍ، فَعَلَّمَهُ التَّشَهُّدَ: «التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ... وَرَسُولُهُ»

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: «فَإِذَا فَرَغْتَ ... فَأَنْصَرِفْ»

Ebu Ya'la- Gassân bin Rebî'- İbn Sevbân- Hasan bin Hurri- Kâsım bin Muheymira- Alkame- İbn Mes'ud tarikiyle Kâsım bin Muhaymire rivayet etti. Dedi ki: Alkame elimi tuttu. İbn Mes'ud'un da kendisinin elini tuttuğunu ve Rasûlullah'ın da (sav) İbn Mes'ud'un elini tutup ona teşehhüdü öğrettiğini söyledi. et-Tehiyyatü lillâhi... ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resulüh." İbn Mes'ud dedi ki: "Bu (duayı) bitirdiğinde istersen.." ¹⁶⁶

Bazı hadis kitaplarında ise Abdullah bin Mes'ud'un açıklaması açıklaması hiç bulunmamakta, yalnızca dua kısmı verilmektedir. ¹⁶⁷

Nesâî'nin Sünen'inde Ahmed bin Amr bin el-Serh- İbn Vehb- Amr bin el-Hâris- Zeyd bin Ebî Enîse el-Cezerî- Ebu İshak- Esved- Alkame- Abdullah bin Mes'ud

¹⁶⁵ Dârekutni, **Sünen**, mhk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004, c. 2, s. 166.

¹⁶⁶ İbn Hibbân, a.g.e, c. 5, s. 293.

¹⁶⁷ Dârekutni, Ebü'l-Hasen Alî bin Ömer bin Ahmed ed-Dârekutnî, **Sünen**, mhk. Şuayb Arnaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004, c. 2, s. 164.

tarikiyle gelen rivayette de Abdullah bin Mes'ud'un "Bunu dediğin ..." açıklaması yer almamaktadır.¹⁶⁸

Aynı şekilde Muhallis'in Muhallisiyyât'ında¹⁶⁹, İbn Ebî Şeybe'nin Müsned'inde¹⁷⁰ ve Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde de¹⁷¹ Abdullah bin Mes'ud'un tahiyyat duasından sonraki "bu (duayı) söylediğin zaman..." açıklaması yer almamaktadır.

İbn Hibbân'ın Sahîh'inde geçen iki rivayetten birinde Abdullah bin Mes'ud'un sözünün hadisin aslından olmadığı ifade edilirken¹⁷², diğer rivayette ise Abdullah bin Mes'ud'un sözünü hadise derceden ravinin Muhammed bin Âbân olduğu, Ebu Hatim'in onu, zayıf olmakla cerh ettiği belirtilmiştir.¹⁷³

İbn Hibbân'ın Sahîh'inde şehadete'n kısmının idracı ile ilgili rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetlerde Züheyr'in şehadete'n kısmına geldiği zaman "hadisin kalanı için hafızama müracaat ettiğim zaman şehadete'n kısmını buldum" şeklindeki açıklaması yer almaktadır. Ancak bu rivayetlerde de Abdullah bin Mes'ud'un açıklaması hadisten ayrılmaktadır.¹⁷⁴

El-İsfehânî'nin Hilyetü'l-evliya'sında birçok yerde hadis farklı senedlerle, Abdullah bin Mes'ud'un tahiyyat duasından sonraki "bu (duayı) söylediğin zaman..." açıklaması bulunmaksızın rivayet edilmiştir.¹⁷⁵ İdracsız olarak geçen diğer rivayetlerin bazıları dipnotta belirtilmiştir.¹⁷⁶

¹⁶⁸ Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed bin Şuayb bin Alî en-Nesâî, **Sünen**, mhk. Abdulettah Ebu Gudde, Mektebü'l Metbuatü'l-İslamiye, Halep, 1986, c. 2, s. 240.

¹⁶⁹ Mühallisi, Ebu Tâhir Muhammed bin Abdurrahman bin Abbas bin Abdurrahman bin Zekeriyya, **Mühallisiyyât**, mhk. Nebil Sa'deddin Cerrar, Vüzaratü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, Katar, 2008, c. 3, s. 355.

¹⁷⁰ İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekir, **Müsned**, mhk. Adil bin Yusuf el-Azazî, Daru'l-Vatan, Riyad, 1997, c. 1, s. 148.

¹⁷¹ İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **Müsned**, mhk. Şuayb Arvaut, Müessesetü'r-Risale, 2001, c. 6, s. 28; İbn Hanbel, a.g.e c. 7, s. 246; İbn Hanbel, a.g.e, c. 7, s. 331 ve s. 36.

¹⁷² İbn Hibban, a.g.e, c. 5, s. 293, 293.

¹⁷³ İbn Hibban, a.g.e, c. 5, s. 295.

¹⁷⁴ İbn Hibban, a.g.e, c. 5, s. 291, 292.

¹⁷⁵ el-İsbehani, Ebu's-Şeyh, Hilyetü'l-evliya, nşr, Bi'civari Muhafazati, Mısır, 1974, c. 7, s. 179; el-İsbehâni, a.g.e c. 5, s. 64 ve c. 7, s. 233.

¹⁷⁶ el-Bezzâr, Ebu Bekir Ahmed bin Amr, **Müsned**, mhk. Mahfuzu'r Rahman Zeynullah, Mektebetü'l-Ulüm ve'l-Hikem, Medîne, 1998 de basılmaya başlandı 2009 da bitti, c. 4, s. 354- c. 5, s. 125; eş-Şâfi, Kuleyb, **Müsned**, mhk. Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah, Mektebetü'l-ulüm ve'l-hikem, Medîne, h.1410 c. 1, s. 354 ve c. 2, s. 33; İbn Hibbân, a.g.e, c. 5, s. 294; İbn A'rabi, Ebu Saîd, el-Mu'cem, mhk. Abdulmuhsin bin İbrahim bin Ahmed el-Hüseynî, Daru İbni'l-Cevzî, Riyad, 1997 c. 1, s. 150 ve c. 2, s. 475; et-Taberânî,

Şehadeteyn kısmının idracı ile ilgili Züheyr'den gelen ve şehadeteyn kısmına geldiği zaman “ zihnime müracaat ettim...” şeklindeki açıklama yaptığı rivayetleri yukarıda beyan etmiştik. Zuheyr'den gelen rivayetlerde şehadeteyn kısmıyla ilgili bir tereddüt olsa da nihai olarak şehadeteyn kısmının hadisten olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tahiyyat duası ile ilgili Abdullah bin Ömer'den gelen rivayetleri incelediğimiz zaman duanın bazı kısımlarına Abdullah bin Ömer tarafından çeşitli ziyadeler yapıldığının tasrih edildiğini de görüyoruz. Abdullah bin Ömer'den tahiyyat duası ile ilgili nakledilen rivayet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ الْقَشِيرِيُّ، أَبْنَا أَبُو الْحُسَيْنِ الْخَفَافُ، أَبْنَا أَبُو الْعَبَّاسِ السَّرَاجُ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، ثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ قَالَ: سَمِعْتُ مُجَاهِدًا يُحَدِّثُ عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي التَّشَهُّدِ: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَرَحْمَةُ اللَّهِ - قَالَ ابْنُ عُمَرَ: زِدْتُ فِيهَا: وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ - قَالَ ابْنُ عُمَرَ: زِدْتُ فِيهَا: وَحَدَّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ - وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

Serrâc- Muhammed bin Râfî'- Ebu Bişr- İbn Ömer- Mücâhid tarikiyle İbn Ömer'den gelen bu rivayette İbn Ömer "ve rahmetullahi" ifadesinden sonra "ve berekâtüh" ifadesini ve "eşhedü enlâ ilâhe illâlâh" ifadesinden sonra "vahdehu lâ şerîke leh" ifadesini eklediğini beyan etmektedir.¹⁷⁷

Beyhâkî'nin Sünen-i kübrâ'sında, Ebu Davud'un Sünen'inde, Darekutnî'nin Sünen'inde ve Ebu Nuaym'ın Hilyetü'l-evliya'sında da İbn Ömer'in ziyadelerini beyan eden rivayetler yer almaktadır.¹⁷⁸

Mu'cemü'l-evsat, mhk. Tarık bin Abdullah bin Muhammed), Daru'l-Harameyn, Kahire c. 1, s. 211; et-Taberânî, Mu'cemü'l-kebir, mhk. Hamdi bin Abdulmecid es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, ikinci baskı, 1994, c. 10, s. 43; et-Taberânî, **Mu'cemü's-sagîr**, mhk. Muhammed Şekur Mahmud el-Hac, el-Mektebu'l-İslami, Beyrut, 1985 c. 2, s. 94; İbn Hibbân, a.g.e, c. 5, s. 294.

¹⁷⁷ Serrac, a.g.e, c. 2, s. 54.

¹⁷⁸ Beyhâkî, a.g.e, c. 2, s. 199; Ebu Davud, a.g.e, c. 1, s. 255; Dârekutnî, a.g.e, c. 2, s. 161; Ebu Nuaym el-İsbehanî, a.g.e, c. 7, s. 180.

Tahiyyat duasındaki idrac ile ilgili bazı muhaddisler de açıklama yapmıştır. Ebu Dâvud'un Sünen'i üzerine yazılan şerhlerden Mealimu's-sünen'in teşehhüd babında "bunu (tahiyyat duası) dediğin zaman namazın tamamlandı, dilersen kalk dilersen devam et" kısmının Hz. Peygamber'e (sav) ait olup olmadığının ihtilaflı olduğu söylenmektedir. Ama bir tespit yapılmamıştır.¹⁷⁹

Mügaltay, İbn Mâce'nin Sünen'i üzerine yazdığı şerhinde Dârekutnî'nin söz konusu hadis ile ilgili açıklamalarını vermiştir. Dârekutnî, açıklamasında "bunu yaptığın zaman..." şeklindeki sözün Zuheyr'den rivayet edenler tarafından hadise idrac edildiği ifade etmektedir.¹⁸⁰

Fethu'l-bârî'de de rivayette idrac olup olmadığı tartışılmış ve bazı âlimlerin idracı hadisi fıkhi meselelere delil saydığından bahsedilmiştir. Bizi ilgilendiren kısım olan idrac meselesinde "إِذَا قُلْتَ هَذَا" lafzı ve sonrasında Abdullah bin Mes'ud'a ait olduğu söylenmektedir. Ayrıca bunu söyleyenler arasında Dârekutnî, Ebu Ali en-Nîsâburî, Beyhâkî, Hatîb el-Bağdâdî ve başka âlimlerin olduğu da ifade edilmektedir.¹⁸¹

Abdullah bin Ömer'den nakledilen ve şehadeteyn kısmının idracı ile alakalı olan rivayetlere açıklık getirmesi bakımından mühim olan Beyhâkî'nin açıklamaları şu şekildedir: "Şüphe yok ki Nebî (as) teşehhüdü amcaoğlu Abdullah'a ve akranlarına öğretti. Teşehhüdden sonraki kısmı ise Abdullah bin Mes'ud ve onun gibi bazı sahabeye öğretti. Şunu da bil ki: teşehhüd lafızları birçok lafızla İbn Abbas, İbn Mes'ud, Câbir, İbn Ömer ve Âişe'den, yakın lafızlarla rivayet edilmiştir. Ancak Ehl-i hadis İbn Mes'ud'un rivayetinde ittifak etmiştir. Metin ve sened yönünden en sahih olanları ve ricali en meşhur olanları İbn Mes'ud'un naklettiği rivayetlerin lafızlarıdır."¹⁸²

Sonuç olarak Abdurrahman bin sabit ve Şababe'nin, idracı beyan etmeleri, çoğu kaynakta Abdullah bin Mes'ud'un açıklamasının hadisten ayrılarak beyan edilmesi ve birçok güvenilir ravinin Abdullah bin Mes'ud'un sözüne yer vermeden hadisi merfu bir

¹⁷⁹ Hattâbî, İbrahim, **Mealimü's-sünen**, Matbaatü'l-İlmi, Halep, 1932 c. 1, s. 281.

¹⁸⁰ Mugaltay, Ebu Abdullah Alaaddin Mugaltay bin Kılıç, **Şerhu İbn Mâce**, mhk. Kamil Avida, Mektebetü'n-Nazar Mustafa el-Baz, 1999, s. 1513.

¹⁸¹ el-Hanbelî, İbn Recep, **Fethu'l-bârî** mhk. Mahmud bin Şa'ban bin Abdulmaksud, Mektebetü'l-Gürabâi'l-Eseriyye, Medîne, 1996, c. 7, s. 343.

¹⁸² es-San'ânî, Ebû İbrâhim İzzeddin Muhammed bin İsmail Emir, **et-Tehbîr li izahî meâni't-teysîr**, mhk. **Muhammed Sub'hi bin Hasan**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2012, c. 5, s. 398.

şekilde rivayet etmesi idrac konusunda Hatîb'in iddiasında isabet ettiğini göstermektedir. Muhaddislerin hadis hakkındaki yorumları da Hatîb'in iddiasını kuvvetlendirmektedir.

İdrâca sebep olanların, şerhlerde de belirtildiği üzere Zuheyr'den rivayet edenlerden bazıları olduğu anlaşılmaktadır. İdrâcsız rivayetler genel olarak Abdullah bin Mes'ud'un sözünün yer almadığı rivayetlerdir.

Şehadet kelimesi kısmının idracı hakkında Ulumü'l-hadis kitaplarından ulaşabildiklerimizin hiçbirinde, idrac olduğuna veya ihtilafı olduğuna dair bilgi bulamadık.¹⁸³ Hatîb de, şehadet kelimesi kısmının ziyade olup olmadığıyla ilgili kendi görüşünü net biçimde açıklamamıştır. Hadis kaynaklarının neredeyse hepsinde ettehiyyatü duasının sonunda kelime-i şehadetin bulunması bu kısmın idrac olduğu yönündeki iddiayı geçersiz kılmaktadır.

Kanaatimizce şehadeteyn kısmı ile ilgili karışıklığı Beyhakî'nin açıklamaları ortadan kaldırmaktadır. Hz Peygamber (sav) tahiyyat duasını birçok sahabiye öğretmiştir. Bu rivayetler içinde en muteber olanlar İbn Mes'ud'dan gelenlerdir ve onlarda şehadeteyn kısmı mevcuttur.

¹⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed bin Ali bin Sâbit, Takyîdü'l-ilm, **İhyaü's-Sünneti'n-Nebevi**, Beyrut, s. 93; İbnü's-Salah, Osman bin Abdurrahman, el-Mukaddime (Marifetü'l-envai'l-ülümü'l-hadis), mhk. Nureddin Itr, Daru'l-Fikr, Suriye, 1986, s. 96.

2.2. Meyvenin Olgunlaşması İle İlgili İbn Ömer'den Gelen Rivayetler

Meyvenin olgunlaşmadan satışının yasaklanması ile ilgili Abdullah bin Ömer, Câbir bin Abdullah, Enes bin Mâlik gibi sahabilerden gelen birçok rivayet vardır. Ancak bu rivayetlerde olgunlaşmanın mahiyeti konusunda Hz. Peygamber'in (sav) bir açıklaması yoktur.

Hadisteki bu kapalılığı gidermek için sahabe, Hz. Peygamber'den (sav) meyvenin olgunlaşması ile ilgili hadisleri naklederken, meyvenin olgunlaşmasının mahiyetini açıklama ihtiyacı duymuşlar veya hadisi duyan bazı raviler meyvenin olgunlaşmasının mahiyeti hakkında soru sormuşlardır. Hatîb'e göre de bu soruların sorulduğu ve açıklamayı yapan kişi Hz. Peygamber (sav) değildir.

Meyvenin olgunlaşmadan satılmasının yasaklanması ile ilgili rivayetlerden biri de Abdullah bin Ömer'den nakledilen şu rivayettir:

أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ غَالِبٍ الْفَقِيهُ الْخَوَارِزْمِيُّ الْمَعْرُوفُ بِالْبَرْقَانِيِّ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى أَبِي الْقَاسِمِ بْنِ النَّخَاسِ أَخْبَرَكَمُ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَلِيٍّ نَا بَنْدَارٌ ثنا أَبُو الْوَلِيدِ نَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الثَّمَرَةِ حَتَّى يَبْدُوَ صَاحِبُهَا، وَكَانَ إِذَا سُئِلَ عَنْ صَاحِبِهَا قَالَ: حَتَّى تَذْهَبَ عَاهُهَا"

Berkânî- Ebu'l-Kâsım bin Nehhâs- Muhammed bin İsmâîl bin Ali- Bûndâr- Ebu'l-Velîd- Şu'be- Abdullah bin Dînar- Abdullah bin Ömer tarikiyle Abdullah bin Ömer dedi ki: "Rasûlullah (sav) meyvenin, selaha ulaşınca kadar satışını yasakladı. Olgunlaşması ile ilgili sorulduğunda ise "Yetersizliği (hamlılığı) gidene kadar." diye cevap verdi." ¹⁸⁴

Hatîb'e göre Abdullah bin Ömer'den nakledilen bu rivayette meyvenin olgunlaşmasının mahiyeti ile ilgili sorunun muhatabı Hz. Peygamber (sav) değil Abdullah bin Ömer'dir. Abdullah bin Ömer, hadiste geçen meyvenin olgunlaşması hakkındaki soruya - حَتَّى تَذْهَبَ عَاهُهَا - "Hamlılığı gidinceye kadar" şeklinde cevap

¹⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s.116.

vererek hadisteki kapalılığı gidermiştir.¹⁸⁵ Ancak bazı raviler bu hadisi rivayet ederken meyvenin olgunlaşması hakkındaki açıklamaların Abdullah bin Ömer’e ait olduğunu beyan etmediklerinden dolayı bu açıklamalar Hz. Peygamber’in (sav) sözüne dercedilmiştir. Hatîb’e göre bu hadisteki idracı Müslîm bin İbrahim ve Muhammed bin Ca’fer, Şu’be’den yaptıkları rivayetlerde beyan etmişlerdir.¹⁸⁶

Süfyân es-Sevrî ve Süleyman bin Bilal ise Abdullah bin Dînâr’dan yaptıkları rivayette Abdullah bin Ömer’in “hamlılığı gidinceye kadar.” açıklaması olmaksızın hadisi rivayet etmişlerdir.¹⁸⁷

Hatîb söz konusu rivayetdeki idracı göstermek için bazı rivayetler nakleder. Bu rivayetlerden birincisi, Müslîm bin İbrahim’in, Abdullah bin Ömer’in “hamlılığı gidinceye kadar.” şeklindeki açıklamasını Hz. Peygamber’in (sav) sözünden ayırarak beyan ettiği şu rivayettir:

فَأَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرٍو عَنْ عُثْمَانَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ يُوسُفَ الْعَلَفِ وَالْحَسَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ
قَالَا: أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الشَّافِعِيِّ نَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عِيسَى نَا مُسْلِمٌ أَنَا
شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ... حَتَّى يَسْتَيْيَنَ صَلَاحُهُ"
قِيلَ لِابْنِ عُمَرَ مَا صَلَاحُهُ؟ قَالَ: تَذَهَبُ عَاهَتُهُ

Müslîm bin İbrahim- Şu’be- Abdullah bin Dînâr- Abdullah bin Ömer tarikiyle Abdullah bin Ömer dedi ki: “Rasûlullah (sav) meyvenin olgunluğa ulaşmaya kadar ve hurmanın olgunlaşması ortaya çıkana kadar satılmasını yasakladı.”

İbn Ömer’e denildi ki: Olgunlaşması nedir? Dedi ki: “Hamlılığının gitmesidir.”¹⁸⁸

Görüldüğü üzere Müslîm bin İbrahim’in rivayetinde, meyvenin olgunlaşması konusundaki açıklamanın Abdullah bin Ömer’e ait olduğu açıkça beyan edilmektedir.

Hatîb’in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı ikinci rivayet Muhammed bin Ca’fer’in Şu’be’den naklettiği rivayettir. Bu rivayette de Müslîm bin İbrahim’in

¹⁸⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 116.

¹⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 116.

¹⁸⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 116.

¹⁸⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 117.

rivayetinde olduğu gibi Abdullah bin Ömer'in meyvenin olgunlaşması hakkındaki açıklaması Hz. Peygamber'in (sav) sözünden ayrı biçimde sevk edilmiştir.¹⁸⁹

Hatîb'in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı üçüncü rivayet, Süfyân es-Sevrî'nin Abdullah bin Dinâr'dan naklettiği hadistir. Bu rivayette yalnızca Hz. Peygamber'in (sav) sözü zikredilmiş olup, meyvenin olgunlaşmasıyla ilgili açıklama bulunmamaktadır. Bu rivayet şu şekilde sevk edilmiştir:

وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ الْمُقَرِّيُّ أَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ
بْنِ الْحَسَنِ النَّجَادِ مُحَمَّدُ بْنُ غَالِبٍ نَا أَبُو حُذَيْفَةَ قَالَا نَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ
ابْنِ عُمَرَ قَالَ - وَفِي حَدِيثِ النَّجَّادِ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ : "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الثَّمَرَةِ حَتَّى يَبْدُوَ صَلَاحُهَا"

Ebu Huzeyfe- Süfyân- Abdullah bin Dînâr- İbn Ömer tarikiyle Abdullah bin Dînâr Neccad hadisinde Abdullah bin Ömer'den şöyle duyduğunu rivayet etti: "Rasûlullah (sav) meyvenin salaha ulaşmadan satılmasını yasakladı."¹⁹⁰

Dördüncü rivayet Süleyman bin Bilâl'in yine Abdullah bin Dinâr'dan naklettiği hadistir. Bu hadiste de meyvenin olgunlaşmasıyla ilgili açıklama yer almamaktadır.¹⁹¹

Temel hadis kitaplarının bazılarında meyvenin olgunlaşmasıyla ilgili açıklamanın hadis metnine karışık biçimde tahrir edildiği görülmektedir. Örneğin Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde yer alan bir rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: نَهَى
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُبَاعَ الثَّمَرَةُ حَتَّى يَبْدُوَ صَلَاحُهَا، قَالَ: قَالُوا: يَا رَسُولَ
اللَّهِ، مَا صَلَاحُهَا؟ قَالَ: " إِذَا ذَهَبَتْ عَاهُهَا، وَخَلَصَ طَيِّبُهَا

¹⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 117.

¹⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 119.

¹⁹¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 119.

Ebu Muâviye- Haccâc- Atiye el-Avfi- Abdullah bin Ömer tarikiyle Abdullah bin Ömer dedi ki: Rasûlullah (sav) meyveyi olgunluğa ulaşıncaya kadar satmayı yasakladı. Dediler ki: Ya Rasûlallah, meyvenin olgunlaşması nedir? Buyurdu ki: “Hamılığı gidip lezzete ulaştığı zaman.”¹⁹²

Bu rivayette idracı olarak gelen diğer rivayetlerden farklı olarak meyvenin olgunlaşması ile ilgili sorunun Hz. Peygamber’e (sav) sorulduğu açıkça beyan edilmektedir. Dolayısıyla açık bir idrac söz konusudur. Ahmed bin Hanbel’in Müsned’inde geçen diğer rivayette olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili sorunun muhatabı beyan edilmemiştir.¹⁹³

Buhârî’nin Sahih’inde Haccâc- Şu’be- Abdullah bin Dînâr- Abdullah bin Ömer tarikiyle gelen hadiste de, meyvenin olgunlaşması ile ilgili soruyu soranın ve cevabı verenin kim olduğu belirtilmeksizin rivayet edilmiştir.¹⁹⁴ Ebu Avâne’nin el-Müstahrec’inde¹⁹⁵ ve Beyhâkî’nin Sünen-i kübrâ adlı eserinde de meyvenin olgunlaşmasının mahiyeti ile ilgili sorunun ve cevabının kime ait olduğu beyan edilmemiştir.¹⁹⁶

Temel hadis kitaplarının çoğunda meyvenin olgunlaşmadan satışı ile ilgili rivayetin idracsız hali yer almaktadır. Ancak genel olarak idracsız rivayetler Abdullah bin Ömer’in açıklaması olmaksızın nakledilmiştir. Örneğin, Malik’in Muvatta’nda yer alan bir rivayet şöyledir:

حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَهَى عَنِ بَيْعِ الثَّمَارِ حَتَّى يَبْدُوَ صَلَاحُهَا»، نَهَى الْبَائِعَ وَالْمُشْتَرِيَ

¹⁹² Müsned, a.g.e c. 9, s. 46.

¹⁹³ Müsned, a.g.e, c. 9, s. 369.

¹⁹⁴ Buhârî a.g.e, c. 2, s. 127.

¹⁹⁵ Ebu Avâne, Ya’kub bin İshak bin İbrahim, **el-Müstahrec**, mhk. Eymen bin Ârif ed-Dimeşkî, Daru’l-Ma’rife, Beyrut, 1998, c. 3, s. 289.

¹⁹⁶ Beyhâkî, a.g.e c. 5, s. 489.

Yahya- Mâlik- Nâfi- Abdullah bin Ömer tarikiyle İbn Ömer, Hz. Peygamber'in (sav) şöyle buyurduğunu nakletti: "Meyvenin salahe ulaşınca kadar satımını yasakladı."¹⁹⁷

Bu rivayette de kime ait olduğu açık olmayan "Hem satıcıyı hem de alıcıyı nehyetti." ziyadesi bulunmaktadır. Ebu Davud et-Tayâlisî'nin Müsned'inde¹⁹⁸ ve İmam Şâfi'nin Müsned'inde¹⁹⁹ söz konusu hadis idracsız olarak geçmektedir.

Daha önce Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde meyvenin olgunlaşmadan satışının yasaklanması ile ilgili rivayetin idracı olarak sevk edildiğini ifade etmiştik. Söz konusu rivayetin idracsız versiyonu da Abdurrahman- Süfyân- Abdullah bin Dînâr- Abdullah bin Ömer tarikiyle tahrir edilmiştir. Bu rivayette Abdullah bin Ömer'in sözü yer almaksızın rivayet idracsız bir şekilde nakledilmektedir.²⁰⁰

Aynı şekilde, Dârimî'nin Sünen'inde²⁰¹, Müslîm'in Sahîh'inde²⁰², İbn Mâce'nin Sünen'inde²⁰³ ve Ebu Davud'un Sünen'inde²⁰⁴ ve İbn Hibbân'ın Sahîh'inde Abdullah bin Ömer'in - حَتَّى تَذْهَبَ عَاهُهَا - şeklindeki açıklaması olmaksızın tahrir edilmiştir.²⁰⁵

İncelemekte olduğumuz hadis hakkında Hatîb dışında bazı muhaddislerde idraca işaret etmişlerdir. Nevevî'nin Müslîm'in Sahîh'ine yazdığı şerhte de söz konusu rivayette geçen, olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili sorunun muhatabının Abdullah bin Ömer olduğu ifade edilmiştir.²⁰⁶ İbn Hacer de aynı görüştedir.²⁰⁷ Aynî, Kirmânî'nin bu konuda ihtilaf olduğuna işaret eden sözlerini naklettikten sonra, ham meyveyle ilgili açıklamanın Abdullah bin Ömer'e ait olduğunu beyan eder.²⁰⁸

¹⁹⁷ İmam Mâlik, Ebu Abdullah Asbahi Himyeri Malik bin Enes, Muvatta, mhh. Muhammed Fuad Abdalbaki, Beyrut, 1985, c. 2, s. 618.

¹⁹⁸ Ebu Dâvud, a.g.e, c. 3, s. 350.

¹⁹⁹ Şafii, Ebu Abdullah Muhammed bin İdris, Müsned, Daru'l-Kütübü'l-İlmi, Beyrut, 1951 c. 2, s. 148.

²⁰⁰ İbn Hanbel, Müsned, c. 9, s. 137.

²⁰¹ ed-Dârimî, a.g.e, c. 3, s. 1664.

²⁰² Müslim, a.g.e, c. 3, s. 1165.

²⁰³ İbn Mâce, a.g.e, c. 2, s. 746.

²⁰⁴ Ebu Dâvud, a.g.e, c. 3, s. 252.

²⁰⁵ İbn Hibbân, a.g.e, c. 11, s. 364.

²⁰⁶ Nevevi, *Şerhu'n-Nevevi ale Müslim*, c. 10, s. 178.

²⁰⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri* c. 3, s. 352.

²⁰⁸ Aynî, a.g.e, c. 9, s. 83.

Hatîb el-Bağdâdî'nin söz konusu hadisle ilgili açıklamalarına, şerhlere ve rivayetin geçtiği diğer hadis kitaplarına baktığımız zaman meyvenin olgunlaşmasıyla ilgili açıklamanın Abdullah'a ait olduğu, bu kısmın bazı rivayetlerde hadise dercedilerek Hz. Peygamber'e nispet edildiği anlaşılmaktadır.

2.3. Meyvenin Olgunlaşmadan Satılması İle İlgili Enes Bin Malik'den Gelen Rivayetler

Meyvenin olgunlaşmadan satılmasının Hz. Peygamber (sav) tarafından yasaklandığı ile ilgili hadislerin birçok sahabi tarafından rivayet edildiğini daha önce ifade etmiştik. Bu sahabilerden birisi de Enes bin Mâlik'tir. Mâlik bin Enes'in Humeyd'den rivayeti şu şekildedir:

فَأَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْحُسَيْنِ الْحَرَبِيُّ وَأَبُو عَمْرِو عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ يُونُسَ الْعَلَفِيُّ قَالَا: أَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ الْحَسَنِ الْحَرَبِيُّ نَا الْقَعْنَبِيُّ أَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ الثَّمَارِ حَتَّى تُزْهِيَ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: وَمَا تُزْهِي؟ قَالَ: تَحْمَرُّ، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَرَأَيْتَ إِذَا مَنَعَ اللَّهُ الثَّمَرَةَ فَبِمَ يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مَالَ أَخِيهِ."

Enes bin Mâlik- Humeyd- Mâlik bin Enes- İshak bin Hasan el-Harbî- Ebu Bekir Muhammed bin Abdullah bin İbrahim eş-Şâfîî tarîkiyle Enes bin Mâlik şöyle rivayet etmiştir: Rasûlullah (sav) meyvenin alacalanmadan satılmasını yasakladı. Dediler ki: Ya Rasûlallah alacalanması nedir? Buyurdu ki: Kızarmasıdır. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah meyveyi vermezse, sizden biriniz kardeşinin malından ne alacak?"²⁰⁹

Hatîb'e göre bu rivayette iki idrac söz konusudur. İdraclardan birisi Enes bin Malik'in sözünün Hz. Peygamber'e (sav) ref edilerek rivayet edilmesi, diğeri ise olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili sorunun muhatabının kim olduğu ile ilgili idractır.

²⁰⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c.1, s. 122.

Enes bin Malik'in açıklamasının Hz. Peygamber'in (sav) sözüne dercedilmesinin hata olduğunu, bu hatanın Malik'in ashabı tarafından da tekrar edildiğini ifade eden Hatîb, kanıt olarak bazı rivayetler sevk eder.

Birinci rivayet, Yezid bin Hârûn'un Humeyd'den rivayetidir. Bu rivayette Yezid bin Harun Enes bin Malik'in "Allah meyveyi vermezse, sizden biriniz kardeşinin malından ne alacak?" sözünü hadisten ayırarak beyan etmiştir.²¹⁰

İkinci rivayet, Abdulaziz bin Muhammed'in Humeyd'den rivayetidir. Abdulaziz bin Muhammed de rivayetinde Enes'in "Allah meyveyi vermezse..." şeklindeki sözünü hadisten ayırarak beyan etmiştir.²¹¹

Hatîb'in idrac iddiasını destekleyen diğer rivayetler de "Allah meyveyi... " sözü zikredilmeksizin tahrir edilmiş olan rivayetlerdir. Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Abdullah bin Mübarek, Hâşim bin Beşîr ve Ubeyde bin Humeyd söz konusu hadisi, ilave açıklama olmaksızın nakletmişlerdir.²¹²

Muhammed bin Abdullah el-Ensârî'nin Humeyd'den naklettiği rivayet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الشَّافِعِيِّ نَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ
الْوَاسِطِيِّ الْبَاغْدَادِيِّ نَا الْأَنْصَارِيَّ - يَعْنِي مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - نَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: "
رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ النَّمَارِ حَتَّى تَزْهَوْ. "
قِيلَ يَا أَبَا حَمْزَةَ وَمَا زَهُوْهَا؟ قَالَ: حَتَّى تَحْمَرَ أَوْ تَصْفَرَ.

Hasan bin Ebî Bekir- Muhammed bin Abdullah eş-Şafîî- Muhammed bin Süleyman- Muhammed bin Abdullah el-Ensârî- Humeyd- Enes tarikiyle Enes dedi ki: "Rasûlullah (sav) meyvenin alacalanmadan satılmasını yasakladı."

²¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 124.

²¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 124.

²¹² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 122.

Denildi ki: Ey Ebu Hamza! Alacalanması nedir? Dedi ki: kızarması veya sararmasıdır.²¹³

Abdullah bin Mübarek²¹⁴ ve Ubeyde bin Humeyd'in²¹⁵ rivayetlerinde de el-Ensârî'nin rivayetinde olduğu gibi Enes'in "Allah meyveyi vermezse..." sözü yer almaksızın hadis merfu bir şekilde rivayet edilmiştir.

Yezid bin Hârun, Abdulaziz bin Muhammed ed-Derâverdî, Ebu Hâlid ve İsmâîl bin Ca'fer'in rivayetleriyle Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Abdullah bin Mübarek, Hâşim bin Beşîr, Ubeyde bin Humeyd'den naklettikleri rivayetler "Allah meyveyi vermezse, sizden biriniz kardeşinin malından ne alacak?" ilavesinin bazı tariklerde hadise dercedildiğini açıkça göstermektedir.

Hatîb'in işaret ettiği Enes hadisindeki ikinci idrac, meyvenin olgunlaşmasıyla ilgili açıklamadır. Bu kısım bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'e (sav), bazı rivayetlerde ise Enes bin Malik'e nispet edilmektedir. Hatîb, açıklamanın Hz. Peygamber'e (sav) nispet edildiği rivayetin müdrec olduğunu savunmuş ancak bu konu üzerinde fazla durmamış, yalnızca İbrahim bin Hamza'nın rivayetini göstermekle yetinmiştir. Bu rivayette İbrahim bin Hamza hem "Allah meyveyi vermezse, sizden biriniz kardeşinin malından ne alacak?" sözünü Enes bin Malik'e nispet ederek merfu hadisin metninden ayırmış hem de olgunlaşmayla ilgili sorunun Enes'e sorulduğunu ve bu soruya Enes'in cevap verdiğini beyan etmiştir. Dolayısıyla bu rivayete göre her iki kısım da mevkuftur. İbrahim bin Hamza'nın rivayeti şöyledir:

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ الْمُقَرِّيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ النَّجَّادُ نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ نَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمَزَةَ نَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: "رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ الثَّمَارِ حَتَّى تَزْهَوْ. " قُلْنَا لَأَنْسَ: مَا زَهْوُهُ؟ قَالَ: تَحْمَرُّ، قَالَ: أَرَأَيْتَ إِذَا مَنَعَ اللَّهُ الثَّمَرَةَ فِيمَ تَسْتَحِلُّ مَالَكَ أَخِيكَ؟

²¹³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 128.

²¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 128.

²¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 129.

İbrahim bin Hamza- Abdulaziz bin Muhammed (Derâverdi)- Humeyd- Enes bin Mâlik tarikiyle Enes bin Mâlik dedi ki: “Rasûlullah (sav) meyvenin alacalanmadan satılmasını yasakladı. Biz Enes’e dedik ki: Alacalanması nedir? Dedi ki: Kızarmasıdır.” (Devamında) Dedi ki: “Allah meyveyi vermezse.”²¹⁶

İsmâil bin Ca’fer ve Muhammed bin Abdullah el-Ensârî de rivayetlerinde İbrahim bin Hamza’nın rivayet ettiği şekilde olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili sorunun muhatabının Enes olduğunu beyan edip Enes bin Malik’in “Allah meyveyi vermezse...” açıklamasını da hadisten ayırarak rivayet etmişlerdir.²¹⁷

Temel hadis kitaplarının bazılarında meyvenin alacalanmadan satışının yasaklanması ile ilgili rivayet Enes bin Malik’in “Allah meyveyi vermezse...” sözü hadise ilave edilerek ve olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili sorunun da muhatabı beyan edilmeksizin müdrec haliyle geçmektedir. Örneğin Buhârî’nin Sahih’inde rivayet şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ الثَّمَارِ حَتَّى تَزْهِيَ، فَقِيلَ لَهُ: وَمَا تَزْهِي؟ قَالَ: حَتَّى تَحْمَرَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرَأَيْتَ إِذَا مَنَعَ اللَّهُ الثَّمَرَةَ، بِمَ يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مَالَ أَخِيهِ»

Abdullah bin Yusuf- Malik- Humeyd- Enes bin Malik tarikiyle Rasûlullah (sav) meyvenin alacalanmadan satımını yasakladı. Ona denildi ki: alacalanması nedir diye sorulunca kızarmasıdır, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Allah meyveyi vermezse, sizden biriniz kardeşinin malından ne alacak?”²¹⁸

Müslim’in Sahih’inde de Muhammed bin Abbâd- Abdulaziz bin Muhammed- Humeyd- Enes tarikiyle gelen rivayette Hatîb’in Enes’e ait dediği açıklama Hz Peygamber’e (sav) ref edilerek merfu bir şekilde nakledilmiştir.²¹⁹

²¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 125.

²¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 127.

²¹⁸ Buhârî, a.g.e, c. 3, s. 77.

²¹⁹ Müslim, a.g.e, c. 3, s. 1190, h.n. 16.

Nesâî'nin Sünen'inde konuyla ilgili Abdurrahman bin Kâsım- Mâlik- Humeyd- Enes bin Mâlik tarikiyle gelen rivayette Enes'in açıklaması hadise ilave edilmiş olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili sorunun muhatabı beyan edilmemiştir. Dolayısıyla Hatîb'in iddia ettiği iki idrac da bu rivayette mevcuttur.²²⁰ Beyhakî'nin Sünen-i kübrâ'sında bulunan bir rivayet de benzer şekildedir.²²¹

Yukarıdaki durumdan farklı olarak bazı hadis kitaplarında olgunlaşmanın mahiyetiyle ilgili ifade, muhatabı beyan edilmeksizin rivayette yer almış fakat “Allah meyveyi vermezse, sizden biriniz kardeşinin malından ne alacak?” ifadesine yer verilmemiştir. Örneğin:

حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْهَيْثَمِ، حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَّهُ نَهَى عَنِ بَيْعِ الثَّمَرَةِ حَتَّى يَبْدُوَ صَلاَحُهَا، وَعَنِ النَّخْلِ حَتَّى يَزْهُوَ»، قِيلَ: وَمَا يَزْهُو؟ قَالَ: «يَحْمَرُّ أَوْ يَصْفَرُّ»

Ali bin Heysem- Mualla bin Mansûr er-Râzî- Huşeym- Humeyd- Enes bin Mâlik tarikiyle Enes bin Mâlik Hz Peygamber'in (sav) meyvenin olgunlaşmadan, hurmanın da zehv'e (alacalanması) ulaşınca kadar satımını yasakladığını naklemiştir. Zehv'nin (alacalanması) ne olduğu soruldu. “Kızarması ve sararmasıdır” dedi. Bu rivayette olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili sorunun muhatabının beyan edilmediği görülmektedir.²²²

Muhammed bin Hişam- Mervan bin Muâviye- Humeyd- Enes tarikiyle yine Ebu Avâne'nin el-Müstahrec'inde yer alan bir rivayette de olgunlaşmanın ne olduğu sorusunun muhatabının Rasûlullah (sav) olduğu beyan edilmiş ancak bu rivayette Enes bin Mâlik'in “Allah meyveyi vermezse...” şeklindeki sözü yer almamıştır.²²³

Bazı hadis kitaplarında, “Allah meyveyi vermezse...” ifadesi merfu hadis metninden ayrılmış ve Enes'e nispet edilmiştir. Aynı şekilde olgunlaşmanın mahiyetiyle

²²⁰ Nesâî, a.g.e, c. 7, s. 264; Nesâî, Sünen-i kübrâ, c. 6, s. 30.

²²¹ Beyhâkî, a.g.e, c. 5, s. 497.

²²² Buhârî, a.g.e, c. 3, s. 77.

²²³ Ebu Avâne, a.g.e, c. 3, s. 335.

ilgili sorunun muhatabının da Enes olduğu beyan edilerek rivayet edilmiştir. Örneğin Buhârî'nin Sahih'inde yer alan bir rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ ثَمَرِ النَّخْلِ حَتَّى يَزْهُوَ»، فَقُلْنَا لِأَنَسٍ: مَا زَهُوْهَا؟ قَالَ: «تَحْمَرُّ وَتَصْفَرُّ، أَرَأَيْتَ إِنْ مَنَعَ اللَّهُ الثَّمَرَةَ بِمِ تَسْتَحِلُّ مَالَ أَخِيكَ»

Kuteybe- İsmâil bin Ca'fer- Humeyd –Enes tarikiyle gelen Buhârî hadisinde Enes bin Malik'in "Allah meyveyi vermezse..." sözü hadisten ayrılarak beyan edilmiştir. Ayrıca olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili sorunun muhatabının da Enes bin Malik olduğu görülmektedir.²²⁴

Konuyla ilgili Müslîm'in Sahih'inde yer alan bir rivayette de benzer şekilde, merfu metinle mevkuf metin birbirinden ayrılarak nakledilmiştir.²²⁵

Bazı kaynaklarda ise Enes bin Malik'in "Allah meyveyi vermezse..." sözü olmadan ve olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili soruyu soranın da Enes olduğu beyan edilerek nakledilmiştir. Örneğin İbn Ebî Şeybe'nin el-Musannef'inde yer alan bir rivayet şu şekildedir:

سَهْلُ بْنُ يُونُسَ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: «نَهَى النَّبِيُّ ... النَّخْلَ حَتَّى يَزْهُوَ» فَقِيلَ لِأَنَسٍ: مَا زَهُوْهُ؟ قَالَ: يَحْمَرُّ أَوْ يَصْفَرُّ

Sehl bin Yusuf- Humeyd- Enes tarikiyle Enes dedi ki: "Nebi (sav)... Yasakladı" Enes'e denildi ki: Zehv'i nedir? Dedi ki: alacalanması veya sararmasıdır.²²⁶

Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde Abdurrezzâk- Süfyân- Enes tarikiyle gelen hadiste diğer rivayetlerden farklı olarak tahılın başaktan ayrılmadan ve meyvenin yenecek hale gelmeden satılmasının da yasaklandığı ifade edilmektedir. Bu rivayete de "Allah meyveyi vermezse..." sözü zikredilmeksizin nakledilmiştir.²²⁷

²²⁴ Buhârî, a.g.e, c. 3, s. 78.

²²⁵ Müslîm, a.g.e, c. 3, s. 1190.

²²⁶ İbn Ebu Şeybe, **el-Musannef**, mhk. Kemal Yusuf Hut, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, h.1409, c. 7, s. 293.

²²⁷ İbn Hanbel, a.g.e, c. 20, s. 84.

İbn Mâce'nin Sünen'inde Muhammed bin Müsenna- Haccâc- Hammâd- Humeyd- Enes bin Mâlik tarihiyle²²⁸ ve Beyhâkî'nin Sünen'inde Hammâd bin Seleme- Humeyd- Enes bin Mâlik tarihiyle²²⁹ gelen rivayetlerde de "Allah meyveyi vermezse..." sözü zikredilmeksizin hadis, merfu bir şekilde rivayet edilmiştir.

Meyvenin olgunlaşmadan satışı ile ilgili hadisteki idrac hakkında Hatîb dışındaki bazı muhaddislerin de açıklamaları mevcuttur. İbn Battâl'ın Buhârî şerhinde konuyla alakalı rivayet incelenirken Hatîb'in Enes bin Mâlik'e ait dediği, kardeşinin malını yeme konusundaki sözün idracı üzerine bir açıklamaya raslanmamıştır.²³⁰

İbn Abdülber'in et-Temhîd adlı eserinde hadisteki idracı alakalı olarak, Hatîb'in iddia ettiğinin aksine "Allah meyveyi vermezse..." şeklindeki sözün Enes bin Mâlik'e ait olduğu düşüncesinin batıl olduğu iddia edilmektedir. Devamında ise Mâlik bin Enes ve başka birtakım âlimlerin merfu olarak rivayet ettikleri ifade edilmektedir.²³¹

Ebu'l-Ferec'in konuyla ilgili açıklamalarına baktığımız zaman onun Hatîb el-Bağdâdî ile aynı görüşte olduğunu görmekteyiz.²³² İbn Hacer²³³ ve Suyûtî²³⁴ de hadisteki idracı Hatîb'in izah ettiği şekilde "Allah meyveyi vermezse..." şeklindeki sözün Enes'e ait olduğunu olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili sorunun da yine Enes'e sorulduğunu ifade etmişlerdir.

Netice itibariyle, Enes rivayetindeki idrac tartışmasını şöyle özetleyebiliriz: Hatîb, müdrec olarak aldığı bu rivayeti incelediğimiz zaman iki idrac karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi olgunlaşmanın ne olduğu sorusunun muhatabının kim olduğu, ikincisi ise "Allah meyveyi vermezse..." sözünün kime ait olduğu ile alakalıdır.

²²⁸ İbn Mâce, a.g.e, c. 2, s. 747.

²²⁹ Beyhâkî, a.g.e, c. 5, s. 494.

²³⁰ İbn Battal, Ebu'l-Hasan Ali bin Halef, Şerhu Sahihi Buhârî, mhk. Ebu Temim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2003, c. 6, s. 316.

²³¹ İbn Abdülber, Ebu Ömer Yusuf bin Abdullah, **et-Temhid**, mhk. Mustafa bin Ahmed el-Ulvi, Magrib, h.1387 c. 2 s. 190.

²³² Ebu'l-Ferec, Cemalüddin Abdurrahman bin Ali, **Keşfü'l-müşkil min hadisi sahîhayn**, mhk. Ali Hüseyin Bevvâb, Darü'l-Vatan, Riyad c. 3, s. 256.

²³³ İbn Hacer, **Fethu'l-bâri** Daru'l-Ma'rife, Beyrut, h.1379, c. 1, s. 359.

²³⁴ Suyûtî, Celaledin Abdurrahman, **el-Müdrec ile'l-müdrec**, mhk. Subhi el-Bedri el-Samerâî, Daru's-Selefi, Kuveyt, c. 1, s. 26.

Bu rivayetdeki idracıla ilgili tartışmalar genel olarak “Allah meyveyi vermezse...” sözü üzerine cereyan etmiştir. Olgunlaşmanın mahiyeti ile ilgili sorunun muhatabının kim olduğu ile ilgili tartışmaya raslamadık.

Genel olarak hadisin sonuna ilave edilen sözün Enes bin Mâlik’e ait olduğu ifade edilmektedir. İbn Abdilberr’in dışında sözün Hz. Peygamber’e (sav) ait olduğunu beyan eden bir açıklamaya rastlamadık.

Hadisin sonundaki “Allah meyveyi vermezse...” şeklindeki sözün gerek Hatîb’in açıklamalarından gerekse Suyûtî’nin açıklamalarından Enes bin Mâlik’e ait olduğu anlaşılmaktadır.

Suyûtî Mâlik’in idracı sebep olduğu ile ilgili bir ifade kullanmamıştır. Bununla birlikte idrâca sebep olarak gösterilen râvinin Muhammed bin Abbâd olduğu ifade edilmiştir.²³⁵

2.4. Hurmanın İkişer İkişer Yenilmesinin Yasaklanması İle İlgili Cebele Bin Şuayb’dan Gelen Rivayetler

Hadis kitaplarında Hz. Peygamber’in (sav), hurmanın ikişer ikişer yenilmesini yasakladığıyla ilgili bazı hadisler nakledilmektedir. Bu hadislerin bazılarında idracılar olduğu Hatîb tarafından dile getirilmiştir. Onun ifadesine göre aşağıda gelen rivayetdeki istisna, Hz. Peygamber’in (sav) sözüne dercedilmiştir. Hadis şöyle nakledilmiştir:

وَأَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْحَافِظُ نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ فَارِسٍ نَا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ نَا أَبُو دَاوُدَ نَا شُعْبَةُ عَنْ جَبَلَةَ ابْنِ سُوَيْمٍ قَالَ: أَصَابَتْنَا مَخْمَصَةٌ فَرَزَقْنَا ابْنَ الزُّبَيْرِ تَمْرًا، فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: " لَا تَقْرُؤُوا، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْقِرَانِ إِلَّا أَنْ يَسْتَأْذِنَ أَحَدُكُمُ أَخَاهُ "

Ebu Nuaym- Abdullah bin Ca’fer- Yunus bin Habîb- Şu’be- İbn Suheym tarikiyle İbn Süheym dedi ki: Bize bir kıtlık İsabet etti. Abdullah bin Zubeyr bize hurma

²³⁵ Suyûtî, el-Müddrec ile’l-müddrec, c. 1, s. 26.

yedirdi. Bunun üzerine Abdullah bin Ömer dedi ki: “Resulullah hurmayı ikişer ikişer yemeyi yasakladı ancak birinizin kardeşinden izin almış olması hariç.”²³⁶

Bu rivayette hurmanın ikişer ikişer yenmesinin yasaklanması hükmüne isti’zan sözü ile istisna getirilmiştir. Hatîb’e göre isti’zan sözleri Hz. Peygamber’e (sav) değil Abdullah bin Ömer’e aittir. Ancak bazı raviler Abdullah bin Ömer’in ismini beyan etmeden rivayet ettiklerinden dolayı idraca sebep olmuşlardır.

Hatîb, bu rivayetteki idracı ortaya çıkaran kişinin Âdem bin Ebî İyâs olduğunu ifade etmektedir. Zira Âdem bin Ebî İyâs, Şu’be- Cebele bin Suheym tarihiyle yaptığı rivayette hurmayı ikişer ikişer yeme hükmünün isti’zan sözü ile istisna kılınmasının Abdullah bin Ömer’e ait olduğunu beyan etmiştir.²³⁷

Hatîb, öncelikle istisna ifadesinin hadise bitişik olduğu birçok tarik zikretmiştir. Bu rivayetlerin tümünde de izin isteme durumunun hariç tutulması Hz. Peygamber’in (sav) sözü olarak anlaşılmaktadır. O, daha sonra istisna ifadesini ayrı biçimde Abdullah bin Ömer’e nispet ederek nakleden rivayetleri sıralamış böylece idracı tespit etmeye çalışmıştır.²³⁸

Hatîb, idrac iddiasını kanıtlamak için izin isteme sözünün Abdullah bin Ömer’e ait olduğunu beyan eden Âdem bin Ebî İyâs, Asım bin Ali, Şebbabe bin Sevvar ve Abdullah bin Muhammed bin Yunus’un rivayetlerini delil olarak göstermektedir.

İdrac iddiasının delillerinden birisi olan Âdem bin İyâs’ın Abdullah bin Ömer’in sözünü ayırarak beyan ettiği rivayet şu şekildedir:

فَأَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ بَشَارٍ النَّيْسَابُورِيُّ نَا أَبُو بَكْرٍ
مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مَحْمُودٍ الْعَسْكَرِيُّ نَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقَلَانِسِيُّ نَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَّاسٍ نَا
شُعْبَةُ عَنْ جَبَلَةَ بْنِ سُوَيْمٍ قَالَ: " أَصَابَنَا عَامُ سَنَةِ مَعَ ابْنِ الزُّبَيْرِ وَرَزَقَنَا تَمْرًا، وَكَانَ عَبْدُ
اللَّهِ بْنُ عُمَرَ يَمُرُّ بِنَا وَنَحْنُ نَأْكُلُ فَيَقُولُ: لَا تَقَارِنُوا فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
نَهَى عَنِ الْإِفْرَانِ ثُمَّ قَالَ: إِلَّا أَنْ يَسْتَأْذِنَ الرَّجُلُ أَخَاهُ "

²³⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 130.

²³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 135.

²³⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 130- 133 arası.

قَالَ شُعْبَةُ: " الْإِذْنُ مِنْ قَوْلِ ابْنِ عُمَرَ "

Ca'fer bin Muhammed el-Kalenisî- Âdem bin Ebî İyâs- Şu'be- Cebile bin Süheym tarikiyle İbn Süheym dedi ki: Bize bir sene kıtlık İsabet etti. Biz İbn Zubeyr ile beraberken o bize hurma yedirdi. Biz hurmayı yerken Abdullah bin Ömer bize uğradı ve dedi ki: "Hurmayı ikişer ikişer yemeyin. Şüphesiz Rasûlullah (sav) hurmanın ikişer ikişer ikişer yenmesini yasakladı. Sonra dedi ki: Kardeşinden izin almışsa başka (yiyebilir)." Şu'be dedi ki: "İsti'zan İbn Ömer'in sözüdür."²³⁹

Hatîb'in idrac iddiasını kanıtlamak için verdiği diğer rivayet Şebbabe'nin rivayetidir. Şebbabe rivayetinde Abdullah bin Ömer'in izin isteme ile ilgili sözü, rivayetin sonunda "İbn Ömer dedi ki: ..." şeklinde verilmiştir. Dolayısıyla Abdullah bin Ömer'in sözü ayrılarak beyan edilmiştir.²⁴⁰

İdrac iddiasını kanıtlayan diğer bir delil de Said bin Âmir'in Ubeydullah bin Dînar'dan naklettiği rivayettir. Bu rivayetin sonunda da Şu'be'nin, istisna ifadesinin İbn Ömer'e ait olduğunu söylediği belirtilmiştir.²⁴¹

Hatîb aynı şekilde Asım bin Ali'nin Şube'den ve Abdullah b. Muhammed'in İshak bin Ziyâd'dan naklettikleri tarikleri sevk ederek, bu rivayetlerde istisnanın İbn Ömer'e ait olduğunu tasrih edildiğine işaret eder.²⁴²

Elimizde bulunan kaynaklar içinde İstisna ifadesinin merfu hadise bitişik olarak nakledildiği versiyon, tanınmış hadis kitapları içinde de yer almaktadır. Örneğin İbn Ebî Şeybe'nin el-Musannef'indeki metin şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ جَبَلَةَ بْنِ سَحِيمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنِ الْإِقْرَانِ إِلَّا أَنْ تَسْتَأْذِنَ أَصْحَابَكَ»

²³⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 136.

²⁴⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 136.

²⁴¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 137.

²⁴² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 135.

Ebu Bekir- İbn Fudayl- Şeybânî- Cebile bin Suheym- Abdullah bin Ömer tarikiyle İbn Ömer dedi ki: “Rasûlullah (sav) sahibinden izin almadıkça hurmanın ikişer ikişer yenmesini yasakladı.”²⁴³

Bu rivayette Abdullah bin Ömer’in sözü hadisten ayrılmadan rivayet edilmiştir. Hafs bin Ömer- Şu’be- Cebile- Abdullah bin Ömer tarikiyle gelen Buhârî hadisinde de izin ile ilgili lafızlar merfu hadisin bir parçası olarak nakledilmiştir.²⁴⁴ Hadis bu şekliyle aşağıda yer alan kaynaklarda da tahrir edilmiştir:

Ahmed bin Hanbel’in Müsned’inde Muhammed bin Fudayl- Şeybânî- İbn suheym- Abdullah bin Ömer tarikiyle²⁴⁵ ve Yezid- Şu’be- Cebile bin Suheym tarikiyle,²⁴⁶

Dârimî’nin Sünen’inde Ebu’l-Velîd et-Tayâlisî- Şu’be- Cebile bin Suheym- Abdullah bin Ömer tarikiyle ,²⁴⁷ Ebu Davud’un Sünen’inde Vâsıl bin Abdüle’la- İbn Fudayl- Ebî İshak- İbn Suheym- Abdullah bin Ömer tarikiyle,²⁴⁸ Nesâî’nin Sünen-i kübrâ’sında Muhammed bin Abdüle’la- Halid- Şu’be- Cebile bin Süheym- Abdullah bin Ömer tarikiyle,²⁴⁹ Ebî Avâne’nin el-Müstahrec’inde Ebu Kılale- Bîşr bin Ömer- Şu’be- Cebile bin Suheym²⁵⁰ ve Ali bin Harb- İbn Fudayl- Ebu İshak- Cebile bin Suheym- İbn Ömer tarikiyleyle,²⁵¹ İbn Hibbân’ın Sahîh’inde Ebu’l-Velîd- Havdi- Şu’be- Cebile bin Süheym tarikiyle²⁵² ve Taberânî’nin Mu’cemu’l-Evsat’ında Ahmed- İshak bin Zekeriyya- Saîd bin Âmir- Şu’be- Abdullah bin Dînâr- İbn Ömer tarikiyle nakledilmiştir.²⁵³

Yukarıda senetlerini verdiğimiz rivayetlerin tamamında isti’zan sözü merfu hadise bitişik haldedir. Oysa aşağıda verilen rivayetlerde istisna ifadesinin İbn Ömer’e ait olduğu gösterilmiştir. Örneğin Müslim’in Sahih’indeki bir rivayet şöyledir:

²⁴³ İbn Ebî Şeybe, a.g.e, c. 5, s. 137.

²⁴⁴ Buhârî, a.g.e, c. 3, s. 130.

²⁴⁵ İbn Hanbel, a.g.e, c. 8, s. 106.

²⁴⁶ İbn Hanbel a.g.e, c. 9, s. 88.

²⁴⁷ ed-Dârimî, a.g.e, c. 2, s. 1308.

²⁴⁸ Ebu Davud, a.g.e, c. 3, s. 362.

²⁴⁹ Nesâî, a.g.e, c. 6, s. 252.

²⁵⁰ Ebu Avâne, a.g.e, c. 5, s. 187.

²⁵¹ Ebu Avâne, a.g.e, c. 5, s. 187.

²⁵² İbn Hibbân, a.g.e c. 35, s. 35.

²⁵³ et-Taberânî, **Mu’cemü’l-evsat**, mshk. Tarık bin Avdullah bin Muhammed, Daru’l-Haremeyn, Kahire, c. 2 s. 61.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ جَبَلَةَ بْنَ سَحِيمٍ، قَالَ: كَانَ ابْنُ الزُّبَيْرِ يَرْزُقُنَا التَّمْرَ، قَالَ: وَقَدْ كَانَ أَصَابَ النَّاسَ يَوْمَئِذٍ جَهْدٌ، وَكُنَّا نَأْكُلُ فَيَمُرُّ عَلَيْنَا ابْنُ عُمَرَ وَنَحْنُ نَأْكُلُ، فَيَقُولُ: «لَا تُقَارِنُوا فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْإِقْرَانِ، إِلَّا أَنْ يَسْتَأْذِنَ الرَّجُلُ أَخَاهُ»، قَالَ شُعْبَةُ: لَا أَرَى هَذِهِ الْكَلِمَةَ إِلَّا مِنْ كَلِمَةِ ابْنِ عُمَرَ يَعْنِي الْإِسْتِئْذَانَ

Müslîm'in Sahîh'inde Muhammed bin Müsenna- Muhammed bin Ca'fer- Şu'be- İbn Suheym- Abdullah bin Ömer tarikiyle gelen rivayette isti'zan sözünün Abdullah bin Ömer'e ait olduğu Şu'be'nin açıklaması ile beyan edilmiştir.²⁵⁴

Aynı şekilde Buhârî'nin Sahîh'inde de Âdem- Şu'be- İbn Suheym tarikiyle,²⁵⁵ Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde Muhammed bin Ca'fer- Haccâc- Şu'be- Cebele tarikiyle²⁵⁶ ve Beyhâkî'nin Sünen-i kübrâ'sında Ca'fer bin Muhammed el-Kalanisî- Âdem bin Ebî İyâs- Şu'be- Cebele tarikiyle²⁵⁷ gelen rivayetler idracsız olarak nakledilmektedir.

İşaret edilen rivayetteki idrâc konusunda Hatîb dışındaki muhaddisler de birtakım açıklamalarda bulunmuşlardır. Kastalânî, Buhârî şerhinde konuyla alakalı hadisi verdikten sonra Şu'be'nin isti'zan sözü ile ilgili açıklamasını vermiştir. Şu'be, isti'zan sözünün Abdullah bin Ömer'e ait olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁸ Nevevî, izin kayıtlaması ile ilgili sözün İbn Ömer'e ait olmasının hadisin merfu olmasını etkilemeyeceğini söylemektedir.²⁵⁹

Rivayetler ekseriyetle Abdullah bin Ömer, Şu'be, Cebele bin Suheym, Âdem bin İyâs, Ebu İshak gibi râviler tarafından nakledilmektedir. Ayrıca rivayet genel olarak idracı bir şekilde bize ulaşmaktadır. İdracsız olarak gelen az sayıda rivayette de

²⁵⁴ Müslim, a.g.e, c. 3, s. 1617, h.n. 150.

²⁵⁵ Buhârî, a.g.e, c. 7, s. 80.

²⁵⁶ İbn Hanbel, a.g.e, c. 9, s. 74.

²⁵⁷ Beyhâkî, a.g.e 7, c. s. 457.

²⁵⁸ İbn Allan, Muhammed bin Ali bin Muhammed Allan el-Bekri es-Siddiki, **Delîlü-fâlihîn li-turukî riyâzi's-sâlihîn**, nşr. Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005 c. 5, s. 228.

²⁵⁹ Şahin, Musa, **Fethu'l-mün'im**, Daru's-Şuruf, 2002, s. 8, c. 257.

Abdullah bin Ömer'in sözünün Hz. Peygamber'in (sav) sözünden ayrılarak beyan edildiği rivayete pek raslamadık.

İdrâcsız olarak gelen rivayetlerde de genel olarak Şu'be'nin, Abdullah bin Ömer'e ait olan isti'zan kısmını beyan ettiğini görüyoruz. Şu'be'nin açıklamasına yer vermeyen rivayetlerde izin kayıtlamasının kime ait olduğu anlaşılmamaktadır. Dolayısıyla idracın sebebi muhtemelen Şu'be'den nakilde bulunanların rivayet esnasında hata yapmaları, unutmaları veya tereddütte kalmış olmalarıdır.

İsti'zan kısmının hadise ilave edilerek nakledilern rivayetlerin sayısının diğer rivayetlere nazaran daha fazla olması Hatîb'in idrac iddiasına ihtiyatlı yaklaşmamız gerektiğini göstermektedir.

2.5. Bir Müslümanın Zulme Kayıtsız Kalmaması Gerektiği İle İlgili Rivayetler

Hatîb'in tespitine göre Hz. Ebu Bekir'den Maide 105. ayetiyle ilgili olarak nakledilen hadiste idrac vardır. Bu hadis şöyledir:

وَأَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ أَنَا دَعْلُجُ بْنُ أَحْمَدَ السَّجِسْتَانِي أَنَا مَعَاذُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي نَا أَبِي عَنْ شُعْبَةَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: " أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمْ تَقْرَأُونَ هَذِهِ الْآيَةَ وَتَضَعُونَهَا عَلَى غَيْرِ مَا وَضَعَهَا اللَّهُ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ} ، وَإِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا الْمُنْكَرَ فَلَمْ يَغْيِرُوهُ أَوْ شَكُوا أَنْ يَعْمَهُمُ اللَّهُ بِعِقَابٍ ."

Hasan bin Ebu Bekir- Da'lece İbn Ahmed es-Sicistânî- Muaz bin Müsenna- Müsenna ve babası- İsmâil bin Halid- Kays bin Ebî Hazm- Ebu Bekir tarikiyle gelen bu rivayette Hz. Ebu Bekir Nebî'den (sav) rivayet etti. Dedi ki: "Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁶⁰ ayeti okuyorsunuz ama onu Allah'ın kastettiği

²⁶⁰ Maide 5/105.

(bağlamın) dışında bir yere koyuyorsunuz.” “Ey iman edenler! Siz yalnız kendinizden sorumlusunuz. Eğer siz doğru yolda iseniz, sapıklığa düşenler size hiçbir zarar veremezler.” Şüphesiz insanlar bir kötülük gördüklerinde onu değıştirmezler veya şikayetçi olmazlarsa Allah’ın (cc), azabı herkese genelleştirmesinden korkulur.”²⁶¹

Hatîb’e göre Hz. Ebu Bekir Maide suresi 105. ayet hakkındaki hadisi naklederken ayetten önce Hz. Ebu Bekir “Ey Müslümanlar! Siz bu “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁶² ayeti okuyorsunuz ama onu Allah’ın kastettiğı (bağlamın) dışında bir yere koyuyorsunuz.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Ancak ravilerden Muaz bin Muaz el-Anberî Hz. Ebu Bekir’in bu açıklamasını hadisten ayırarak beyan etmediğı için idraca sebep olmuştur.

Dolayısıyla ayetin öncesindeki “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁶³ ayeti okuyorsunuz ama onu Allah’ın kastettiğı (bağlamın) dışında bir yere koyuyorsunuz.” sözü Hz. Ebu Bekir’e ait, sonrasındaki “Şüphesiz insanlar bir kötülük gördüklerinde onu değıştirmezler veya şikayetçi olmazlarsa Allah’ın (cc), azabı herkese genelleştirmesinden korkulur.” söz ise Hz. Peygamber’e (sav) aittir.

Hatîb’e göre bazı raviler bu rivayeti merfu rivayet ederken bazı raviler ise mevkuf olarak nakletmişlerdir. Merfu olarak nakledilen rivayet örneğı konunun başında verdiğimiz Muaz’ın Şu’be’den rivayetidir.

Mevkuf olarak nakledilen rivayet ise Müslim bin İbrahim’in Malik bin Miğvel’den naklettiğı rivayettir. Müslim bin İbrahim rivayette geçen hiçbir sözü Hz. Peygamber’e (sav) ref etmemiştir. Müslim bin İbrahim rivayetinde, Hz. Ebu Bekir’in Maide suresi 10. Ayeti okuduğunu ve sahabeye “siz bu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁶⁴ ayeti okuyorsunuz ama manasını düşünmüyorsunuz.” dedikten sonra bir kötülük görünce onu kötüleme konusunda onları uyardığını, nakletmiştir.²⁶⁵ Bu rivayet

²⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 140.

²⁶² Maide 5/105.

²⁶³ Maide 5/105.

²⁶⁴ Maide 5/105.

²⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 141.

az sayıda mevkuf rivayetten birisidir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Ebu Said bin Mansur'un et-Tefsir'inde nakledilmektedir.²⁶⁶

Delil olarak sunulan iki rivayet Muhammed bin Ca'fer ve Abdurrahman bin Mehdî'nin rivayetleridir. Rivayetlerden Muhammed bin Ca'fer'in, Hz. Ebu Bekir'in sözünü ayırarak beyan ettiği, rivayet şu şekildedir:

فَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ الْحَسَنِ الشَّاهِدُ - بِالْبَصْرَةِ - نَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ إِسْحَاقَ الْمَادَرَائِيُّ نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ نَا أَبِي نَا مُحَمَّدٌ نَا شُعْبَةُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ قَالَ: سَمِعْتُ قَيْسَ بْنَ أَبِي حَازِمٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصَّدِيقِ أَنَّهُ خَطَبَ فَقَالَ: " يَا أَيُّهَا النَّاسُ ... وَضَعَهَا اللَّهُ: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اهْتَدَيْتُمْ } ، وَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ النَّاسَ ... بِعِقَابٍ . ”

Ebu Bekir- Kays bin Abi Hâzim- İsmâil bin Ebî Halid- Şu'be- Muhammed bin Ca'fer- Ahmed bin Hanbel tarikiyle Ebu Bekir şöyle hitab etti: “Ey insanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁶⁷ ayeti okuyorsunuz ama onu Allah'ın kastettiği (bağlamın) dışında bir yere koyuyorsunuz.” Şüphesiz ben Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu işittim: “Şüphesiz insanlar... azab vermesi yakındır.”²⁶⁸

Hatîb'in iddiasına delil olarak gösterdiği diğer bir rivayet, bu hadis konusunda insanlara muhalefet etmeyi kerih görüp Hz. Ebu Bekir'in “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁶⁹ ayeti okuyorsunuz ama onu Allah'ın kastettiği (bağlamın) dışında bir yere koyuyorsunuz.” sözünü Hz. Peygamber'in (sav) sözünden ayırarak beyan eden İbrahim bin Harb'in rivayetidir.²⁷⁰

Abdurrahman bin Mehdî'nin rivayetinde de Hatîb'in iddiasını ispatlamak için kullandığı diğer rivayetlerde olduğu gibi Hz. Ebu Bekir'in “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁷¹ ayeti okuyorsunuz ama onu Allah'ın kastettiği

²⁶⁶ İbn Mansûr, Ebu Osman, **et-Tefsir**, mhk. Sa'd bin Abdullah bin Abdulaziz, Daru's-Samiî, byy, 1997, c. 4, s. 1636.

²⁶⁷ Maide 5/105.

²⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 141.

²⁶⁹ Maide 5/105.

²⁷⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 143.

²⁷¹ Maide 5/105.

(bağlamın) dışında bir yere koyuyorsunuz.” şeklindeki sözü hadisten ayrılarak beyan edilmiştir.²⁷²

Temel hadis kitaplarının bazılarında bu hadis idracı bir şekilde bize ulaşmıştır. Örneğin İbn Hibbân’ın Sahih’inde merfu olarak şöyle nakledilmiştir.

أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْلَى قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ بْنِ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصَّدِيقِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

"أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ تَقْرُونَ هَذِهِ الْآيَةَ وَتَضَعُونَهَا عَلَى غَيْرِ مَا وَضَعَهَا اللَّهُ {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ} [المائدة: 105] إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا الْمُنْكَرَ فَلَمْ يُغَيِّرُوهُ يُوشِكُ أَنْ يَعْصِمَهُمُ اللَّهُ بِعِقَابٍ."

Ebu Ya’la- Ubeydullah bin Muaz bin Muaz- Muaz- Şu’be- İsmâil bin Ebî Halid- Kays bin Ebî Hâzim- Ebu Bekir tarikiyle Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁷³ ayeti okuyorsunuz ama onu Allah’ın kastettiği (bağlamın) dışında bir yere koyuyorsunuz.” “Ey iman edenler! Siz yalnız kendinizden sorumlusunuz...” “Şüphesiz insanlar bir kötülük gördüklerinde...”²⁷⁴

Bazı kaynaklarda ise hadis mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Örneğin Said bin Mansur’un et-Tefsir’inde rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نَا سُفْيَانُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ عَلَى الْمَنْبَرِ: إِنَّ النَّاسَ يَقْرَأُونَ هَذِهِ الْآيَةَ، لَا يَذَرُونَ كَيْفَ مَوْضِعُهَا: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا...} ، وَإِنَّ الْقَوْمَ إِذَا...بعقاب.

Saîd- Süfyân- İsmâil bin Ebî Halid- Kays tarikiyle nakledilen bu rivayette ayetten önceki ve sonraki tüm lafızların Hz. Ebu Bekir’e (sav) ait olduğu beyan

²⁷² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 143.

²⁷³ Maide 5/105.

²⁷⁴ İbn Hibbân, a.g.e, c. 1, s. 540.

edilmiştir.²⁷⁵ Ancak hadis kaynaklarının çoğunda hadisin girişindeki, Ey insanlar hitabıyla başlayan söz Hz. Ebu Bekir'e, iyiliği emretmeyi terk eden kavim hakkındaki söz ise Hz. Peygamber'e isnad edilmiştir. Örneğin Humeydî'nin Müsned'inde şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْفَزَارِيُّ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ قَامَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ تَقْرَءُونَ هَذِهِ الْآيَةَ {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ... اهْتَدَيْتُمْ} [المائدة: 105] وَإِنَّا سَمِعْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «النَّاسُ إِذَا ... بِعِقَابٍ».

Humeydî- Mervan bin Muâviye- İsmâil bin Ebî Halid- Kays bin Ebî Hâzim- Ebu Bekir tarikiyle Kays, Ebu Bekir Sıddîk'ın ayağa kalkıp Allah'a (cc) hamd ve sena ettikten sonra şöyle dediğini rivayet etti: “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁷⁶ ayeti okuyorsunuz ama onu Allah'ın kastettiği (bağlamın) dışında bir yere koyuyorsunuz.” Şüphesiz biz Rasûlullah'tan (sav) şöyle buyurduğunu işittik: “İnsanlar bir kötülük gördüklerinde.”²⁷⁷

Bu rivayette “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁷⁸ ayeti okuyorsunuz ama...” şeklindeki açıklamanın Hz. Ebu Bekir'e ait olduğu ayetten sonraki açıklamanın ise Hz Peygamber'e (sav) ref edildiği görülmektedir.

İbn Ebî Şeybe'nin el-Musannef'inde²⁷⁹, Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde²⁸⁰, İbn Hibbân'ın Sahîh'inde²⁸¹, İbn Mâce'nin Sahîh'inde²⁸² ve Tirmîzî'nin Sünen'inde²⁸³, Taberânî'nin Mekârimü'l-ahlâk'ında²⁸⁴ ve diğer yerlerde²⁸⁵ yer alan rivayetler de aynı şekilde Hz. Ebu Bekir'e ait olan sözle Hz. Peygamber'e ait olanı birbirinden ayırmıştır.

²⁷⁵ İbn Mansûr, a.g.e, c. 4, s. 1636.

²⁷⁶ Maide 5/105.

²⁷⁷ İbn Hanbel, Müsned, c. 1, s. 149.

²⁷⁸ Maide 5/105.

²⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, a.g.e, c. 7, s. 504.

²⁸⁰ İbn Hanbel a.g.e, c. 1, s. 178.

²⁸¹ İbn Hibbân a.g.e, c. 1, s. 539.

²⁸² İbn Mâce a.g.e, c. 2, s. 1327.

²⁸³ Tirmîzî, a.g.e, c. 5, s. 256.

²⁸⁴ et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb, **Mekârimü'l-ahlak**, Daru'l-Kütübi'l-İlmi, Beyrut, 1989, s. 40.

Konuyla ilgili şerh kitapları da taranmış fakat idrac söz konusu hadis hakkında idrac tartışmasına rastlanmamıştır. Şarihlerin hadisin yaygın olan tariklerini aldıkları, müdrec olan veya tümünden mevkuf olan tariklerine itibar etmedikleri anlaşılmaktadır. Her ne kadar idracla ilgili bir tartışmaya rastlamasak da Mana üzerine tartışılırken hadisin ilk kısmındaki “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁸⁶ ayeti okuyorsunuz ama onu Allah'ın kastettiği (bağlamın) dışında bir yere koyuyorsunuz.” açıklamanın Hz. Ebu Bekir’e “Sizden biri bir kötülük gördüğü zaman...” şeklindeki açıklamanın Hz. Peygamber’e (sav) ref edildiği görülmektedir.²⁸⁷

Bu rivayette Hatîb’in idraca sebep olan ravi olduğunu işaret ettiği Muaz bin Muaz hakkında bazı terâcim kitaplarında, sikâ ravilerden olduğu²⁸⁸ veya kendisinden hadis almada bir beis olmadığı²⁸⁹ açıklaması yapılmıştır.

Sonuç olarak hadis kitaplarında genel olarak rivayetin ilk kısmındaki “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁹⁰ ayeti okuyorsunuz ama...” söz Hz. Ebu Bekir’e, ayetten sonraki söz ise Hz. Peygamber’e (sav) atfedilerek idracsız bir şekilde rivayet edilmiştir. İdrâclı olarak gelen az sayıda rivayette ise ya sözlerin tamamı Hz. Peygamber’e (sav) atfedilerek merfu bir şekilde rivayet edilmiş veya sözlerin tamamı Hz. Ebu Bekir’e atfedilerek mevkuf şekilde rivayet edilmiştir.

Hem Hz. Ebu Bekir’e ait olan “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁹¹ ayeti okuyorsunuz ama...” şeklindeki açıklamayı hem de ayetten sonraki sözü Hz. Peygamber’e (sav) ref edildiği yalnızca bir rivayet tespit ettik. O da İbn

²⁸⁵ Ebu Davud a.g.e, c. 4, s. 122; Tirmîzî, a.g.e, c. 4, s. 37; Tahavî, Ebu Ca’fer Ahmed bin Muhammed, Şerhu Müşkili’l-âsâr, mhk. Şuayb Arnaut, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, h.1315 c. 3, s. 208; Tirmîzî, a.g.e, c. 4, s. 467; et-Taberânî, Mu’cemu’l-evsat, c. 3, s. 70; Beyhâkî a.g.e, c. 10, s. 156.

²⁸⁶ Maide 5/105.

²⁸⁷ İbn Hacer, a.g.e, c. 13, s. 60; Kastallânî, a.g.e, c. 10, s. 196; el-Bekrî, Muhammed Ali bin Muhammed bin Alan, **Delilü-fâlihîn li-turuki riyâzi’s-sâlihîn**, Daru’l-Ma’rife li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, Beyrut, Lübnan, 2005, c. 1, s. 480; el-Useymin, Muhammed bin Salih bin Muhammed, Şerhü riyâzu’s-sâlihîn, Daru’l-Vatan li’n-Neşr, Riyad, h.1426, c. 2, s. 454.

²⁸⁸ Ebu’l-Fedai Zeynüddin Kâsım bin Kutlubega, **Kütüb-i sitte’de yer almayan sika raviler**, mhk. Şadi bin Muhammed bin Salim, Merkezü’n-Nu’mân, Yemen, 2011, c. 3, s. 387.

²⁸⁹ Ebu’l-Velid Süleyman bin Halef el-Endülisî, **et-Ta’dil ve’t-tecrih**, mhk. Ebu Lûbâbe Hüseyin, Daru’l-Livaü’n-Neşr, Riyad, 1986 c. 2, s. 287.

²⁹⁰ Maide 5/105.

²⁹¹ Maide 5/105.

Hibbân'ın Sahîh'indeki bir rivayettir.²⁹² İbn Hibbân'ın diğer rivayetleri de idracsızdır.
293

Hadisin idracsız halinin birçok râvi tarafından rivayet edilmesi ve “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁹⁴ ayeti okuyorsunuz ama...” şeklindeki sözün Hz. Ebu Bekir’e, ayetten sonraki sözün ise Hz. Peygamber’e (sav) ait olduğunun muhaddisler tarafından beyan edilmesi, Hatîb’in idrac konusunda haklı olduğunu göstermektedir. Ayrıca ayetten önceki “Ey Müslümanlar! Siz şu "Ey İman edenler! Siz yalnız..."²⁹⁵ ayeti okuyorsunuz ama...” şeklindeki sözün Hz. Peygamber’e (sav) ait olması mantıken uygun değildir. Zîra ayeti insanlara ilk öğreten Hz. Peygamber’dir (sav). Ayeti öğretenin ilk öğrettiği kişilere “ayeti yanlış anlıyorsunuz” demesi kanaatimizce mantığa uygun değildir.

2.6. Zubeyr Bin Avvam’ın Katili İle İlgili Bazı Rivayetler

Hatîb’e göre Hz. Peygamber’in (sav) “Her Peygamber’in bir yardımcısı vardır. Benim yardımcım da Zubeyr’dir.” şeklindeki hadisine, Hz. Ali’ye ait olan “Zubeyr’in katilini cehennele müjdeleyin!” şeklindeki ifade dercedilmiştir. Dolayısıyla hadis, bu ilave ile müdrec hadise dönüşmüştür. Buna dair örnek rivayet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَوْهَرِيُّ أَنَا عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ نَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْوَكِيلُ نَا زَيْدُ بْنُ أَحْزَمٍ نَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ نَا سَلَامُ بْنُ أَبِي مُطِيعٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ زُرَّانَ ابْنِ جَرْمُوزٍ اسْتَأْذَنَ عَلَيَّ عَلِيٍّ فَقَالَ " ائْذَنُوا لَهُ، وَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " بَشَرٌ قَاتِلُ ابْنِ صَفِيَّةَ بِالنَّارِ، إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيَا وَالزَّبِيرُ حَوَارِيِي."

Zîrrîn’den nakledildiğine göre İbn Cürmüz, (huzuruna girmek için) Hz. Ali’den izin istedi. Bunun üzerine Hz. Ali: “Ona izin verin; Resulullah’ın şöyle dediğini

²⁹² İbn Hibbân, a.g.e, c. 1, s. 540.

²⁹³ İbn Hibbân a.g.e, c. 1, s. 539.

²⁹⁴ Maide 5/105.

²⁹⁵ Maide 5/105.

duydum: İbn Safiyye'nin katilini cehennemle müjdele! Kuşkusuz her Peygamberin bir havarisi vardır benim havarim de Zubeyr'dir.” dedi.²⁹⁶

Hatîb'e göre bu rivayette geçen “...cehennemle müjdele!” lafzını Rasûlullah'a (sav) ref eden kişi senetteki Zeyd bin Ahzâm'dır. Zeyd bin Ahzâm bu konuda hata etmiştir. Zîra cehennemle müjdele sözü Hz. Ali'ye attır. Ondan sonraki söz ise Hz. Peygamber'e (sav) aittir.

Hatîb idrac iddiasını desteklemek için bazı rivayetler sevk etmiştir. Bunlardan birincisi Ebu Seleme'nin rivayetidir. Ebu Seleme, Selam bin Ebî Mutî'den “Safiyye'nin oğlunun katiline cehennemi müjdele!” şeklindeki açıklamayı Hz. Ali'ye “Kuşkusuz her Peygamber'in bir havarisi vardır benim havarim de Zubeyr'dir.” şeklindeki sözü de Hz. Peygamber'e (sav) isnad etmiştir.²⁹⁷

Hatîb'in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı diğer sekiz ravinin rivayetlerinde de hadisler Ebu Seleme'nin rivayetinde olduğu gibi nakledilmiştir. Bu sekiz ravi şunlardır: Zâide bin Kudâme, Şeybân bin Abdurrahman, Hammad bin Seleme, Süfyan, Şerik bin Abdullah, Hikem bin Abdulmelik, Ebu Ahfas Sellam bin Süleym, Ebu Bekir bin Ayyâş. Bu ravilerin tamamı Âsım bin Behdele'den “...cehennemi müjdele!” kısmını Hz. Ali'ye sonrasındaki kısmı ise Hz. Peygamber'e (sav) isnad ederek rivayet etmişlerdir.²⁹⁸

Bu tartışmanın konusu olan rivayetler tanınmış hadis kitaplarında da yer almaktadır. Bu rivayetler içinde Hendek savaşı sırasında Beni Kurayza'dan haber getirdikten sonra Hz. Peygamber'in (sav) Zubeyr'i övmesi ile ilgili olan rivayetleri ayrı tutmak gerekir. Zira Hendek Savaşındaki olayı anlatan rivayetlerde “...cehennemi müjdele!” kısmına rastlanmamıştır. Şunu da ifade edelim ki, Hendek savaşındaki diyalogu nakleden rivayetler, incelemekte olduğumuz rivayette Hz. Peygamber'e (sav) ait olan kısmı teyit etmesi açısından önemlidir.

Elimizdeki temel hadis kitaplarının büyük bir kısmında Zubeyr bin Avvam'ın katili ile ilgili rivayetler idracsız olarak geçmektedir. İdracsız olarak nakledilen

²⁹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 145.

²⁹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 146.

²⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 146- 154 arası.

rivayetlerin bazısında Hz. Ali'nin "...cehennemi müjdele!" şeklindeki sözü yer almaksızın nakledilmiştir. Bazılarında ise Hz. Ali'nin sözü hadisten ayrılarak beyan edilmiştir.

Hz. Ali'nin sözünün Hz. Peygamber'in (sav) sözünden ayrılarak beyan edildiği rivayet örneği şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، فَثَنَا مُعَاوِيَةُ فَثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زِرِّ قَالَ: اسْتَأْذَنُ ابْنُ جُرْمُوزٍ عَلَى عَلِيٍّ، وَأَنَا عِنْدَهُ فَقَالَ عَلِيٌّ بَشِّرْ قَاتِلَ ابْنِ صَفِيَّةٍ بِالنَّارِ، ثُمَّ قَالَ عَلِيٌّ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيٌّ، وَحَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ»

Abdullah ve babası- Muâviye- Zâide- Âsım bin Ebî Necûd- Zîr- Ali tarikiyle "Zîr dedi ki: İbn Curmûz, Ali'nin yanına gitmek için izin istedi, ben de Ali'nin yanındayken Ali şöyle dedi: "İbn Safiyye'nin katilini cehennemle müjdeleyin!" Sonra Ali dedi ki: Rasûlullah'dan (sav) şöyle işittim: "Her Peygamber'in bir havarisi vardır, benim havarim de Zubeyr'dir."²⁹⁹

Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde Yunus- Hammâd- Âsım- Zîr- Ali tarikiyle³⁰⁰ ve Muâviye bin Amr- Zâide- Âsım- Zîr- Ali tarikiyle,³⁰¹ İbn Ebî Âsım'ın es-Sünne adlı eserinde İbrahim bin Haccâc- Hammâd bin Seleme- Âsım bin Ebî Necûd- Zîr- Ali tarikiyle,³⁰² nakledilen rivayetlerde de hadis yukarıda verdiğimiz rivayette olduğu gibi mufassal bir biçimde nakledilmiştir.

Aynı şekilde Ebu Bekir Muhammed bin Hüseyin'in eş-Şerîa adlı eserindeki rivayette de Hz. Ali'nin sözü ayrılarak beyan edilmiştir.³⁰³ Aynı kitapta geçen diğer

²⁹⁹ İbn Hanbel a.g.e, c. 2, s. 737.

³⁰⁰ İbn Hanbel, a.g.e, c. 2, s. 189.

³⁰¹ İbn Hanbel, a.g.e, c. 2, s. 99.

³⁰² eş-Şeybânî, a.g.e, c. 2, s. 610.

³⁰³ Âcurîyi'l-Bağdadî, Ebu Bekir Muhammed bin Hüseyin, eş-Şerîa, mhk. Abdullah bin ömer bin Süleyman, Daru'l-Vatan, Riyad, 1999, c. 5, s. 2290.

rivayette de “...cehennemle müjdeleyin!” sözünün Hz. Ali’ye ait olduğu beyan edilmiştir.³⁰⁴

Hz Ali’nin İbn Safiyye’nin katili hakkındaki sözlerinin yer almadığı ve sadece Hz Peygamber’in (sav) sözünün nakledildiği rivayetler ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زُرِّ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيٌّ وَحَوَارِيُّ الزُّبَيْرِ»

Hüseyin bin Ali- Zâide- Âsım- Zîr –Ali tarikiyle Ali dedi ki: “Her Peygamber’in bir havarisi var, benim havarim de Zubeyr’dir.”³⁰⁵

Hz. Ali’nin sözünün yer almadığı diğer rivayetlerin senetleri şu şekildedir: Ahmed bin Hanbel’in Fadailü’s-sahabe’sinde Abdullah ve babası- Muâviye- Zâide- Âsım nim Ebî Necûd- Zîr- Ali tarikiyle,³⁰⁶ İbn Ebî Âsım’ın es-Sünne Adlı eserinde Ebu Bekir- Hüseyin bin Ali- Zâide- Âsım bin Ebî Necûd- Zîr- Ali tarikiyle,³⁰⁷ Taberânî’nin Mu’cemu’l-kebîr’inde Muhammed bin Abdullah el-Hadramî- Hamza bin Avn- Muhammed bin Kâsım el-Esedî- Süfyân es-Sevrî- Şerîk- Ebu Bekir bin Ayyâş- Âsım- Zîr- Ali tarikiyle,³⁰⁸ Taberânî’nin Mu’cemu’l-evsat’ında Şerîk- Abbas bin Zerih- Müslîm bin Nezîr- Ali tarikiyle,³⁰⁹ ve Ebî Nuaym el-İsfehânî’nin Fazailü Hülefai Râşidin adlı eserinde Süleyman bin Ahmed- Muhammed bin Leys el-Cevherî- Ömer bin Muhammed bin Hasan el-Esedî- Şerîk- Abbas bin Zerih- Müslîm bin Nezîr- Ali tarikiyle³¹⁰ nakledilen rivayetler Hz. Ali’nin “...cehennemi müjdeleyin!” sözünün yer almadığı rivayetlerdir.

Hatîb’in görüşüne göre Hz. Ali’nin sözünü Hz. Peygamber’in hadisine derceden kişi Zeyd bin Ahzam’dır. Zeyd, Buhârî’nin kendisinden hadis rivayet ettiği sika

³⁰⁴ Âcurîyi’l-Bağdadî, a.g.e, c. 5, s. 2528.

³⁰⁵ İbn Ebî Şeybe, a.g.e, c. 6, s. 377.

³⁰⁶ İbn Hanbel, **Fezailü’s-sahabe**, mhk. Vesiyullah Muhammed Abbas, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1983, c. 2, s. 737.

³⁰⁷ eş-Şeybânî, İbn Ebî Âsım, **es-Sünne**, mhk. Muhammed Nasuruddin el-Albânî, Mektebetü’l-İslami, Beyrut, h.1400, c. 2, s. 610.

³⁰⁸ et-Taberânî, Mu’cemu’l-kebîr, a.g.e, c. 1, s. 119

³⁰⁹ et-Taberânî, a.g.e, c. 5, s. 262.

³¹⁰ el-İsbehânî, Ebu Nuaym, **Fazailü hülefa-i râşidin**, mhk. Salih bin Muhammed el-Akîl, Daru’l-Buhârî, Medîne, 1997, c. 1, s. 103.

râvilerden sayılmaktadır.³¹¹ Dârekutnî, onun Basra'nın sika râvilerinden olduğunu söyler.³¹²

Rivayetteki idracıla ilgili olarak Suyûtî, kitabında Hatîb'in iddia ettiği gibi Zeyd bin Ahzâm'ın hata ettiğini ve "...cehennemle müjdeleyin!" sözünün Hz. Ali'ye ait olduğunu belirtmektedir.³¹³

Sonuç olarak söz konusu rivayetin Hatîb'in idracı olduğunu iddia ettiği haline muteber hadis kitaplarının hemen hiçbirinde rastlamadık. İbn Safiye'nin oğlunun katiline cehennemi müjdeleyin!" şeklindeki ifadenin Hz. Ali'ye ait olduğu açıkça görülmektedir. Rivayetin idracı halinin hemen hiçbir hadis kitabında geçmemesi ve bazı muhaddislerin Hatîb ile aynı görüşte olması Hatîb'in iddiasında isabet ettiğini göstermektedir.

2.7. Hayızlı Kadını Boşama İle İlgili Rivayetler

Bu rivayette müdrec olduğu söylenen hadisin içeriğinde Abdullah bin Ömer'in hanımını hayızlı iken boşadığı, bunun üzerine babası Hz. Ömer'in bu durumu Hz. Peygamber'e (sav) anlattığı, Hz. Peygamber'in (sav) de İbn Ömer'in hanımına dönmesini ve (hayızdan) temiz olduğu dönemde (dilerse) boşamasını emrettiği anlatılmaktadır. Hatîb'e göre rivayetin devamında Abdullah bin Ömer'e, hanımı hayızlı iken yaptığı bu boşamanın talak hakkından sayılıp sayılmadığı sorulunca onun "elbette bir talak sayıldı." şeklinde cevap verdiği rivayet edilmektedir. Bu konuda Hatîb'in sevkettiği birinci hadis şu şekildedir:

أَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ بْنُ شَذَانَ أَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ الدَّقَّاقِ نَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ نَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ نَا شُعْبَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ: " طَلَّقْتُ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ، فَاتَى عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا

³¹¹ Kelabâzî, Muhammed, **Ricâlü sahîhi'l-Buhârî**, mhk. Abdullah El-Leysi, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ilk baskı h.1407 c. 1, s. 261.

³¹² Dârekutnî, Ebu'l Hasan, **et-Ta'likât**, mhk. Halil bin Muhammed el-Arabi, Daru'l-Küttabu'l-İslami, Kahire, 1994, s. 254.

³¹³ Suyûtî, a.g.e, s. 33.

فَإِذَا طَهَّرْتَ فَلْيُطْلَقْهَا إِنْ شَاءَ، قَالَ فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَفِيَحْتَسِبُ بِتِلْكَ النِّطْلِيقَةِ؟
قَالَ: نَعَمْ"

Abdullah bin Ömer- Enes bin Sîrin- Şu'be- Bişr bin Ömer- Abdulmelik bin Muhammed- Osman bin Ahmed ed-Dekkan- Hasan bin Ebî Bekr bin Şâzan tarikiyle Enes bin Sîrin Abdullah bin Ömer'den şöyle işittiğini nakletti: "Hanımım hayızlı iken onu boşadım. Ömer Hz. Peygamber'e (sav) geldi ve (durumumu) ona sordu. Bunun üzerine (Rasûlullah) buyurdu ki: "Ona emret hanımına dönsün temizlendiği zaman dilerse onu boşasın." Bunun üzerine İbn Ömer dedi ki: "Ya Rasûlallah! Bu boşama talak hakkında sayıldı mı?" Rasûlullah (sav) "evet" dedi.³¹⁴

Hatîb'in bu konuda sevkettiği ikinci hadis ise şu şekildedir:

وَأَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ نَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ نَجِيحٍ - مِنْ لَفْظِهِ - نَا أَحْمَدُ
بْنُ حَرْبٍ نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ خَيْرَانَ نَا شُعْبَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ:
"طَلَقْتُ امْرَأَتِي وَهُوَ حَائِضٌ، فَذَكَرَ عُمَرُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ:
فَلِيرَاجِعْهَا فَإِذَا طَهَّرْتَ فَلْيُطْلَقْهَا، قَالَ: فَيَحْتَسِبُ بِالنِّطْلِيقَةِ؟ قَالَ: فَمَه؟"

Hasan bin Ebî Bekr- Muhammed bin Abbas bin Necîh- Ahmed bin Harb- Abdullah bin Hayran- Şu'be- Enes bin Sîrin- İbn Ömer tarikiyle Enes bin Sîrin İbn Ömer'in Şöyle dediğini işitti: "Hanımım hayızlı iken onu boşadım. Ömer Hz. Peygamber'e (sav) geldi ve (durumumu) ona anlattı." Bunun üzerine (Rasûlullah) buyurdu ki: "Hanımına dönsün temizlendiği zaman dilerse onu boşasın." Dedi ki: "Bu boşama talak hakkında sayıldı mı?" Dedi ki: "Sayılmaz mı?"³¹⁵

Hatîb, rivayetteki idracı yukarıda verdiğimiz iki rivayet üzerinden anlatmaktadır. Verdiğimiz ilk rivayette, hayızlı iken boşamanın talak hakkında sayılıp sayılmaması ile ilgili soru Hz. Peygamber'e (sav) sorulmuş gibi gösterilmektedir. İkinci rivayette ise iki olayın arası kâle (dedi) kelimesiyle ayrılmış, ancak metinde fail açık biçimde zikredilmemiştir. Failin kapalı olması bazı ravilerce yanlış anlaşılmış ve metin İbn

³¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 154.

³¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 155.

Ömer'le Hz. Peygamber arasında geçen bir diyaloga dönüştürmüşlerdir. Hatîb, talak hakkıyla ilgili soruyu soranın Enes bin Sirîn'in cevap verenin ise Abdullah bin Ömer olduğunu ifade etmektedir.

Hatîb, bu rivayetdeki idracı Muhammed bin Ca'fer, Yahya bin Saîd ve Nadr bin Şumeyl'in Şu'be'den rivayetlerinde talak hakkıyla ilgili sorunun muhatabının Abdullah bin Ömer olduğunu beyan ettiklerini ifade ederek, bu rivayetlerin rivayetlerini idrac iddiasını ispatlamak için delil saymıştır.³¹⁶

Bu rivayetlerden Muhammed bin Ca'fer'in rivayeti Muhammed bin Ca'fer-Şu'be- Enes bin Sîrin tarikiyle gelmektedir. Enes bin Sîrin Abdullah bin Ömer'in, hanımı hayızlı iken boşaması olayını anlattıktan sonra Abdullah bin Ömer'e "bu talak hakkından sayıldı mı?" şeklinde soru sorduğunu nakletmektedir. Muhammed bin Ca'fer'in rivayetinden talak hakkı ile ilgili sorunun Enes bin Sirîn'e ait olduğu cevabın ise Abdullah bin Ömer'e ait olduğu açıkça görülmektedir.

Aynı şekilde Yahya bin Saîd el-Kattân'ın ve Nadr bin Şumeyl'in Şu'be'den rivayetlerinde de "talak hakkından sayıldı mı?" şeklindeki sorunun Enes bin Sîrin tarafından sorulduğu açıkça beyan edilmiştir.³¹⁷

Hatîb'in müdrec olduğunu iddia ettiği formdaki rivayetler, aynı şekilde temel hadis kaynaklarının bazılarında da yer almaktadır. Örneğin Ebu Avâne'nin el-Müstahrec'inde zikredilen bir rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا الصَّغَانِيُّ، فَتْنَا أَبُو النَّضْرِ، فَتْنَا شُعْبَةُ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَبِيبٍ، فَتْنَا حَبَّاجٌ، ح وَحَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، فَتْنَا أَبُو الْوَلِيدِ، قَالَا: ثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ سِيرِينَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ، يَقُولُ: طَلَّقَ ابْنُ عُمَرَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، فَذَكَرَ ذَلِكَ عُمَرُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «لِيرَاجِعَهَا فَإِذَا طَهَّرَتْ، فَلْيُطَلِّقْهَا»، قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: أَفَتُحْتَسَبُ بِهَا؟ قَالَ: فَمَهْ؟ "

³¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 155.

³¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 157, 158.

Ebun-Nadr Şu'be'den; Muhammed b. Hayyeveyh, Haccâc'dan; Ebu Ümeyye Ebu'l-Velîd'den, onların da Şu'be'den, onun da Enes b. Sîrîn'den rivayet ettiklerine göre Enes İbn Ömer'in şöyle dediğini duymuş: İbn Ömer hanımı hayızlıyken hanımını boşadı. Bunu Ömer Hz. Peygamber'e (sav) anlattı. Hz. Peygamber (sav) de "Hanımına dönsün, hanımı hayızdan temizlendiğinde onu boşasın." buyurdu. Dedi ki: "Bunu bir talak hakkından saydın mı?" Diye sordum. "Sayılmaz mı?" dedi.³¹⁸

Bu rivayetler Taberânî'nin Mu'cemü'l-evsat'ında³¹⁹, Dârekutnî'nin Sünen'inde³²⁰ ve Beyhâkî'nin Sünen-i kübrâ'sında,³²¹ Ebu Avane'nin el-Müstahrec'inde nakledildiği şekliyle yer almaktadır.

Bu tür rivayetlerde talak hakkından sayılmasıyla ilgili diyalog bir ravi ile İbn Ömer arasında geçmektedir. Bu formdaki rivayetler birçok hadis kitabında nakledilmektedir. Örneğin Ahmed bin Hanbel'in Müsned'ine şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ قَالَ:
طَلَّقْتُ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ، فَأَتَى عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ: "مَرُّهُ
فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ إِذَا طَهَرَتْ فَلْيُطَلِّقْهَا" قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ: أَحْسِبَ تِلْكَ التَّطْلِيقَةَ قَالَ: "فَمَهْ"

Muhammed bin Ca'fer- Şu'be- Enes bin Sîrîn tarikiyle Enes bin Sîrîn İbn Ömer'in şöyle dediğini işitti: "Hanımım hayızlıyken onu boşadım. Bunu Ömer Hz. Peygamber'e (sav) anlattı." Bunun üzerine Hz. Peygamber de (sav) şöyle buyurdu: "Ona söyle hanımına dönsün ve hanımı hayızdan temizlendiği zaman dilerse boşasın." Enes dedi ki: İbn Ömer'e dedim ki "Bu boşama talak hakkından sayıldı mı? Dedi ki: "Sayılmaz mı?"³²²

Rivayetlerin çoğunda bu rivayetin aksine talak hakkıyla ilgili soru-cevebin Yunus bin Cubeyr ile İbn Ömer arasında cereyan ettiği görülmektedir. Örneğin Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde konuyla ilgili rivayet edilen bir hadis, Muhammed bin

³¹⁸ Ebu Avâne, a.g.e, c. 3, s. 149.

³¹⁹ et-Taberânî a.g.e, c. 2, s. 116.

³²⁰ Dârekutnî a.g.e, c. 5, s. 10.

³²¹ Beyhâkî a.g.e, c. 7, s. 533.

³²² İbn Hanbel, a.g.e, c. 9, s. 348.

Ca'fer- Şu'be- Katede- Yunus bin Cübeyr tarikiyle gelmekte ve soruyu soranın Yunus bin Cübeyr, cevap verenin ise Abdullah bin Ömer olduğu görülmektedir.³²³

Müslim'in Sahih'inde yer alan bir rivayette İbn Ömer'in verdiği cevap daha uzundur. Rivayet şu şekilde yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ يُونُسَ بْنَ جُبَيْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ، يَقُولُ: طَلَّقْتُ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ، فَأَتَى عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِيُرَاجِعَهَا، فَإِذَا طَهَّرْتَ فَإِنْ شَاءَ فَلْيُطَلِّقْهَا»، قَالَ: فَقُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ: أَفَاحْتَسَبْتُ بِهَا؟ قَالَ: «مَا يَمْنَعُهُ، أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ، وَاسْتَحْمَقَ»

Muhammed bin el-Müsenna- İbn Beşşar- İbn'l-Musenna- Muhammed bin Ca'fer- Katede- Yunus bin Cübeyr tarikiyle Yunus bin Cubeyr dedi Abdullah bin Ömer'in şöyle dediğini işittim. “Hanımım hayızlı iken onu boşadım. Ömer, Hz. Peygamber’in (sav) yanına geldi ve bunu ona ilettiler.” Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu. “Hanımına geri dönsün temizlendiği zaman dilerse boşasın.”

Yunus bin Cubeyr dedi ki: Abdullah bin Ömer’e dedim ki. “Bu bir talak sayılır mı?” Abdullah bin Ömer dedi ki: “Ona ne mâni var, insan acizlik gösterip ahmaklık etse de mi? Ne dersin? cevâbını verdi.”³²⁴

Ebu Avâne'nin el-Müstahrec'inde Yunus bin Habîb- Abdullah bin Ömer- Yunus bin Cübeyr- Katede- Hişam- Ebu Davud ve Şu'be- Bişr bin Ömer- Kilâbe tarikleriyle³²⁵ ve Nesâî'nin Sünen'inde, İbnü'l-Musenna- Muhammed bin Ca'fer- Şu'be- Katede- Yunus bin Cübeyr tarikiyle³²⁶ gelen rivayetlerde de hayızlı iken boşamanın talak hakkından sayılıp sayılmaması ile ilgili soru-cevabın Yunus ile İbn Ömer arasında cereyan ettiği görülmektedir. Tespit ettiğimiz kadarıyla Abdullah bin Ömer'den bu hadisi idracsız bir şekilde rivayet edenler Enes bin Sîrin ve Yunus bin Cubeyr'dir.

³²³ İbn Hanbel a.g.e, c. 9, s. 361.

³²⁴ Müslim, a.g.e, c. 2, s. 1097, h.n. 10.

³²⁵ Ebu Avâne, a.g.e, c. 3, s. 147.

³²⁶ Nesâî, a.g.e, c. 6, s. 212.

Ayrıca diğer bazı hadis kitaplarında da söz konusu rivayet idracsız olarak nakledilmiştir.
327

Rivayet hakkında muhaddislerin genel olarak rivayetin senedine ve fıkhi yönüne yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak açıklamalarda her ne kadar idrac üzerinde durulmasa da soru ve cevabın genel olarak Enes bin Sîrîn ve Abdullah bin Ömer arasında cereyan ettiği görülmektedir. Örneğin İbn Abdülber'in el-İstizkâr adlı eserinde aynı şekilde Abdullah bin Ömer'in sözü ayrılarak beyan edilmiş ancak idrac hakkında bir şey söylenmemiştir.³²⁸ Söz konusu rivayetin müdrec halinin yaygın olmaması ve muhaddislerin de rivayetteki idracı tespit etmeleri Hatîb'in iddiasında isabet ettiğini göstermektedir.

2.8. Abdest Alırken Abdest Uzuvarının İyi Yıkanması İle İlgili Ebu Hureyre'den Gelen Rivayetler

Abdestte topukların yıkanmasıyla ilgili Ebu Hureyre'den gelen bazı rivayetlerde, abdest uzuvlarının iyi yıkanmasıyla ilgili bir uyarı vardır. Bu uyarının Hz. Peygamber'e (sav) mi yoksa Ebu Hureyre'ye mi ait olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Hatîb, bu uyarının Ebu Hureyre'ye ait olduğunu, onun Hz. Peygamber'e nispet edildiği rivayetlerin müdrec olduğunu ileri sürmektedir.

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ أَنَا دَعَلَجُ بْنُ أَحْمَدَ نا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الْأَزْدِيُّ نا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ - هُوَ الزَّعْفَرَانِيُّ - نا أَبُو قَطَنِ نا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ

Hasan bin Ebî Bekir- De'lece bin Ahmed- Muhammed bin Yusuf el-Ezdî- Hasan bin Muhammed- Hasan bin Muhammed (Ze'feranî)- Ebu Katan- Şu'be- Muhammed bin Ziyad- Ebu Hureyre tarikiyle Ebu Hureyre şöyle dedi: Ebu'l-Kâsım (sav) şöyle buyurdu: "Abdesti iyi alın, ateşten dolayı topukların vay haline!"³²⁹

³²⁷ Beyhâkî a.g.e, c. 7, s. 531-533; İbn Hanbel, a.g.e, c. 5, s. 95.

³²⁸ İbn Abdülber, a.g.e, c. 6, s. 143.

³²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 158.

-”أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ“ Hatîb’e göre bu rivayet müdrectir. Zira rivayette geçen “Abdesti iyi alın!” şeklindeki ifade Hz. Peygamber’e (sav) değil Ebu Hureyre’ye aittir. Ebu Katan ve Şebbabe bin Sevvar, rivayetlerinde “Abdesti iyi alın!” şeklindeki ifadeyi Hz. Peygamber’e (sav) ref ederek idraca sebep olmuşlardır.

Hatîb’in iddiasını destekleyen çok sayıda ravi vardır. Ebu Davud et-Tayâlisî, Vehb bin Cerir, Âdem bin Ebî İyâs, Âsım bin Ali, Ali bin Ca’d, Muhammed bin Ca’fer, Beşir, Yezid bin Zurey’, Nadr bin Şumeyl, Vekî’ bin Cerrah, İsa bin Yunus ve Muaz bin Muaz’ın Şu’be’den rivayetlerinde “Abdesti iyi alın!” şeklindeki ifadeyi Ebu Hureyre’ye diğer kısmı ise Hz. Peygamber’e (sav) ref ederek rivayet etmişlerdir.

Hatîb’in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı delillerden birisi Ebu Davud’un Şu’be’den naklettiği şu rivayettir:

أَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْحَافِظُ نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بْنِ قَارِسٍ نَا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ نَا أَبُو دَاوُدَ نَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، وَأَتَى عَلَى قَوْمٍ يَتَوَضَّئُونَ مِنَ الْمَطْهَرَةِ فَقَالَ: أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " وَيْلٌ لِلْعَقَبِ مِنَ النَّارِ "

Ebu Nuaym- Abdullah bin Ca’fer- Yunus bin Habib- Ebu Davud- Şu’be- Muhammed bin Ziyad tarikiyle Muhammed bin Ziyad Ebu Hureyre’nin abdest alan bir kavme gelerek şunu söylediğini işitti: “Abdesti iyi alın. Şüphesiz ben Ebu’l-Kasım’ın (sav) şöyle buyurduğunu işittim: Ateşten dolayı topukların vay haline!”³³⁰

Hatîb’in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı rivayetlerden birisi de Vehb bin Cerir’in rivayetidir. Vehb’in Şu’be’den rivayetinde Ebu Hureyre’nin “Abdesti iyi alın!” sözünü hadisten ayırarak beyan etmiştir. Âdem bin Ebî İyâs’ın ve yukarıda ismini zikrettiğimiz tüm ravilerin Şu’be’den rivayetlerinde Ebu Hureyre’nin “Abdesti iyi alın!” şeklindeki sözü hadisten ayrılarak beyan edilmiştir. Ayrıca bu rivayetlerin tamamında

³³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c.1, s. 160.

olay örgüsü aynıdır. Ebu Hureyre'nin abdest almakta olan bir topluluğa gelerek onları “Abdesti iyi alın!” diyerek uyardığı ifade edilmektedir.³³¹

Abdestin iyi alınması, özellikle topuklara dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili Ebu Hureyre dışında Abdullah bin Amr, Câbir bin Abdullah ve Hz. Âişe gibi sahabilerden de rivayetler vardır. Bu hadis Abdullah bin Amr'dan rivayet edilirken “أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ” lafzı genelde Hz. Peygamber'e (sav) nispet edilmiştir.³³² Abdullah bin Amr'dan rivayet edilen hadis metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، قَالَ: سَمِعْتُ هِلَالَ بْنَ يَسَافٍ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي يَحْيَى الْأَعْرَجِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى عَلَى قَوْمٍ يَتَوَضَّئُونَ، وَكَانَ فِي سَفَرٍ، فَقَالَ: «أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ، وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ» أَوْ «لِلْعَرَاقِيبِ» قَالَ شُعْبَةُ أَحَدُهُمَا.

Ebu Davud- Şu'be- Mansûr- Hilâl bin Yasef- Ebî Yahya el-E'rac- Abdullah bin Amr tarikiyle Abdullah bin Ömer Hz. Peygamber'in (sav) bir sefer sırasında abdest alan bazı kişilerin yanına gelerek onlara şöyle söylediğini rivayet etti: “Abdesti iyi alın! Ateşten dolayı topukların vay haline!”

Abdullah bin Amr'dan gelen rivayette de Ebu Hureyre'den gelen bazı rivayetlerde olduğu gibi “Abdesti iyi alın!” lafzı hadise ilave edilmiştir. Ancak biz temel hadis kitaplarında Ebu Hureyre'nin uyarısının hadise ilave edildiği rivayete rastlamadık.

Câbir bin Abdullah'tan gelen rivayetlerde tespit ettiğimiz kadarıyla “Abdesti iyi alın!” şeklindeki uyarı yer almamaktadır. Bu rivayetlerde sadece “Ateşten dolayı topukların vay haline!” sözü Hz. Peygamber'e (sav) nispet edilerek nakledilmiştir. Câbir bin Abdullah'tan gelen diğer rivayetler dipnotta beyan edilmiştir.³³³

³³¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c.1, s. 161-162-163-164.

³³² Abdullah bin Amr'dan gelen rivayetler için bkz. Ebu Dâvud, a.g.e, c. 1, s. 24; Nesâî, a.g.e, c. 1, s. 77-89; İbn Mâce, a.g.e, c. 1, s. 154; Ebu Dâvud, a.g.e, c. 4, s. 64; İbn Ebî Şeybe, a.g.e, c. 1, s. 32; ed-Dârimî, a.g.e, c. 1, s. 551; İbn Hanbel, a.g.e, c. 11, s. 82-475.

³³³ Câbir bin Abdullah'tan gelen rivâyetler için bkz: Kâsım bin Selam, **et-Tuhur**, s. 382; İbn Hanbel, Müsned, c. 23, s. 220-390.

Hız. ÂiŖe'den gelen rivayet metni Ebu Hureyre, Cabir bin Abdullah ve Abdullah bin Amr'ın rivayetlerinden farklıdır. Zira bu rivayette Hız AiŖe ile kardeŖi Abdurrahman arasında geçen bir diyalog aktarılmakta ve Hız. AiŖe'nin kardeŖini abdest konusunda uyararak Hız Peygamber'in "AteŖten dolayı topukların vay haline!" hadisini ona aktardığı ifade edilmektedir. Rivayet Ŗu Ŗekildedir:

مَالِكُ، أَنَّهُ بَلَغَهُ، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ، دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ
فَدَعَا بِوَضُوءٍ. فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ: يَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَوْمَ مَاتَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ،
عَبْدَ الرَّحْمَنِ، أَسْبَغَ الْوُضُوءَ. فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «وَيْلٌ
لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ».

Mâlik'e ulaŖtığına göre Sa'd bin Ebî Vakkas'ın vefat ettiğı yılda Abdurrahman b. Ebî Bekir, Hız. Peygamber'in eŖi Hız. AiŖe'nin yanına gelmiŖti. AiŖe ona dedi ki: "Ey Abdurrahman abdesti iyi al! Ŗüphesiz ben Rasûlullah'ın (sav) Ŗöyle buyurduğunu işittim: AteŖten dolayı topukların vay haline!"³³⁴

Mâlik bin Enes'in Muvatta'ında aynı olay Ebu Mus'ab tarafından da nakledilmektedir.³³⁵ Konuyla ilgili Hız. ÂiŖe'den gelen diğerk rivayetler de yukarıda verdiğimiz Ŗekilde geçmektedir.

Hatîb'in dikkat ektiğı Ebu Hureyre'den gelen idracsız hadis, birçok hadis kitabında Hatîb'in yer almaktadır. Örneğın İbn Ca'd'ın Müsned'ine Ŗu Ŗekilde nakledilmiŖtir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ، أَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، وَكَانَ، يَمُرُّ
بِنَا، وَالنَّاسُ يَتَوَضَّئُونَ مِنَ الْمَطْهَرَةِ، فَيَقُولُ: أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ؛ فَإِنَّ أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَيْلٌ لِلْعَقَبِ مِنَ النَّارِ»

Ali- Ŗu'be- Muhammed bin Ziyad- Ebu Hureyre tarikiyle Muhammed bin Ziyad dedi ki: Ebu Hureyre biz abdest alırken bize uğradı ve Ŗöyle dediğini işittim: "Abdesti

³³⁴ İmam Mâlik, Mâlik bin Enes, **Muvatta**, mhk. Muhammed Mustafa el-E'zamî, 2005, c. 2, s. 26.

³³⁵ İmam Mâlik, c. 1, s. 21.

iyi alın! Şüphesiz Ebu'l-Kâsım (sav) şöyle buyurdu: Ateşten dolayı topukların vay haline!”³³⁶

İdrâcsız olarak rivayet edilen Ebu Hureyre hadisi İbn Ebî Şeybe'nin el-Musannef'inde Vekî- Şu'be- Muhammed bin Ziyad- Ebu Hureyre' tarikiyle³³⁷ ve İshak bin Raheveyh'in Müsned'inde Vekî'- Şu'be- Muhammed bin Ziyad- Ebu Hureyre tarikiyle³³⁸ nakledilmiştir. Ayrıca Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde farklı birçok tarikle nakledilmiştir. Muhammed bin Ca'fer- Şu'be- Muhammed bin Ziyad- Ebu Hureyre,³³⁹ Abdurrezzâk- Ma'mer- Muhammed bin Ziyad- Ebu Hureyre³⁴⁰ ve Affan- Vüheyb- Süheyl ve babası- Ebu Hureyre³⁴¹ tarikleri bunlardan birkaçıdır.

Dârimî'nin Sünen'inde de hadis, Hişam bin Kâsım- Şu'be- Muhammed bin Ziyad- Ebu Hureyre tarikiyle geçmektedir. Hadisin sonunda Abdullah bin Amr'ın hadisine şu şekilde atıfta bulunmuştur: Ebu Muhammed dedi ki: “Bu hadis bana Abdullah bin Amr'ın hadisinden daha hoş geldi.”³⁴²

Buharî'nin Sahih'inde Âdem bin İyâs- Şu'be- Muhammed bin Ziyad- Ebu Hureyre tarikiyle³⁴³ ve Müslîm'in Sahîh'inde de konuyla ilgili rivayet Kuteybe- Ebî Bekr bin Ebî Şeybe- Ebu Kureyb- Vekî'- Şu'be- Muhammed bin Ziyad- Ebu Hureyre tarikiyle rivayet idracsız bir şekilde yer almaktadır.³⁴⁴

Rivayetteki idrac konusunda bazı muhaddislerin açıklamaları şu şekildedir: İbn Hacer haberden önce gelen idraca örnek olarak bizim incelemekte olduğumuz Ebu Hureyre hadisini almaktadır. Dolayısıyla bir idrac olduğu görüşündedir.³⁴⁵ Hatîb ile aynı görüşte olan diğer bir âlim de Suyûtî'dir. Suyûtî Ebu Katân ve Şebbabe bin

³³⁶ İbn ca'd Müsned, a.g.e, c. 1, s. 175.

³³⁷ İbn Ebu Şeybe, a.g.e, c. 1, s. 32.

³³⁸ Ebu Ya'kub, İshak bin İbrahim el-Mervezi, İshak bin Raheveyh, **Müsned**, mhk. Abdulgafur bin Abdulhak, Daru'l-İman, Medîne, 1991, c. 1, s. 128.

³³⁹ İbn Hanbel, a.g.e, c. 15, s. 174.

³⁴⁰ İbn Hanbel, a.g.e,3, s. 221.

³⁴¹ İbn Hanbel, a.g.e, c. 15, s. 19.

³⁴² ed-Dârimî a.g.e, c. 1, s. 552.

³⁴³ Buhârî, a.g.e, c. 1, s. 44.

³⁴⁴ Müslim, a.g.e, c. 1, s. 214, h.n. 29.

³⁴⁵ İbn Hacer, Ahmed bin Ali bin Muhammed el-Askalânî, **en-Nüketü ale kitâbi İbnü's-Salah**, mhk. Rebi' bin Hâdi, Medîne İslam üni. 1984 c. 2, s. 824.

Sevvâr'ın rivayet ederken hata ettiklerini söylemektedir.³⁴⁶ Fethu'l-Bakî'de idrac olduğu belirtilmekle beraber idrac sebebi de ifade edilmekte ve haberin sonuna ekleme yapma sonucu oluşan idrac olduğu belirtilmektedir.³⁴⁷

Hatîb'in idraca sebep olan ravi olduğunu işaret ettiği Ebu Katan için Yahya bin Maîn onun sika bir râvi olduğunu ifade etmektedir.³⁴⁸ Yine Târîhu Bağdad'da da râvinin sika olduğu ifade edilmektedir.³⁴⁹

Sonuç olarak incelediğimiz bu rivayet meşhur müdrec rivayetlerdendir. Ulumu'l-hadis kitaplarında genel olarak metnin başında gerçekleşen idraca örnek olarak gösterilir. Ancak rivayetleri incelerken söz konusu idracın rivayetin sonuna ilave edildiğini de tespit ettik.

İncelediğimiz rivayetlerde gördük ki, abdest uzuvlarını iyi yıkamakla ilgili Ebu Hureyre, Abdullah bin Amr, Câbir bin Abdullah ve Hz. Aişe'den gelen farklı rivayetler mevcuttur. Ebu Hureyre'den gelen rivayetlerin hemen tamamında “Abdesti iyi alın!” lafzının Ebu Hureyre'ye ait olduğu belirtilirken Abdullah bin Amr'dan gelen rivayetlerin hemen hepsinde, iki sözün de Hz. Peygamber'e ait olduğu görülmektedir. Câbir bin Abdullah'tan gelen rivayetlerde “أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ” lafzının yer almadığı görülmektedir. Hz. Aişe'den nakledilen rivayetlerde ise genel olarak Hz. Aişe'nin Abdurrahman'ı abdest alırken görüp ona “أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ” diyerek uyardığı ve (kardeşi) Abdurrahman'a Hz. Peygamber'in (sav) “Ateşten dolayı topukların vay haline!” şeklindeki hadisini söylediği rivayet edilmektedir.

Abdullah bin Amr'ın rivayetinde, bir sefer dönüşünde veya sefer sırasında yaşanan olaydan bahsedilirken Ebu Hureyre'nin rivayetinde zaman ile ilgili bir şey söylenmemektedir. Abdullah bin Amr'ın rivayetini nakleden bazı râviler لِلْعَرَّاقِيبِ veya لِلْأَعْقَابِ olduğunu söyleyerek şüpheyi düşmüşlerdir.

³⁴⁶ Suyûtî, a.g.e, s. 18.

³⁴⁷ el-Ensâri, Zeynüddin Ebu Yahya bin Zekeriyya, **Fethü'l-bâki**, mhk. Abdullatif Hemim, Daru'l-Kütübü'l-İlmi, y.y, 2002, c. 1, s. 275.

³⁴⁸ İbn Ebî Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman bin Muhammed, **el-Cerh ve't-ta'dil**, Osmanlı Maarif Dairesi Meclisi, Haydarabat, ilk baskı 1952, c. 6, s. 268.

³⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdad**, c. 14, s. 104.

Rivayetleri beraber düşündüğümüz zaman kanaatimizce şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste geçen “أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ” lafzı o rivayette Ebu Hureyre'ye aittir ve bu hemen tüm rivayetlerde belirtilmiştir. Ayrıca şerh ve idracla ilgili kitaplar bunu teyit etmektedir.

Abdullah bin Amr'ın rivayetindeki “أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ” lafzı ise seferde veya sefer dönüşü aceleden dolayı ayaklarını iyi yıkamayan sahabeye, Hz. Peygamber'in bir uyarısıdır. Ebu Hureyre rivayetinde ise “أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ” lafzını Hz Peygamber (sav) başka bir zamanda söylemiştir ancak onun rivayetinde bu lafız bulunmamaktadır.

Bir başka ihtimal ise أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ lafzı durumun ciddiyetine dikkat çekmek ve Hz. Peygamber'in (sav) sözünü daha anlaşılır kılmak için râviler tarafından söylenmiş ancak daha sonraki nakillerde râviler tarafından hadise idrac edilmiş olmasıdır. Hz. Âişe, Abdurrahman'ın abdest aldığı sırada titiz davranmasını tavsiye ederken “أَسْبِغُ” kelimesini kullanmıştır. Kanaatimizce Ebu Hureyre'nin rivayetinde de aynı amaçla kullanılan söz zamanla farklı rivayet edilmiştir.

2.9. İtaatkâr Bir Kölenin İki Ecri Olduğu İle İlgili Ebu Hureyre'den Gelen Bazı Rivayetler

Hz. Peygamber'in (sav) köle hakkında “itaatkâr köleye iki ecir vardır” buyurduğu nakledilmiştir. Hatîb'e göre, Ebu Hureyre bu hadisi rivayet ederken, Hz. Peygamber'in (sav) sözünden sonra “Nefsim elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, eğer Allah yolunda cihâd etmek, hacc yapmak ve anneme itaat ve iyilik etmek olmasaydı, muhakkak köle olarak ölmeyi arzu ederdim.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bazı rivayetlerde bu açıklama Hz. Peygamber'den gelen söz konusu rivayete dercedilmiştir. Müdrec olarak nakledilen rivayetlerden biri şöyledir:

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَحْمَدَ الْحِيرِيُّ وَالْحُسَيْنُ بْنُ عُثْمَانَ الشَّيْرَازِيُّ قَالَا: أَنَا أَبُو الْهَيْثَمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْمَكِيِّ الْكُشْمِیْنِی. وَأَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْحَسَنِ أَخُو الْخَلَّالِ أَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَاجِبٍ الْكُشَانِي قَالَا: نَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الْفَرَبْرِی نَا

مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبُخَارِيُّ نَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ - هُوَ ابْنُ الْمُبَارَكِ - أَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لِلْعَبْدِ الْمَمْلُوكِ الصَّالِحِ أَجْرَانِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحَجُّ وَبِرُّ أُمِّي لَأَحْبَبْتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا مَمْلُوكٌ. "

Muhammed bin İsmâil bin Buhârî- Bişr bin Muhammed- Abdullah bin Mübarek- Yunus- Zührî- Saîd bin Musayyeb- Ebu Hureyre tarikiyle Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Salih köle için iki ecir vardır.” “Nefsim elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, eğer Allah yolunda cihad etmek, hacca gitmek ve anneme itaat ve iyilik etmek olmasaydı, muhakkak köle olarak ölmeyi arzu ederdim.”³⁵⁰

Hatîb, bu rivayetin müdrec olduğunu beyan ederek rivayette geçen “ للعبد ” sözünü dışında tüm sözlerin Ebu Hureyre’ye ait olduğunu ifade etmektedir. İddiasını Hibbân ve Abdullah bin Vehb’in rivayetlerine dayandırmaktadır. Zira Hibbân bin Musa, Abdullah bin Mübarek’ten, Abdullah bin Vehb el-Mısırî de Yunus bin Yezid’den rivayetlerinde, hadiste geçen sözlerin kimlere ait olduğunu açıklamıştır. Hatîb’in iddiasını desteklemek için kullandığı Hibbân’ın Abdullah bin Mübarek’ten rivayeti şu şekildedir:

فأخبرناه أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ غَالِبٍ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ الْإِسْمَاعِيلِيِّ أَخْبَرَكَ الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ نَا حَبَّانُ نَا عَبْدُ اللَّهِ أَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدًا يَقُولُ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لِلْمَمْلُوكِ الصَّالِحِ أَجْرَانِ. " " وَالَّذِي نَفْسُ أَبِي هُرَيْرَةَ بِيَدِهِ لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحَجُّ وَبِرُّ أُمِّي لَأَحْبَبْتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا مَمْلُوكٌ. "

Ebu Hureyre- Zührî- Yunus- Abdullah- Hibbân- Hasan bin Süfyân- Ebî Bekir İsmâil- Ahmed bin Muhammed bin Galib tarikiyle Ebû Hureyre şöyle dedi: Rasûlullah

³⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 164.

(sav) şöyle buyurdu: "Salih olan köle için iki ecir vardır." Ebû Hureyre şöyle dedi: "Ebû Hureyre'nin nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki..."³⁵¹

Hatîb'in idrac iddiasını ispat etmek için kullandığı rivayetlerden birisi olan Abdullah bin Vehb'in Yunus'dan rivayetinde de yalnızca "لِلْعَبْدِ الصَّالِحِ أَجْرَانِ" sözü Hz Peygamber'e (sav) isnad edilmiştir.³⁵²

Hadis kaynaklarında, Hatîb'in müdrec hükmünü verdiği hadis formatında rivayetler bulunmaktadır. Onlardan bazılarını burada yer vereceğiz. Buhari'deki rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ، يَقُولُ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِلْعَبْدِ الْمَمْلُوكِ الصَّالِحِ أَجْرَانِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَالْحَجُّ وَبِرُّ أُمِّي، لَأَحْبَبْتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا مَمْلُوكٌ»

Bişr bin Muhammed- Abdullah- Yunus- Zührî- Saîd bin Müseyyeb- Ebu Hureyre tarikiyle Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Salih olan köle için iki ecir vardır. Nefsim elinde olan Allah'a yemîn ederim ki..."³⁵³

Elimizdeki temel hadis kaynaklarının birçoğunda rivayet idracsız olarak da nakledilmiştir. Örneğin Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde hadis şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " لِلْعَبْدِ الْمُصْلِحِ الْمَمْلُوكِ أَجْرَانِ " وَالَّذِي نَفْسُ أَبِي هُرَيْرَةَ بِيَدِهِ، لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَالْحَجُّ، وَبِرُّ أُمِّي، لَأَحْبَبْتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا مَمْلُوكٌ "

Osman bin Ömer- Yunus bin Yezid- İbn Şihâb- Saîd bin Museyyeb- Ebu Hureyre tarikiyle gelmekte olan bu rivayette Ebu Hureyre'nin sözü Hz. Peygamber'in

³⁵¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 166.

³⁵² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 166.

³⁵³ Buhârî, a.g.e, c. 3, s. 149.

(sav) " لِلْعَبْدِ الْمُصْلِحِ الْمَمْلُوكِ أَجْرَانِ " şeklindeki sözünden ayrılarak beyan edilmektedir.³⁵⁴

Müslîm'in Sahîh'inde konuyla ilgili rivayet edilen hadis, Ebu Tâhir- Harmela bin Yahya- İbn Vehb- Yunus bin Yezid- İbn Şihâb- Saîd bin Museyyeb- Ebu Hureyre tarikiyle gelmektedir. Yukarıda verdiğimiz idracsız rivayetten farklı olarak bu hadisin sonunda şu şekilde bir ifade yer almaktadır.

Râvi dedi ki: bize Ebu Hureyre, annesi vefat edene kadar hac etmemiştir. Ebu Tâhir de dedi ki: " لِلْعَبْدِ الْمُصْلِحِ " lafzı hadiste zikredilmiş " الْمَمْلُوكِ " lafzı zikretmemiştir.³⁵⁵

Ebu Avane'nin Müstehrec'inde Yunus bin Abdila'la- Havlanî- Bahr bin Nasr- İbn Vehb- Yunus bin Yezid- İbn Şihâb- Saîd bin Museyyeb- Ebu Hureyre tarikiyle gelen rivayette de yalnızca " لِلْعَبْدِ الْمُصْلِحِ الْمَمْلُوكِ أَجْرَانِ " lafzı Hz Peygamber'e (sav) ref edilmiştir.³⁵⁶ İdrâcsız gelen diğer rivayetler de dipnotta belirtilmiştir.³⁵⁷

Bazı muhaddisler, söz konusu hadislerdeki idrac hakkında görüş bildirmişlerdir. İbn Battal'a göre, ismi mevsulden sonraki kısım " وَالَّذِي نَفْسُ أَبِي هُرَيْرَةَ " Ebu Hureyre'ye aittir. Daverdî ve diğer bazı kişiler de bu görüştedir. Zîra anneye iyilik lafzı geçiyor ve Hz. Peygamber'in (sav) annesi o (sav) henüz hayatta iken vefat etmişti. Kirmânî ve diğer bazı muhaddisler de sözün Hz. Peygamber'e (sav) ait olduğunu ve annesi olmasa da sûtannesi olduğunu ve onu kastedebileceğini söylemektedir.³⁵⁸

Hasan Ebu Eşbal'in, Sahîh-i Müslîm şerhinde de hadisdeki idraca vurgu yapılmış ve ismi mevsuldan sonraki kısmın Hz. Peygamber (sav) tarafından söylenmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Dâverdî'nin dediği gibi Hz. Peygamber'in (sav) annesi vefat etmiştir. Ayrıca en şerefli insanın, bir Nebî'nin (sav)

³⁵⁴ İbn Hanbel, a.g.e, c. 14, s. 107.

³⁵⁵ Müslim, a.g.e, c. 3, s. 1284, h.n. 44.

³⁵⁶ Ebu Avâne, a.g.e, c. 4, s. 76.

³⁵⁷ Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed bin el-Hüseyn bin Alî, **Şüabü'l-iman**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, h.1423, c. 11, s. 96; Beyhâkî, a.g.e, c. 8, s. 21.

³⁵⁸ İbn Battal a.g.e, c. 13, s. 109.

köle olarak ölmek istemesi imkânsızdır.³⁵⁹ Aynî'nin Buhârî şerhinde de Dâverdi ve diğer bazı muhaddislerin “وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ...” lafzı ve sonrasının Ebu Hureyre'ye ait olduğunu beyan ettikleri ve hadiste geçen sözlerin tamamının Hz. Peygamber'e (sav) ref edilmesinin idraca sebep olduğu ifade edilmektedir.³⁶⁰

Rivayetleri incelediğimiz zaman rivayetin genel olarak idracsız bir şekilde bize ulaştığını görmekteyiz. Rivayet metinlerinde hemen hiç fark bulunmamaktadır. Ancak bazı rivayetlerin sonuna Ebu Hureyre'nin annesi vefat edene kadar hacc yapmadığı bilgisi eklenmiştir. İncelediğimiz kitaplarda sadece Buhârî'nin Sahîh'inde rivayetin idracı olarak nakledildiği görmekteyiz.

Muteber hadis kitaplarının hemen hepsinde rivayette geçen lafızlardan sadece "لِلْعَبْدِ الْمُصْلِحِ الْمَمْلُوكِ أَجْرَانِ" lafızlarının Hz Peygamber'e (sav) ref edilerek rivayet edilmesi ve muhaddislerin bu rivayetle ilgili açıklamaları Hatîb'in iddiasında isabet ettiğini göstermektedir. Ayrıca Dâverdi'nin de dediği gibi Peygamberin, en üst makamdayken, köle olarak ölmek bana hoş gelirdi, demesi kabul edilebilecek bir şey değildir.

2.10. Rüyada Bukağı ve Pranga Görmeye İlgili Rivayetler

Hız. Peygamber (sav) müslümanların gördükleri rüyalar hakkında sahabeye birtakım bilgiler vermiştir. Bazı ravilerin, Hız. Peygamber'in (sav) rüyalar hakkında verdiği bu bilgilere bazı açıklamalarda bulundukları iddia edilmektedir. Bu rivayetlerden birisi de Ebu Hureyre'den rivayet edilen, rüyaların çeşitleri ve ahir zamanda Müslümanların rüyaları hakkında rivayet edilen hadistir.

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الدَّقَّاقُ وَعَلِيُّ بْنُ الْمُحَسِّنِ بْنِ عَلِيٍّ الْقَاضِي قَالَا:
أَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَعِيدٍ الرَّزَّازُ أَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْحَسَنِ الْفَرِيَّابِيِّ نَا عَبَّاسُ بْنُ
الْوَلِيدِ النَّرْسِيِّ نَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ نَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

³⁵⁹ Ebu Eşbal, *Şerhi Sahîhi Buhârî*, c. 9, s. 108.

³⁶⁰ Aynî, a.g.e, c. 13, s. 109.

قَالَ: قَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الرُّؤْيَا ثَلَاثَةٌ فَرُؤْيَا يُحَدِّثُ الرَّجُلُ بِهِ نَفْسَهُ، وَرُؤْيَا حَقٌّ، وَرُؤْيَا تَحْزِينٍ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَكَانَ يَقُولُ: أَكْرَهُ الْغُلَّ وَيُعْجِبُنِي الْقَيْدُ، الْقَيْدُ ثَبَاتٌ فِي الدِّينِ، وَكَانَ يَقُولُ: إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيَقُمْ فَلْيُصَلِّ "

Ali bin Hasan bin Muhammed ed-Dekkan- Muhassin bin Ali el-Kadı- Ali bin Muhammed bin Saîd er-Razzez- Ca'fer bin Muhammed bin Hasan el-Firyâbî- Abbas bin Velid- Yezid bin Zürey'- Saîd- Katâde- Muhammed bin Sîrin- Ebu Hureyre tarîkiyle Ebu Hureyre rivayet etti. Dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Rüya üç kısımdır; Biri kişinin günlük yaşantısında kendisini meşgul eden şeylerden kaynaklanan rüyalar, diğeri hak ve gerçek rüyalar, üçüncüsü ise şeytanın üzüntü vermek için gösterdiği kâbuslardır. O şöyle derdi: "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir, boyuna vurulan zincirden hoşlanmam. Çünkü ayağa vurulan zincir dinde sebat göstereceğine işarettir."³⁶¹

Hatîb'e göre "Ayağa vurulan zincir hoşuma gider, boyuna vurulan zincirden hoşlanmam. Çünkü ayağa vurulan zincir dinde sebat göstereceğine işarettir." sözü dışındaki tüm lafızlar Hz. Peygamber'e (sav) aittir. Bu söz ise Ebu Hureyre'ye aittir. Hatîb, idrac iddiasını ispatlamak için Ma'mer bin Raşid'in rivayetini kullanmaktadır. Zira Ma'mer, Ebu Hureyre'nin "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir..." sözünü Hz. Peygamber'in sözünden ayırarak beyan etmiştir. Hişam ve Halid, Muhammed bin Sîrin'den hadisi kısaltarak rivayet etmişlerdir. Abdulvehhab es-Sekâfî, Eyyüb es-Sehteyânî'den o da Muhammed bin Sîrin'den, Hişam ve Halid'in rivayet etikleri şekilde nakletmiştir.³⁶²

Hatîb'in idrac iddiasını ispatlamak için bazı rivayetler sevkeder. Bu rivayetlerden Ma'mer bin Râşid'in rivayetinde Rasûlullah'ın (sav), ahir zamanda Müslümanların rüyaları hakkındaki sözü Ebu Hureyre'nin "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir..." açıklamasından ayrılarak beyan edilmiştir. Rivayet şu şekildedir:

³⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 168.

³⁶² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 169.

أخبرناه أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْبَزَّازُ - بِالْبَصْرَةِ - نا أَبُو بَكْرٍ بْنُ يَزِيدَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُمَرَ ابْنِ يَزِيدِ الْخَلَالِ نا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ الرَّمَادِيُّ نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " فِي آخِرِ الزَّمَانِ لَا تَكَادُ رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ تَكْذِبُ، وَأَصْدَقُكُمْ رُؤْيَا أَصْدَقَكُمْ حَدِيثًا، وَالرُّؤْيَا ثَلَاثَةٌ؛ الرُّؤْيَا الْحَسَنَةُ بُشْرَى مِنَ اللَّهِ، وَالرُّؤْيَا يُحَدِّثُ بِهَا الرَّجُلُ نَفْسَهُ، وَالرُّؤْيَا تَحْزِينٌ مِنَ الشَّيْطَانِ²، وَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ رُؤْيَا يَكْرَهُهَا فَلَا يُحَدِّثُ بِهَا أَحَدًا وَلْيَقُمْ فَلْيُصَلِّ ."

قَالَ: وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: يُعْجِبُنِي الْقَيْدُ وَأَكْرَهُ الْغُلَّ، الْقَيْدُ ثَبَاتٌ فِي الدِّينِ.

Ebu Hureyre- Muhammed bin Sîrin- Eyyüb- Ma'mer bin Râşid- Abdurrezzâk tarikiyle Nebî (sav) şöyle buyurdu: "Ahir zamanda mü'min'in rüyası neredeyse hiç yanlış çıkmayacaktır..."

Muhammed bin Sîrin dedi ki: Ebu Hureyre şöyle dedi: "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir..."³⁶³

Hatîb, birçok idracı rivayeti verdikten sonra râvilerin hadisi rivayet "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir..." sözünü Hz. Peygamber'in (sav) sözüne ilave ettiklerini belirtmektedir.

Bazı temel hadis kitaplarında rivayet, Ebu Hureyre'nin "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir..." sözü hadisten ayrılmadan veya "وَكَانَ يَقُولُ" - "قَالَ" - "يَقُولُ" gibi lafızlarla ayrılarak nakledildiği için karışıklığa sebep olmuştur. Örneğin Müslim'in Sahih'inde rivayet şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ الْمَكِّيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، عَنْ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا اقْتَرَبَ... وَلَا يُحَدِّثُ بِهَا النَّاسَ "

³⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 171.

قَالَ: «وَأُحِبُّ الْقَيْدَ وَأَكْرَهُ الْعُلَّ وَالْقَيْدُ ثَبَاتٌ فِي الدِّينِ» فَلَا أُدْرِى هُوَ فِي الْحَدِيثِ
أَمْ قَالَهُ ابْنُ سِيرِينَ"

Muhammed bin Ebi Ömer el-Mekkî- Abdülvehhab es-Sekafî- Eyyub es-Sahtiyânî- Muhammed bin Sîrin- Ebu Hureyre tarikiyle Ebu Hureyre Nebi'nin (sav) şöyle buyurduğunu nakletti: "Ahir zamanda mü'minin rüyası..." Dedi ki: "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir..."

Hadisi rivayet eden ravilerden biri (muhtemelen Eyyûb es-Sahtiyânî), rüyada pranga görmek ile ilgili sözün hadisin aslından mı olduğu yoksa İbn Sirîn'in sözü mü olduğu konusunda tereddüt ettiğini belirtmiştir.³⁶⁴

Tirmîzî'nin Sünen'inde Ahmed bin Ebî Ubeydullah es-Selimiyye el-Basrî- Yezid bin Zurey' - Katâde- Muhammed bin Sîrin- Ebu Hureyre tarikiyle geçen rivayette de pranga ile ilgili sözün Hz. Peygamber'in (sav) sözünden ayrıldığı görülmektedir. Ancak bu rivayette de Hatîb'in Ebu Hureyre'ye ait dediği kısım "وَكَانَ يَقُولُ" denilerek hadisten ayrıldığı için "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir..." sözünün kime ait olduğu konusunda açık bir beyan yoktur. Bu da sözün kime ait olduğu konusunda karışıklığa sebep olmuştur.³⁶⁵

Elimizdeki temel hadis kitaplarında hadis genel olarak Hatîb'in idracsız dediği şekilde, Ebu Hureyre'nin "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir..." sözü hadisten ayrılarak nakledilmiştir. Örneğin Ma'mer'in Camî'inde yer alan rivayet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فِي آخِرِ... أَحَدًا وَلَيَقُمَنَّ فَلْيُصَلِّ»
قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: «يُعْجِبُنِي الْقَيْدُ وَأَكْرَهُ الْعُلَّ، الْقَيْدُ ثَبَاتٌ فِي الدِّينِ»

³⁶⁴ Müslim, a.g.e, c. 4, s. 1773, h.n. 6.

³⁶⁵ Tirmîzî, a.g.e, c. 4, s. 537.

Abdurrezzak- Ma'mer- Eyyub- İbn Sîrîn- Ebu Hureyre tarikiyle Nebi (sav) Şöyle buyurdu: “Âhir zamanda mü'minin rüyası...” Ebu Hureyre dedi ki: “Bana rüyada pranga görmek hoş gelir...”

وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ، وَقَالَ فِي الْحَدِيثِ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَيُعْجِبُنِي الْفَقْدُ، وَأَكْرَهُ الْغُلَّ، وَالْقَيْدُ ثَبَاتٌ فِي الدِّينِ. وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوَّةِ

Muhammed bin Rafî'- Abdürrezzâk- Ma'mer- Eyyûb- Ebû Hüreyre tarîkiyle Ebu Hureyre dedi ki: “Bana rüyada pranga görmek hoş gelir...”

Nebî (sav) “Mü'minin rüyası peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür.” buyurdu.³⁶⁶

Ebu Davud'un Sünen'inde de Ebû Hüreyre- Muhammed bin Sîrin- Eyyüb- Abdülvehhab- Kuteybe bin Saîd tarîkiyle geçen rivayette de rüya çeşitleri ayrıntılı bir şekilde Hz. Peygamber'e (sav) ref edilerek verildikten sonra, Ebu Hureyre'nin pranga ile ilgili sözü hadisten ayrılarak beyan edilmiştir.³⁶⁷

Tirmizî'nin Sünen'inde Hasan bin Ali el-Hallâl- Abdürrezzâk- Ma'mer- Eyyüb- İbn Sîrin- Ebû Hüreyre tarikiyle nakledilen rivayette Ebu Hureyre'nin “Ayağa vurulan ...” sözü hadisten ayrılarak beyan edilmiştir.³⁶⁸ İbn Hibbân'ın Sahîh'inde³⁶⁹ ve Beyhâkî'nin Âdab³⁷⁰ adlı eserinde rivayet Hatîb'in idracsız dediği şekilde bize ulaşmıştır.

Rivayet hakkında Hatîb dışındaki bazı muhaddisler de yorum yapmışlardır. Beyhâkî'nin Şua'bu'l-iman kitabında incelemekte olduğumuz hadis metni verildikten

³⁶⁶ Müslim, a.g.e, c. 4, s. 1773. h.n. 6.

³⁶⁷ Ebu Dâvud, a.g.e, c. 4, s. 304.

³⁶⁸ Tirmizî, a.g.e, c. 4, s. 113.

³⁶⁹ İbn Hibbân a.g.e c. 13, s. 404.

³⁷⁰ Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed bin el-Hüseyn bin Alî, el-Âdab, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut/Lübnan, 1988, c. 1, s. 279.

sonra bazı râvilerin, Ebu Hureyre'ye ait olan "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir..." sözü hadise idrac ettiği ifade edilmektedir.³⁷¹

İbn Abdülber'in et-Temhîd'inde³⁷² ve İbn Hacer'in Fethu'l-bârî'sinde³⁷³ "Bana rüyada pranga görmek hoş gelir..." şeklindeki sözün Ebu Hureyre'ye ait olduğu görülmektedir ancak idracı ile ilgili bir açıklama yoktur.

Rivayetleri incelediğimiz zaman Ebu Hureyre'nin sözünün genel olarak Hz. Peygamber'in (sav) sözünden ayrılarak beyan edildiğini tespit ettik. Bazı rivayetlerde ise Tirmîzî'nin Sünen'inde³⁷⁴ olduğu gibi Ebu Hureyre'nin "Ayağa vurulan ..." sözü "وَكَانَ يَقُولُ" ve benzeri lafızlarla ayrılmıştır ancak bu karışıklığa sebep olmuştur.

Gerek idracsız rivayetlerin müdrec rivayetlerden oldukça fazla olması gerekse de muhaddislerin idrac konusunda Hatîb ile aynı görüşte olmaları Hatîb'in iddiasında isabet ettiğini göstermektedir.

2.11. Yeni Doğan Çocuğa Şeytanın Dokunması İle İlgili Rivayetler

Hz. Peygamber'den (sav), her doğan çocuğa şeytanın dokunduğu, ancak bundan Meryem binti İmrân ve oğlu İsa'nın hariç olduğu nakledilmiştir. Rivayet şu şekildedir:

أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَزْرَقُ أَنَا أَبُو سَهْلٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ الْقَطَّانُ نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ الْقَاضِي نَا مُسَدَّدٌ نَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ نَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ سَعِيدٍ عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يَمَسُّهُ الشَّيْطَانُ، فَيَسْتَهْلُ صَارِحًا مِنْ مَسِّهِ إِلَّا مَرْيَمَ بِنْتَ عِمْرَانَ وَابْنَهَا قَالَ: فَإِنْ شِئْتُمْ قَرَأْتُمْ: {وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ}

Muhammed bin Hüseyin bin Muhammed el-Ezrak- Ebu Sehl Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Ziyad- İsmâîl bin İshak el-Kadı- Müsedded- Abdulvahid

³⁷¹ Beyhâkî, a.g.e, c. 6, s. 422.

³⁷² İbn Abdülber, a.g.e, c. 1, s. 287.

³⁷³ İbn Hacer, a.g.e, c. 12, s. 409.

³⁷⁴ Tirmîzî, a.g.e, c. 4, s. 537.

bin Ziyad- Ma'mer- Zuhri- Saïd- Ebu Hureyre tarîkiyle Ebu Hureyre rivayet etti. Dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Dünyaya gelen hiçbir çocuk yoktur ki, şeytan ona dokunmamış olsun. Çocuk şeytanın dokunmasından feryad ederek ağlar. Bundan yalnız İmran'ın kızı Meryem ile Meryem'in oğlu İsa (as) müstesnadır." Dedi ki: Dilerseniz şu (Âli İmran suresi 36.ayet) ayeti okuyun: "Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum."³⁷⁵

Hatîb'e göre rivayette geçen "فَإِنْ شِئْتُمْ قَرَأْتُمْ" ifadesine kadar olan kısım Hz. Peygamber'e (sav) aittir. Bundan sonra gelen "Dilerseniz şu ayeti okuyun -muhakkak ki ben, onu ve onun zurriyetini, taşlanmış şeytandan Sana sığındırırım." şeklindeki açıklama ise Ebu Hureyre'ye aittir. Ancak bazı raviler bu açıklamayı hadise ilave etmişlerdir.³⁷⁶

Hatîb, hadisin müdrec olduğunu kanıtlamak için Abdurrezzâk bin Hemmâm, Abdûla'lâ bin Abdûla'lâ ve Muhammed bin Sevr'in, Ma'mer'den rivayetlerini sevk eder. Zira bu raviler rivayetlerinde Ebu Hureyre'nin "dilerseniz..." açıklamasını hadisten ayırarak beyan etmişlerdir.³⁷⁷ Abdurrezzak'ın Ma'mer'den rivayeti şu şekildedir:

فَأَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ الْبَرْقَانِيُّ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ حَمْدَانَ حَدَّثَكُمْ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ نُوحٍ بْنِ أَبِي طَالِبٍ: قَالَ: وَقَرَأْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ زِيَادٍ حَدَّثَكُمْ ابْنُ شَيْرَوَيْهِ قَالَا: نَا إِسْحَاقُ نَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ نَا مَعْمَرٌ عَنِ الزَّهْرِيِّ عَنِ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَا مِنْ مَوْلَدٍ ... إِلَّا مَرِيَمٌ وَابْنُهَا " قَالَ: ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: اقْرَأُوا إِنَّ شِئْتُمْ: {وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ}.

İshak- Abdurrezzâk- Ma'mer- Zuhri- Saïd bin Müseyyeb- Ebu Hureyre tarikiyle Ebu Hureyre Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Dünyaya gelen ..."

³⁷⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 173.

³⁷⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 173.

³⁷⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 173.

Râvi dedi ki: Ebu Hureyre şöyle dedi: “Dilerseniz şu ayeti okuyun...”³⁷⁸

Hatîb’in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı diğer rivayetlerden Abdûla’lâ bin Abdûla’lâ³⁷⁹ ve Muhammed bin Sevr’in³⁸⁰ rivayetleri de metin yönünden Abdurrezzâk’ın rivayeti gibidir. Ebu Hureyre’nin “Dilerseniz şu ayeti okuyun...” sözü hadisten ayrılarak beyan edilmiştir. Şuayb’ın Zührî’den rivayeti de Hatîb’in iddiasını ispatlayan rivayetlerdendir. Ebu Hureyre’nin “Dilerseniz şu ayeti okuyun...” sözü hadisten ayrılarak beyan edilmiştir.

Hatîb’in müdrec olduğunu söylediği rivayet bazı hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Bunlardan biri şöyledir:

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثنا سُفْيَانُ، قَالَ: ثنا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يَطْعَنُ الشَّيْطَانُ فِي نَغْصِ كَتِفِهِ، إِلَّا عِيسَى وَآمَهُ، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ حَفَّتْ بِهِمَا، وَاقْرَأُوا وَإِنْ شِئْتُمْ: {وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ} [آل عمران: 36] "

Humeydî- Süfyân- Ebu Zenad- E’rac- Ebu Hureyre- tarîkiyle Ebu Hureyre, Hz Peygamber’den (sav) şöyle nakletmiştir: “Yeni doğan çocuklardan... Şüphesiz o ikisini melekler korudu. İsterseniz şu ayeti okuyun...”³⁸¹

Hatîb’in örnek gösterdiği metinde müdrec kısmın başında faili gizli bir “dedi ki...” fiili bulunuyordu; buradaki metinde o da hazfedilmiş, söz konusu kısım tam olarak metnin üst kısmına birleştirilmiştir.

İbn Hibbân’ın Sahîh’inde el-Fadl bin el-Hübab- Müsedded bin Müserhed- Abdulvahid bin Ziyad- Ma’mer- Zührî- Saîd bin el-Müseyyeb- Ebu Hureyre tarikiyle gelen rivayette de Ebu Hureyre’nin sözünün Hz. Peygamber’in (sav) sözüne idrac edildiği görülmektedir.³⁸²

³⁷⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 174.

³⁷⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 174.

³⁸⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 175.

³⁸¹ Humeydî a.g.e, c. 2, s. 233.

³⁸² İbn Hibbân a.g.e, c. 14, s. 129.

Hatîb'in de işaret ettiği şekilde idracsız rivayetler birçok kaynakta, müdrec olduğu ileri sürülen kısım Ebu Hüreyre'ye nispet edilerek Hz. Peygamber'in hadisinden ayrı beyan edilmiştir. Bu rivayetlerden biri şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «مَا مِنْ بَنِي آدَمَ مَوْلُودٌ إِلَّا...» ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: {وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ} [آل عمران: 36]

Ebul-Yeman- Şuayb- Zuhri- Saîd bin el-Müseyyeb- Ebu Hureyre tarîkiyle Ebu Hureyre dedi ki: Resûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu işittim: “Dünyaya gelen hiçbir çocuk yoktur ki...” Bundan sonra Ebû Hüreyre: “Dilerseniz şu ayeti okuyun...” demiştir.³⁸³

Açıkça görüldüğü üzere metinde, Ebu Hureyre'nin sözü Hz. Peygamber'in (sav) sözünden ayrı biçimde nakledilmiştir. Bu formdaki metinler Müslim³⁸⁴ ve İbn Hanbel³⁸⁵ tarafından da nakledilmiştir. Ebu Hureyre'nin sözünün Hz. Peygamber'in (sav) sözünden ayrılarak beyan edildiği benzer diğer hadis kaynaklarında da yer almaktadır.³⁸⁶

Bazı rivayetlerde ise hadisin sadece ilk kısmı nakledilmiştir. Onlardan biri şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ، إِلَّا...»

³⁸³ Buhârî, a.g.e, c. 4, s. 164.

³⁸⁴ Müslim, a.g.e, c. 4, s. 1838, h.n. 146.

³⁸⁵ İbn Hanbel, a.g.e, c. 12, s. 106 ve c. 13, s. 136.

³⁸⁶ et-Taberânî, **Mu'cemü'l-evsat**, c. 7, s. 38; et-Taberânî, **Müsnedü's-samiyyin**, c. 3, s. 29- c. 4, s. 167; Begavî, a.g.e, c. 14, s. 406; Ebu Avâne, el-Müstahrec, c. 18, s. 374; Bezzâr, a.g.e, c. 14, s. 178.

Abdûla'la- Ma'mer- Zuhri- Saîd bin el-Müseyyeb- Ebu Hureyre tarîkiyle Ebu Hureyre Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu rivayet etti: “Yeni doğan çocuklardan hiçbirisi yoktur ki ...”³⁸⁷

Hadisin geçtiği şerhlere baktığımız zaman genel olarak Ebu Hureyre'nin sözünün delalet ettiği mana üzerinde yoğunlaşıldığını görmekteyiz. İdrâcla ilgili açık bilgi verilme de “İsterseniz şu ayeti okuyun ...” sözünün Ebu Hureyre'ye nispet edildiği görülmektedir.³⁸⁸ İbn Hacer, Ebu Sâlih'in Ebu Hureyre'den rivayetindeki Ebu Hureyre'nin Al-i İmran suresi 35. ayetinin okunmasını tavsiye ettiği açıklamanın hadise deercedildiğini ifade etmiştir.³⁸⁹

Bazı rivayetlerde Ebu Hureyre'nin sözü yer almamıştır. Birçok rivayette ise Ebu Hureyre ile Hz. Peygamber'in (sav) sözü ayrılarak beyan edilmiştir. Rivayetin geçtiği kaynakları incelediğimiz zaman genel olarak bu hadisin idracsız bir şekilde bize ulaştığını tespit ettik. Hadisin şerhinde her ne kadar idrac yönüne çok vurgu yapılmasa da Ebu Hureyre'nin sözü hadisten ayrılarak rivayet incelenmiştir.

Rivayetlerin geçtiği temel hadis kitaplarını inceleyip rivayet hakkında mana, siyak-sibak ve genel kanaata baktığımız zaman hadisin sonundaki “Dilerseniz şu ayeti okuyun...” tavsiyesinin Ebu Hureyre'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

2.12. Hasan Bin Ali'nin Hz. Peygamber'e Benzediği İle İlgili Rivayetler

Hz Ali'nin oğlu Hasan'ın Hz Peygamber'e (sav) benzediği birçok râvi tarafından nakledilmiştir. Bu râvilerden birisi de Ebu Cuheyfe'dir. Ebu Cuheyfe Hz. Peygamber'i (sav) görmüş ve onun Hasan bin Ali'ye benzediğini söylemiştir. Hatîb'e göre bu mahfuz bir hadistir.

Ebu Cuheyfe ile ilgili ayrı, müstakil bir rivayette ise ona, üzerinde şeytan yazılı bir elbise verildiği, elbiseyi görünce istiaze getirerek onu elinden attığı

³⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, a.g.e, c. 6, s. 288.

³⁸⁸ el-Aynî, a.g.e, c. 18, s. 140; Kastallânî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed bin Muhammed, **İrşadü's-sâri**, yedinci baskı, Mısır, h.1323, c. 5, s. 298; Dr. Musa Şahin, a.g.e, c. 9, s. 236; Nevevî, a.g.e, c. 15, s. 120.

³⁸⁹ İbn Hacer, a.g.e, c. 6, s. 470.

nakledilmektedir. Bazı rivayetlerde bu iki haber birleştirilmiş ve elbise olayı Hz. Peygamber'e nispet edilmiştir.

Hatîb'in bildirdiğine göre, Ebu Cuheyfe'den gelen Hasan'ın Hz. Peygamber'e (sav) benzerliği ile ilgili rivayet şöyledir:

فَأَخْبَرَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَشْرَانَ أَبُو الْقَاسِمِ الْوَاعِظُ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ
الْفَضْلِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ خُزَيْمَةَ نَا أَحْمَدُ ابْنَ سَعِيدٍ الْجَمَّالُ نَا مُحَمَّدُ بْنُ كُنَاسَةَ نَا إِسْمَاعِيلُ
بْنُ أَبِي خَالِدٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جُحَيْفَةَ

رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ. وَكَانَ الْحَسَنُ يَشْبَهُهُ

İsmâil bin Ebî Halid dedi ki: Eba Cuheyfe'ye sordum, o da dedi ki: "Nebî'yi (sav) gördüm, Hasan bin Ali ona benziyordu."³⁹⁰

Hatîb'in naklettiğine göre, Ebu Cuheyfe'ye verilen elbiseyle ilgili rivayet ise şöyledir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ الْفَضْلِ الْقَطَانُ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَثْمَانَ بْنِ يَحْيَى الْأَدْمِيُّ
نَا الْحَسَنُ بْنُ الْفَضْلِ الْبُوصَرَاءِيُّ نَا زَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ نَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ
أَبِي خَالِدٍ عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ قَالَ:

" رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى بِثَوْبٍ مِنَ الْقَصَّارِ أَوْ يَذْهَبُ بِهِ إِلَى
الْقَصَّارِ عَلَيْهِ مَكْتُوبٌ شَيْطَانٌ، فَرَمَى بِهِ وَقَالَ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ "

Ebu Cuheyfe dedi ki: "Hz. Peygamber'i (bir defasında şöyle) gördüm. Çamaşırcıdan, üzerinde şeytan yazan (şeytan figürü olan) bir elbise getirdi veya çamaşırcıya (böyle) bir elbise götürdü; onu (yere) attı ve Şeytandan Allah'a sığınırım." dedi.³⁹¹

³⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 178.

³⁹¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 176.

Hatîb'e göre Ebu Cuheyfe'den nakledilen müstakil iki rivayet birleştirilerek nakledilmiştir. Ve bu da idraca sebep olmuştur. Zira Hatîb'e göre yukarıda verdiğimiz ikinci rivayette Bûsarâî'nin Zekeriya bin Adî'den rivayet ettiği haberde, elbise ile ilgili anlatılan Hz. Peygamber (sav) ile alakalı değildir.

İbn Ebî Halid Muhammed bin Abdullah bin el-Künâse, Zuheyr bin Muâviye, Süfyân bin Uyeyne, Vekî' bin Cerrah, Gaylan bin Câmi', Halid bin Abdullah el-Muzenî, Muhammed bin Fadıl bin Hezvan, Abdullah bin İdris el-Evdî ve diğer bazı râviler de İsmâîl bin Ebî Halid- Ebu Cuheyfe vasıtasıyla Hasan bin Ali'nin Hz. Peygamber'e (sav) benzediği ile ilgili rivayeti nakletmişlerdir.

İsmâîl bin Ebî Halid'in Ebu Cuheyfe'den naklettiği Hasan bin Ali'nin Hz. Peygamber'e (sav) benzediği hakkındaki söz yukarıdaki râviler tarafından şu şekilde nakledilmektedir:

فَأَخْبَرَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَشْرَانَ أَبُو الْقَاسِمِ الْوَاعِظُ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ
الْفَضْلِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ خُزَيْمَةَ نا أحمد ابن سَعِيدِ الْجَمَّالِ نا مُحَمَّدُ بْنُ كُنَاسَةَ نا إِسْمَاعِيلُ
بْنُ أَبِي خَالِدٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جُحَيْفَةَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ. وَكَانَ
الْحَسَنُ يَشْبِهُهُ.

Ahmed bin Saîd el-Cemal- Muhammed bin Künase- İsmâîl bin Ebî Halid tarihiyle İsmâîl bin Ebî Halid dedi ki: Ebu Cuheyfe'ye sordum: Nebî'yi (sav) gördün mü? Dedi ki: “Evet, Hasan bin Ali ona benziyordu.”

Ebu Cuheyfe'den nakledilen bu rivayette elbise ile ilgili mesele yer almamıştır. Hatîb'in isimlerini verdiği diğer râvilerin rivayetlerinde de aynı şekilde elbise ile ilgili mesele yer almamıştır.³⁹²

Hatîb'in idraca sebep olan ravi olarak işaret ettiği Ubeyd bin Yaîş, Zekeriya bin Adî'den, Hafs bin Giyâs'ın hadisini, Ebu Halid'den rivayet eden kişiler rivayet etti.

³⁹² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 178- 181 arası.

Ancak peşinden elbise ile ilgili meseleyi naklederek iki rivayeti birleştirdi. Bu yüzden Hatîb'e göre idrac meydana gelmiştir.³⁹³

Hatîb'in bildirdiğine göre bu iki rivayet aşağıda tek rivayet haline getirilmiştir.³⁹⁴

فَأَخْبَرَنِيهِ أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمُقَرِّيُّ نَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ
يُوسُفَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْمَطِيرِي نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ السُّلَمِيِّ نَا عُبَيْدُ بْنُ يَعِيشَ نَا
زَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ قَالَ: "
رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَانَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ يُشَبِّهُهُ، وَأُتِيَ بِثَوْبٍ مِنَ الْقَصَارِ
أَوْ يَذْهَبُ بِهِ إِلَى الْقَصَارِ عَلَيْهِ مَكْتُوبٌ شَيْطَانُ فَرَمَى بِهِ، وَقَالَ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ "

Zekeriya bin Adî- Hafs bin Giyâs- İsmâîl bin Ebî Halid- Ebu Cuheyfe tarikiyle Ebu Cuheyfe dedi ki: "Nebî'yi (sav) gördüm Hasan bin Ali ona benziyordu. Kassardan (çamaşırcı) bir elbise..."

Ubeyd bin Yaîş'in rivayetinde görüldüğü üzere elbise ile ilgili mesele ile Hasan bin Ali'nin Hz. Peygamber'e (sav) benzediği ile ilgili söz birleştirilerek rivayet edilmiştir. İsmâîl bin Ebî Halid de Ebu Cuheyfe'den rivayetinde sadece Hasan bin Ali'nin Hz. Peygamber'e (sav) benzediği ile ilgili kısmı nakletmiştir.

Hatîb, idrac iddiasını ispatlamak için İbrahim bin Humeyd'in rivayetini delil göstermektedir. Ayrıca elbise meselesi ile ilgili rivayetler arasında en iyisinin de İbrahim bin Humeyd'in rivayeti olduğunu ifade etmektedir.

أَخْبَرَنِيهِ عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْمَحَامِلِيُّ نَا عُمَرُ
بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمُقَرِّيُّ نَا أَبُو حَامِدٍ مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ الْحَضْرَمِيُّ نَا بُنْدَارُ نَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ
مَهْدِيٍّ نَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حُمَيْدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ قَالَ: " مَرَرْتُ عَلَى أَبِي جُحَيْفَةَ
بِثَوْبٍ قَدْ جُعِلَتْ عَلَيْهِ عَلَامَةٌ صُورَةَ شَيْطَانٍ فَكَرِهَهُ وَقَالَ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ "

³⁹³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 178.

³⁹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 182.

Abdulkerim bin Muhammed- Ömer bin İbrahim- Ebu Hamid Muhammed bin Harun- Bunder- Abdurrahman bin Mehdî- İbrahim bin Humeyd- İsmail bin Ebî Halid tarikiyle İsmail dedi ki: Ebu Cuheyfe'ye üzerimde şeytan sureti olan bir elbise olduğu halde uğradım. Dedi ki: Şeytandan Allah'a (cc) sığınırım.”

Hatîb, hadisi müdrec olarak nakleden başka tariklere de işaret etmektedir ancak muhakkik bu tarikleri kaynaklarda bulamadığını ifade etmiştir.³⁹⁵

İsmâil bin Ebî Halid'in Ebu Cuheyfe'den naklettiği Hasan bin Ali'nin Hz. Peygamber'e (sav) benzediğini anlatan, Hatîb'in Mahfuz kabul ettiği, rivayet de idrac iddiasını ispatlamaktadır. Zira bu tür rivayetlerde de elbise olayı ile ilgili sözler yer almamaktadır.

Bazı hadis kaynaklarında elbise ile ilgili mesele Hz. Peygamber'e (sav) nispet edilerek nakledilmiştir. Örneğin Taberânî'nin Mu'cemu'l-kebir'inde şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ الْأَسْفَاطِيُّ، ثنا عُبَيْدُ بْنُ يَعِيشَ، ثنا زَكْرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ، عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ أَبِي جَحِيفَةَ قَالَ: " رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاتَى بِثَوْبٍ مِنَ الْقَصَّارِ، أَوْ يَذْهَبُ بِهِ إِلَى الْقَصَّارِ، وَعَلَيْهِ مَكْتُوبٌ شَيْطَانٌ فَأَمَرَ بِهِ فَمُحِي وَقَالَ: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ» رَفَعَهُ عُبَيْدُ بْنُ يَعِيشَ وَوَقَفَهُ غَيْرُهُ.

Abbas bin el-Fazl el-Esfâtî- Ubeydullah bin Yaîş- Zekeriya bin Adî- Hafs bin Giyâs- İsmâil bin Ebî Halid- Ebu Cuheyfe tarikiyle İsmâil bin Ebî Halid Ebu Cuheyfe'den şöyle nakletti: “Nebî'yi (sav) kasardan bir elbise....”

Ubeyd bin Yaîş bunu merfu olarak aldı onun dışındakiler ise mevkuf saydı.³⁹⁶

Taberânî'nin Mu'cemu'l-kebir'inde yer alan bu rivayette elbise ile ilgili mesele Hz. Peygamber'e (sav) nispet ederken, Hz. Peygamber'in (sav) Hasan bin Ali'ye benzediğini anlatan söz yer almamıştır.

³⁹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 183.

³⁹⁶ et-Taberânî, Mu'cemu'l-kebir, c. 22, s. 129.

Hatîb'in mahfuz olduğunu söylediği Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'e benzediğini anlatan rivayetler müstakil olarak birçok kaynakta yer almaktadır.³⁹⁷ Örneğin Tirmizî'nin Sünen'inde rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثنا سُفْيَانُ، قَالَ: ثنا ابْنُ أَبِي خَالِدٍ، قَالَ: مَشَيْتُ مَعَ أَبِي جُحَيْفَةَ إِلَى الْجُمُعَةِ، فَقُلْتُ لَهُ: " هَلْ رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَكَانَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ يُشَبِّهُهُ "

Ebu Cuheyfe- İbn Ebî Halid- Süfyân- Humeydî tarikiyle İsmâîl bin Ebî Hâlid dedi ki: Ebî Cuheyfe ile cumaya gidiyorduk. Ona dedim ki: "Sen Rasûlullah'ı (sav) gördün mü?" Dedi ki: "Evet, Hasan bin Ali ona benziyordu." ³⁹⁸

Suyûtî elbise ile ilgili mesele ile Hasan bin Ali'nin Hz. Peygamber'e (sav) benzediğini anlatan rivayetin birleştirilerek rivayet edilmesinin idraca sebep olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca elbise ile ilgili meseleyi Ebu Cuheyfe'den rivayet eden İbrahim bin Humeyd'in yalnızca bu olayı aktararak rivayet ettiğini söylemiştir.³⁹⁹ Teberânî, üzerinde şeytan sureti olan elbise ile ilgili rivayetin mevkuf olmasını merfu olmasından daha doğru saymıştır. Heysemî de kitabında verdiği rivayetle bu görüşe işaret etmiştir.⁴⁰⁰

İdrâca sebep olan râvi olduğu işaret edilen Ubeyd bin Yaîş genel olarak sika râvilerden biri olarak tanımlanmış, doğru, güvenilir bir râvi olarak nitelendirilmiştir.⁴⁰¹

Sonuç olarak ekseriyetle hadis, Hatîb'in idracsız dediği şekilde rivayet edilmiştir. İdrâclı rivayet Ubeyd bin Yaîş tarafından rivayet edilmiştir. Diğer râvilerin idraclı şekilde rivayetine rastlamadık.

³⁹⁷ Bezzâr, a.g.e, c. 10, s. 143; Nesâî, Sünen-i kübrâ, a.g.e, c. 5, s. 2146; et-Taberânî, Mu'cemu'l-kebir, c. 3, s. 24-25; İbn Asâkir, Mu'cem, c. 1, s. 369; Ebu Avâne, a.g.e, c. 18, s. 259; Humeydî, a.g.e, c. 2, s. 139; Tirmizî a.g.e, c. 5, s. 129.

³⁹⁸ Tirmizî, a.g.e, c. 4, s. 425.

³⁹⁹ Suyûtî, a.g.e, s. 35.

⁴⁰⁰ Heysemî, Ebu'l-Hasan Nuruddin Ali bin Ebu Bekr, Muc'meu'z-zevaid, mhk. Hüsameddin Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire, 1994, c. 8, s. 55.

⁴⁰¹ İbn Şahin, Ömer bin Ahmed bin Osman (Ebu Hafs), Târihu esmai's-sikât, mhk. Subhi Samerâî, Daru's-Selefi, Kuveyt, 1984, s. 264; İbn Ebî Hatim, Cerh ve Ta'dil, Darü İhyaü't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, 1952, c. 6, s. 6; İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ bin Maîn bin Avn el-Mürri el-Bağdâdî, Târihu İbn Maîn, mhk. Ahmed Muhammed Nur, Daru'l-Me'mun li't-Türas, Dimeşk s. 181.

Şerhlere ve ulümü'l-hadis kitaplarına baktığımız zaman rivayetdeki idracın beyan edildiğini ve çoğu hadis kitabında rivayetin idracsız halinin nakledildiğini tespit ettik. Tespit ettiğimiz bu bilgiler Hatîb'in idrac iddiasında isabet ettiğini göstermektedir.⁴⁰²

2.13. Faizle İlgili Ebu Sâid el-Hudrî'nin Bazı Rivayetleri

Sahabeden faiz ile ilgili birçok rivayet nakledilmiştir. Bu rivayetlerden birisi de Ebu Said el-Hudrî'den nakledilen ve içerisinde “er-remâ” kelimesinin geçtiği şu rivayettir.

أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْوَاعِظُ أَنَا دَعَلَجُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ دَعَلَجٍ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الصَّائِغُ نَا سَعِيدٌ - يَعْنِي ابْنَ مَنْصُورٍ - نَا أَبُو مَعْشَرٍ عَنْ نَافِعٍ قَالَ: بَلَغَنِي عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ حَدِيثٌ، فَأَتَيْتُهُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ مِثْلًا بِمِثْلِ لَا يَشِفُّ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ، وَالْفِضَّةُ مِثْلًا بِمِثْلِ لَا فَضْلَ بَيْنَهُمَا وَلَا يُبَاعُ غَائِبٌ بِنَاجِزٍ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمُ الرَّمَاءَ وَالرَّمَاءُ هُوَ الرِّبَا "

Ebû'l-Kâsım Abdülmelik bin Muhammed bin Abdillâh el-Vâiz- Dâ'lec bin Ahmed bin Dâ'lec- Muhammed bin Ali es-Sâig- Saîd bin Mansûr- Ebû Ma'sher- Abdullâh bin Ömer- Ebû Saîd el-Hudrî tarikiyle Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Altını altınla ancak misli misline satınız. Bir kısmını diğerine karşı fazla saymayınız. Gümüşü de gümüşle ancak misli misline satınız. Bir kısmını diğerine karşı fazla saymayınız. Bunların mevcut olmayanını mevcut olanına karşılık satmayın! Zîra ben sizin “er-remâ” düşmenizden korkuyorum “er-remâ” fâiz demektir.”⁴⁰³

⁴⁰² Suyûtî, a.g.e, s. 35; Heysemî, a.g.e, c. 8, s. 55.

⁴⁰³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 183

Hatîb'e göre bu rivayette geçen “إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمُ الرَّمَاءَ وَالرَّمَاءَ هُوَ الرَّبَّاءُ” sözü Hz. Peygamber'e (sav) değil Hz. Ömer'e aittir. Bu söz dışındaki sözler ise Hz. Peygamber (sav) söylemiştir.⁴⁰⁴

Hatîb'in ifade ettiğine göre Hz. Ömer'e ait olan “Sizin için er-remâ'a düşmenizden korkuyorum.” lafızları, Nafi' Abdullah'tan o da babası Ömer'den nakletmiştir. Oysa Ebu Ma'ser'e bu lafızlar ulaştığında Hz. Ömer'in sözünü Ebu Said'in hadisine ilave ederek hata etmiştir. Ancak Nafi'nin ashabı Ebu Said'in hadisini naklederken Hz. Ömer'in “Sizin için er-Remâ'a düşmenizden korkuyorum.” şeklindeki sözünü zikretmemiştir.⁴⁰⁵

Hatîb, Nâfi'den ziyadeli satışın riba olması ile ilgili sözü yer almaksızın nakleden râvileri şu şekilde sıralar: Muhammed bin Müslîm bin Şihâb ez-Zührî, Yahya bin Saîd el-Ensârî, Ubeydullah bin Ömer, İsmâîl bin İbrahim bin Ukbe, Yahya bin Ebî Kesir, Abdullah bin Avn bin Ertubân, Sahr bin Cüveyriyye, Abdullah bin Amir el-Eslemî, İsmâîl bin Ümeyye ve Leys bin Süleym. Bu râvilerin tamamı hadisi Nâfi'den rivayet ederken Hz. Ömer'in sözüne yer vermediler.⁴⁰⁶

Hatîb'in idrac iddiasını ispatlamak için sevkettiği rivayetlerden birisi olan Yahya bin Saîd'in rivayeti Müslîm'in Sahîh'inde geçmektedir. Rivayette Hz. Ömer'in “Sizin için er-Remâ'a düşmenizden korkuyorum” sözü yer almamaktadır. Er-remâ' kelimesi bu rivayette ve Hatîb'in isimlerini zikrettiği, Nafi'den bu hadisi rivayet eden diğer dokuz râvinin rivayetinde geçmemektedir. Dolayısıyla bu rivayetlerde idrac söz konusu değildir.⁴⁰⁷

Hatîb'in idrac iddiasını ispatlamak için delil gösterdiği diğer rivayetler Eyyûb es-Sahtiyânî, Cerir bin Hâzim ve Musa bin Ukbe'nin rivayetleridir. Bu üç ravi Ebu Said'in hadisini Nafi'den naklederken Hz. Ömer'in “Sizin için er-remâ'a düşmenizden korkuyorum.” şeklindeki sözünü hadisten ayırarak beyan etmişlerdir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 184.

⁴⁰⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 184.

⁴⁰⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 185.

⁴⁰⁷ Müslim, a.g.e, c. 3, s. 1209, h.n, 76.

⁴⁰⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 192, 193, 194.

Hatîb'in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı diğer rivayetler ise Mâlik bin Enes, Leys bin Sa'd ve Şuayb bin Ebî Hamza'nın rivayetleridir. Bu üç ravi Ebu Said'in hadisini ayrı, Hz. Ömer'in sözünü ayrı senedle nakletmişlerdir. Ebu Said'in sözünü naklettikleri rivayetleri incelediğimiz zaman Hz. Ömer'in "Sizin için er-remâ'a düşmenizden korkuyorum." şeklindeki sözünün rivayetlerde olmadığını tespit ettik.⁴⁰⁹ Bu üç Ravi'nin Nafi'- Abdullah bin Ömer vasıtasıyla naklettikleri diğer rivayetlerde ise sadece Hz. Peygamber'in (sav), "Sizin için er-remâ'a düşmenizden korkuyorum." sözü yer almaktadır. Bu mevkuף rivayetler de Hatîb'in idrac iddiasını destekleyen rivayetlerdir.⁴¹⁰

Üzerinde durduğumuz hadis, müdrec şekliyle bazı hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bunlardan biri şöyledir:

حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا خَلْفُ يَعْنِي ابْنَ خَلِيفَةَ، عَنْ أَبِي جَنَابٍ، عَنْ أَبِيهِ،
عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَبِيعُوا الدِّينَارَ بِالدِّينَارَيْنِ،
وَلَا الدِّرْهَمَ بِالدِّرْهَمَيْنِ، وَلَا الصَّاعَ بِالصَّاعَيْنِ، فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمُ الرَّمَاءَ» - وَالرَّمَاءُ
هُوَ الرَّبَا - فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ الرَّجُلَ يَبِيعُ الْفَرَسَ بِالْأَفْرَاسِ،
وَالنَّجِيبَةَ بِالْإِبِلِ؟ قَالَ: «لَا بَأْسَ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ»

Hüseyin bin Muhammed- İbn Halife- Ebu Cenab ve babası- Abdullah bin Ömer tarikiyle Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bir dinarı iki dinara satmayın... Şüphesiz ben sizin için ramâ'dan korkuyorum. Ve er-remâ', faizdir." Bunun üzerine bir adam kalktı ...⁴¹¹

Bazı hadis kaynaklarında, remâ ziyadesi, hadis metninden ayrı, farklı bir rivayet olarak nakledilmektedir. Onlardan biri şöyledir:

وَأَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْكُعْبِيُّ، ثنا عَبْدُ بْنُ أَيُّوبَ، أَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ، قَالَا:
ثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ نَافِعًا، يَقُولُ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ يُحَدِّثُ، عَنْ عُمَرَ رَضِيَ

⁴⁰⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 196, 197, 198.

⁴¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 199-200.

⁴¹¹ İbn Hanbel, a.g.e, c. 10, s. 124; c. 5, s. 285.

اللَّهُ عَنْهُ فِي الصَّرْفِ وَلَمْ يَسْمَعْ فِيهِ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا , قَالَ: قَالَ عُمَرُ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: " لَا تَبَايَعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ , وَلَا الْوَرِقَ بِالْوَرِقِ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلِ سَوَاءٍ
بِسَوَاءٍ , وَلَا تُشْفُوا بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمُ الرَّمَاءَ " - قَالَ: قُلْتُ لِنَافِعٍ: وَمَا
الرَّمَاءُ؟ قَالَ: الرَّبَا - ,

قَالَ: فَحَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ , عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ حَدِيثًا , قَالَ نَافِعٌ: فَأَخَذَ
بِيَدِ الْأَنْصَارِيِّ وَأَنَا مَعَهُمَا حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ , فَقَالَ: يَا أَبَا سَعِيدٍ هَذَا
حَدَّثَ عَنْكَ حَدِيثَ كَذَا وَكَذَا , قَالَ: مَا هُوَ فَذَكَرَهُ , قَالَ: نَعَمْ سَمِعَ أَذْنَايَ وَبَصَرَ عَيْنِي ,
قَالَهَا ثَلَاثًا , فَأَشَارَ بِأَصْبُعِهِ حِيَالَ عَيْنَيْهِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَقُولُ: "
لَا تَبَايَعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ , وَلَا تَبَايَعُوا الْوَرِقَ بِالْوَرِقِ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلِ سَوَاءٍ بِسَوَاءٍ , وَلَا
تَبْيَعُوا شَيْئًا مِنْهَا غَائِبًا بِنَاجِزٍ وَلَا تُشْفُوا بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ عَنْ
شَيْبَانَ بْنِ فَرْوَخٍ دُونَ قَوْلِ عُمَرَ

Abdullah bin Muhammed- Abd bin Eyyûb- Şeyban bin Ferrûh- Cerir bin Hâzim-
Nafi' tarikiyle gelen bu rivayetin birinci kısmında Hz. Ömer'in " إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمُ
الرَّمَاءَ " sözü Abdullah bin Ömer vasıtasıyla nakledilmektedir. İkinci kısımda ise Ebu
Said el-Hudrî'nin hadisi nakledilmektedir. Dolayısıyla bu rivayette Hz. Ömer'in "Sizin
için er-Remâ'a düşmenizden korkuyorum" sözü ile Hz. Peygamber'in (sav) sözü
ayrılarak beyan edilmiştir.⁴¹²

Elimizdeki kaynaklardan bazılarında ramâ' ile ilgili açıklama yer almamaktadır.
O rivayetlerden biri şu şekildedir:

İbn Şihâb ez-Zuhrî şöyle dedi: Bana Sâlim İbn Abdillâh, babası Abdullah bin
Ömer'den aktardı dedi ki, İbn Ömer'e de Rasûlullah'tan (sav) bir hadis alarak bunun
benzeri bir hadisi Ebû Saîd el-Hudrî rivayet etmiştir. Diğer bir defasında Abdullah bin
Ömer, Ebû Saîd'le buluştu ve Ya Eba Saîd, senin Rasûlullah'tan (sav) aktarmış olduğun
o hadis nedir? Dedi. Bunun üzerine Ebû Saîd sarraflık hakkında şöyle dedi: Ben

⁴¹² Beyhakî, a.g.e, c. 5, s. 458.

Rasûlullah'tan (sav) şöyle işittim: "Altın ile altını, (sadece) misli misliyle; gümüş ile gümüş de (sadece) misli misliyle değiştirin."⁴¹³

Müslîm'in Sahîh'inde konuyla ilgili rivayet Amr en-Nâkıd- Yezid bin Hârûn-Süleyman er-Rabâî- Ebu'l-Mütevekkil en-Nâci- Ebu Saîd tarikiyle geçmektedir. Bu rivayette Hz Ömer'in er-Remâ ziyadesi ile ilgili sözü yer almamaktadır. Ayrıca Ebu Saîd el-Hudrî'den nakledilen bu rivayette diyalog ve olay nakledilmeden direkt Hz. Peygamber'in (sav) sözü nakledilmiştir.⁴¹⁴ Hz Ömer'in er-ramâ ziyadesi ile ilgili açıklamasına yer verilmeyen idracsız rivayetler dipnotta beyan edilmiştir.⁴¹⁵

Bazı hadis kitaplarında sadece Hz. Ömer'in er-ramâ ziyadesi ile ilgili sözü nakledilmektedir. O rivayetlerden birisi şu şekildedir.

مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، قَالَ: لَا تَبِيعُوا
الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ، إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ...

Mâlik Nâfî'den, Nâfî de Abdullah bin Ömer'den naklederek dedi ki: Ömer bin Hattab şöyle dedi: "Altını altınla ancak misli misline satınız. Bir kısmını diğerine karşı fazla saymayın. Gümüşü de gümüşle ancak misli misline satınız. Bir kısmını diğerine karşı azla saymayın. Gümüşle altını biri peşin, diğeri veresiye satmayınız. Hatta (müşteri) evine girmek için izin isterse dahi izin vermeyin. Zîra ben sizin ramâ'a düşmenizden korkuyorum. Ve er-remâ' faizdir."⁴¹⁶ Beyhakî'nin Sünen-i kübrâ'sında da söz konusu rivayet mevkuf olarak geçmektedir.⁴¹⁷

Sadece Hz. Ömer'in sözünün nakledildiği bu ve benzeri rivayetler hadisteki idracın ortaya çıkarılması bakımından önemlidir. Zîra bu rivayetler hangi sözün kime ait olduğunu beyan etmektedir.

Değerlendirmesini yaptığımız hadiste idraca neden olan kişi, Hatîb'in işaretine göre Ebu Ma'ser'dir. Ebu Ma'ser hadis rivayeti çok olan bir âlimdir. İbn Sa'd onun

⁴¹³ Buhârî, a.g.e, c. 3, s. 74.

⁴¹⁴ Müslim, a.g.e, c. 3, s. 1211, h.n. 83.

⁴¹⁵ Ebu Dâvud, a.g.e, c. 3, s. 672; Tirmîzî, a.g.e, c. 3, s. 533; Humeydî, a.g.e, c. 2, s. 14; İbn Hanbel, a.g.e, c. 18, s. 295.

⁴¹⁶ İmam Mâlik, a.g.e, c. 4, s. 917.

⁴¹⁷ Beyhakî, a.g.e, c. 5, s. 458.

hakkında: “Her ne kadar çok hadis rivayet eden bir âlim olsa da zayıf hadisleri çoktu.” değerlendirmesini yapar.⁴¹⁸ İbn Şahin ise “Doğru biri olsa da isnad konusunda sağlam değildir.” diyerek onu hadis rivayet edilemeyecek biri olarak nilelendirmektedir. Dolayısıyla ravi cerhedilmiş zayıf bir ravidir.⁴¹⁹

İdrâc hakkında Hatîb dışında muhaddislerin bazıları da açıklamalar yapmıştır. Suyûtî “أَنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمُ الرَّمَاءَ...” lafzının müdrec olduğunu ve Hz Ömer’e ait olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla idrac konusunda Hatîb ile aynı kanaattedir.⁴²⁰ Tahavî, Muvatta’da geçen rivayetlerde olduğu gibi Meani’l-âsar’da da Hz. Ömer’e ait olan ve idraca sebep olan sözü müfred olarak kabul etmiştir.⁴²¹

Suyutî Tenvîru’l-havalik’da⁴²², Zürkânî de Muvatta şerhinde⁴²³ mevkuf olan rivayeti verdikten sonra mana üzerine açıklama yapmış ancak ikisi de idrac ile ilgili bir açıklama yapmamıştır.

İki parçalı görünen bu rivayetin birinci kısmında altını ve gümüşü misli misli misline alıp satmayı öğütlemekte, ikinci kısmında ise er-remâ’ ziyadesi olarak adlandırdığımız Hatîb’in Hz Ömer’e nispet ettiği kısım bulunmaktadır.

Hatîb’ten sonra gelen bazı âlimlerin, üzerinde durduğumuz hadisin müdrec olduğu konusunda Hatîb’le aynı görüşte olmaları, idraca sebep olan ravinin güvenilir bir ravi olmaması ve idrac olduğu konusunda aksi görüşe rastlanmaması, hadisin müdrec olduğu yönündeki hükmü kuvvetlendirmektedir.

⁴¹⁸ İbn Sa’d, **Tabâkatü’l-kübrâ**, mhk. Muhammed Abdulkadir Ata, Darü’l-Kütübi’l-İlmi, 1990, c. 5, s. 418.

⁴¹⁹ İbn Şahin, a.g.e, s. 243.

⁴²⁰ Suyûtî, a.g.e, s. 27.

⁴²¹ Tahavî, a.g.e, c. 4, s. 70.

⁴²² Suyutî, Abdurrahman bin Abi Bekr, **Tenvîru’l-havalik**, el-Mektebetü’l-Ticariyyetü’l-kübrâ, 1969, c. 2, s. 61.

⁴²³ Zürkânî, Muhammed Abdalbaki bin Yusuf, **Şerhu muvatta**, mhk. Taha Abdurrauf Sa’d, Mektebetü’s-Sekafeti’d-Diniyye, Kahire, 2003, c. 3, s. 421.

2.14. Dilin Günaha Sokması İle İlgili Hz. Ebu Bekir'den Gelen Bazı Rivayetler

Hatîb'e göre, Hz Ebu Bekir'in dilin kişiye zarar vermesi ile ilgili sözünden sonra bazı raviler, Hz. Peygamber'in (sav) dilin insana verdiği zarar ile ilgili olan bir hadisini tek senetle birleştirmişlerdir. Hatîb'in iki ayrı senedle sevk ettiği rivayet şöyledir:

أَخْبَرَنَا الْقَاضِي أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ الْحَرَشِيُّ نَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْأَصَمُّ نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّغَانِيُّ نَا مُوسَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حَيَّانَ نَا عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ عَبْدِ الْوَارِثِ نَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ.

وَأَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمُعَدَّلُ أَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ جَعْفَرٍ الْجَوَزِيِّ أَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَبَّانَ بْنِ الْحَكَمِ الطَّائِيُّ نَا عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ عَبْدِ الْوَارِثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ

أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَطَّلَعَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَهُوَ يَمْدُ لِسَانَهُ فَقَالَ: مَا تَصْنَعُ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللَّهِ؟ قَالَ: إِنَّ هَذَا أَوْرَدَنِي الْمَوَارِدَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الْجَسَدِ إِلَّا يَشْكُو إِلَى اللَّهِ عَلَى حَدِّهِ"

Kadı Ebu Bekir- Ahmed bin Hasan- Ebu'l Abbas Muhammed bin Ya'kub- Muhammed bin İshak es-Sâgânî- Musa bin Muhammed bin Hayyan- Abdussamed bin Abdulvariz- Abdulaziz bin Muhammed Derâverdî;

Ali bin Muhammed bin Abdullah- Ebu Hüseyin Ahmed bin Muhammed- Ebu Bekir İbn Ebî'd-dünyâ- Abdurrahman bin Zebban- Abdussamed bin Abdulvariz- Abdulaziz bin Muhammed- Zeyd bin Eslem- Eslem- Ömer- Ebu Bekir;

Ömer bin Hattab Ebu Bekir'in yanına gitti o sırada Ebu Bekir dilini tutuyordu. Ömer dedi ki: Ey Rasûlullah'ın (sav) halifesi ne yapıyorsun? Ebu Bekir dedi ki: Şüphesiz bu, beni tehlikeye düşürdü. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bedenin hiçbir organı yoktur ki dilin gevşekliğinden Allah'a (cc) şikâyetçi olmasın."

Bu lafızlar Sâgânî hadisinin lafızlarıdır. İbn Ebî'd-dünyâ'nın rivayetinde de “يَمْدُ” ve “أُورَدَنِي الْمَوَارِدُ” lafızları ve vücudun, dilin hiddetinden şikâyetçi olması ile ilgili söz de İbn Ebî'd-dünyâ'nın rivayetinde de yer almaktadır.⁴²⁴

Bu rivayette hadiste geçen sözlerin kime ait olduğu ile ilgili bir karışıklık söz konusu değildir. Hatîb'e göre Hatîb'e göre buradaki problem Hz. Peygamber'den mürsel olarak nakledilen “لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الْجَسَدِ إِلَّا يَشْكُو إِلَى اللَّهِ عَلَى حَدِّتِهِ” hadisinin Hz. Ebu Bekir'den nakledilen bir sözün sonuna dercedilerek muttasıl-merfu hale getirilmiş olmasıdır.

Hatîb müdrec rivayetteki sorunu çözen rivayetin Abdullah bin İmran'ın rivayeti olduğunu ifade etmektedir. Zira Abdullah bin İmran rivayetinde, İbn Sâid'in sözüyle mevkûf ile mürsel hadisin arasını ayırarak karışıklığı izah etmiştir. Rivayet şu şekildedir:

أَخْبَرَنِيهِ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ طَاهِرٍ وَحَمْدَانُ بْنُ سَلْمَانَ قَالَا: نَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الذَّهَبِيُّ نَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ صَاعِدٍ نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عِمْرَانَ الْعَابِدِيُّ - بِمَكَّةَ - نَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ: أَطْلَعَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَهُوَ مُدْلَعٌ لِسَانَهُ أَخَذَهُ بِيَدِهِ، فَقَالَ: " مَا تَصْنَعُ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللَّهِ "، فَقَالَ: " وَهَلْ أُورَدَنِي الْمَوَارِدَ إِلَّا هَذَا: "

قَالَ ابْنُ صَاعِدٍ: هَذَا آخِرُ الْحَدِيثِ، ثُمَّ ابْتَدَأَ الْحَدِيثَ الْآخَرَ بَعْدَهُ فِي إِثْرِهِ.

وَقَالَ: نَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَا مِنْ عَضْوٍ مِنَ الْأَعْضَاءِ إِلَّا وَهُوَ يَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ مَا يُلْقَى مِنَ اللِّسَانِ عَلَى حَدِّتِهِ. "

⁴²⁴ Hatib el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 201.

Hüseyin bin Muhammed bin Tahir- Hamdan bin Selmân- Muhammed bin Abdurrahman ez-Zehebî- Yahya bin Muhammed bin Saîd- Abdullah bin İmran el-Âbidî- Derâverdî- Zeyd- Eslem tarikiyle Ömer bin Hattab, Ebu Bekir'in yanına gitti ve bu sırada Ebu Bekir'in eliyle dilini tutuyordu, bunun üzerine Ömer şöyle dedi: “Ne yapıyorsun ey Rasûlullah'ın halifesi” Ebu Bekir dedi ki: “Bundan başka beni günaha sokan mı var?” dedi.

İbn Saîd dedi ki: bu hadisin sonudur. Sonra onun peşinden başka bir hadis nakletmeye başladı: Dedi ki: Derâverdî- Zeyd bin Eslem'den Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu nakletti: “Vücudun hiçbir azası yoktur ki dilin hiddetinden Allah'a (sav) şikâyetçi olmasın.”⁴²⁵

İbn Saîd'in bu sözü biri mevkûf diğeri mürsel olan iki ayrı haber olduğunu açıklamaktadır. Mürsel olan haber, mevkuf olan haberin sonuna idrac edilince, ortaya merfu ve muttasıl bir haber çıkmıştır. Hadisin ilk kısmı Hz. Ebu Bekir'e ait olan mevkuf kısımdır. İkinci kısım ise Hz. Peygamber'e (sav) ait olan merfu kısımdır.

Hatîb'in ifade ettiğine göre birçok ravi mevkuf olan kısmı ayrı bir senetle naklederek beyan etmiştir. Bu tür rivayetler de incelediğimiz rivayetin idrac olduğunu ispatlamaktadır. Örneğin Malik'in Eslem'den naklettiği mevkuf rivayet şu şekildedir:

فَأَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ الْحَرَبِيُّ وَعُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَلَفِيُّ قَالَا: أَنَا أَبُو بَكْرٍ الشَّافِعِيُّ نَا إِسْحَاقُ بْنُ الْحَسَنِ نَا الْقَعْنَبِيُّ عَنْ مَالِكٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ دَخَلَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ الصَّدِّيقِ وَهُوَ يَجْبِذُ لِسَانَهُ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَهْ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكَ؟ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: ”إِنَّ هَذَا أَوْرَدَنِي الْمَوَارِدَ.“

Zeyd bin Eslem- Eslem- Mâlik tarikiyle Eslem dedi ki: Ömer bin Hattab, Ebu Bekir Sıddîk dilini çekerken yanına geldi. Ve ona dedi ki: “Allah (cc) seni affetsin ne yapıyorsun?” Ebu Bekir dedi ki: “Şüphesiz bu, beni tehlikeye düşürdü.”⁴²⁶

⁴²⁵ Hatib el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 209.

⁴²⁶ Hatib el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 204.

Vekî' bin Cerrah, Abdullah bin Mübarek, Abdurrahman bin Mehdî, Süfyân- Zeyd bin Eslem- Eslem- Ebu Bekir tarikiyle rivayet etmiştir. Vekî'in, Süfyân- Zeyd bin Eslem vasıtasıyla naklettiği rivayetler de Hz. Peygamber'in (sav) "Vücudun hiçbir azası yoktur ki dilin hiddetinden Allah'a (sav) şikâyetçi olmasın." sözü zikredilmeksizin, mevkuf bir şekilde gelmektedir.⁴²⁷

Abdullah bin Mübarek ve Abdurrahman bin Mehdi'nin Süfyân'dan naklettiği hadisler de Vekî'in Süfyân'dan rivayet ettiği gibi mevkuf bir şekilde Hz. Peygamber'in (sav) sözü zikredilmeksizin rivayet edilmiştir.⁴²⁸ Kabisa'nın rivayeti de mevkuftur ancak senette Eslem zikredilmemiştir.⁴²⁹ Hişam bin Sa'd çoğunluğa muhalefet etmiş ve Zeyd- Eslem- Ömer bin Hattab- Ebu Bekir Sıddîk tarikiyle rivayet ederek senedde Eslem'i zikretmiştir.⁴³⁰

Hatîb'in rivayetteki sorunu beyan etmek için verdiği birçok mevkuf rivayet ve Abdullah bin İmran'ın İbn Sâid'in açıklamasını nakletmesi hadisteki illeti açığa çıkarmıştır.

Elimizdeki hadis kaynaklarının bazısında Hatîb'in işaret ettiği gibi müdrec biçimde yer almaktadır. Bu rivayetlerden birisi şöyledir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حَيَّانَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عُمَرَ اطَّلَعَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَهُوَ يَمْدُ لِسَانَهُ، فَقَالَ: مَا تَصْنَعُ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللَّهِ؟ فَقَالَ: إِنَّ هَذَا أَوْرَدَنِي الْمَوَارِدَ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الْجَسَدِ، إِلَّا وَهُوَ يَشْكُو ذَرْبَ اللِّسَانِ»

Musa bin Muammed bin Hayyan- Adussamet bin Abdulvaris- Derâverdî- Zeyd bin Eslem- Eslem tarikiyle Eslem şöyle rivayet etti: Ömer, Ebu Bekir'i, dilini uzatmış halde gördü ve ona dedi ki: Ey Rasûlullah'ın (sav) halifesi ne yapıyorsun? Bunun

⁴²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e. c. 1, s. 205.

⁴²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e. c. 1, s. 203.

⁴²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e. c. 1, s. 206.

⁴³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e. c. 1, s. 206.

üzerine Ebu Bekir dedi ki: “Bu, beni tehlikeye düşürdü. Şüphesiz Rasulallah (sav) buyurdu ki: “Bedenin hiçbir organı yoktur ki dilin gevşekliğinden şikâyetçi olmasın.”⁴³¹

Beyhâkî'nin Şuâ'bü'l-iman kitabında⁴³², İbn Mukriî'nin Mu'cem'inde⁴³³ ve İbn Sünnî'nin Amelü'l-yevmi ve'l-leyleinde⁴³⁴ Hz Ebu Bekir'in “Bundan başka beni günaha sokan mı var?” sözü ile Hz. Peygamber'in (sav) “Vücudun hiçbir azası yoktur ki dilin hiddetinden Allah'a (sav) şikâyetçi olmasın.” Mürsel hadisi aynı senette, ayrılmadan nakledilmiştir.

Elimizdeki temel hadis kitaplarından bazılarında Hatîb'in ifade ettiği gibi mevkuf ve mürsel rivayet farklı senetle rivayet edilmiştir. Rivayetin mevkuf olan kısmının nakledildiği rivayet örneği şu şekildedir:

مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ دَخَلَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ
الصَّدِّيقِ وَهُوَ يَجْبُذُ لِسَانَهُ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَهْ. غَفَرَ اللَّهُ لَكَ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ هَذَا أَوْرَدَنِي
الْمَوَارِدَ.

Mâlik, Zeyd'den o da babası Eslem'den şöyle rivayet etti: Ömer bin Hattab, Ebu Bekir dilini çekerken onun yanına geldi ve ona: “Allah seni bağışlasın, yapma!” deyince Ebû Bekir şöyle dedi: “Bu, beni tehlikeye düşürdü.”⁴³⁵

İmam Mâlik'in rivayetinde görüldüğü üzere yalnızca Hz. Ebu Bekir'in sözüne yer verilmiştir.

Ebu Ömer bin Hayeveyh- Ebu Bekir Verrâk- Yahya- Hüseyin- Abdullah bin Mübarek- Süfyân- Zeyd- Eslem- Ebu Bekir tarikiyle gelen rivayette Hz. Ömer'in ismi senette zikredilmemiştir. Ayrıca rivayet metninde sadece Hz. Ebu Bekir'in sözüne yer

⁴³¹ Ebu Ya'la, a.g.e, c. 1, s. 17- c. 4, s. 478.

⁴³² Beyhâkî, Şu'bü'l-iman, a.g.e, c. 7, s. 24.

⁴³³ İbn Mukriî, Ebu Bekir Muhammed bin İbrahim bin Ali bin Âsım, **Mu'cemü'l-Mukriî**, mhk. Ebu Abdurrahman Adil bin Sa'd, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1998, c. 1, s. 244.

⁴³⁴ İbn Sünnî, Ahmed bin Muhammed bin İshak, **Amelü'l-yevmi ve'l-leyle**, mhk. Kevser el-Berni, Daru'l-Kileti's-Sekafeti'l-İslami, Beyrut, c. 1, s. 10.

⁴³⁵ Mâlik, a.g.e, c. 5, s. 1438.

verilmiştir.⁴³⁶ Eslem- Zeyd- Mâlik tarikiyle gelen diğer bir rivayette de sadece Hz Ebu Bekir'in sözü verilmiştir.⁴³⁷

İbn Ebî Şeybe'nin el-Âdab'inde Eslem- Zeyd- Muhammed bin Aclân- Ebu Halid tarikiyle gelen rivayette de yalnızca Hz. Ebu Bekir'in sözü rivayet edilmiştir.⁴³⁸ Yine İbn Ebî Şeybe'nin el-Musannef'inde senedi ve metni benzer olan diğer bir rivayette de Hz. Ebu Bekir'in sözü verilmekle yetinilmiştir. Senetteki tek fark hadisi, Muhammed bin Aclân'dan İdris'in rivayet etmiş olmasıdır.⁴³⁹ Yukarıdaki rivayetlerde olduğu gibi birçok hadis kitabında yalnızca rivayetin mevkuf kısmı nakledilmiştir.⁴⁴⁰

Görüldüğü üzere Hz Ebu Bekir'e ait olan söz mevkuf olarak birçok yerde geçmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) sözüyle birleştirilerek rivayet edildiği hadislerden de oldukça fazladır.

Makdîsî'nin açıklamasına göre, Abdussamed'in Derâverdî'den naklettiği (müdreç) hadis Dârekutnî'ye sorulunca o da Hatîb el-Bağdâdî gibi rivayetin merfu olmadığını ifade etmiştir.⁴⁴¹

Genel olarak rivayetlerde Hz. Ebu Bekir'in “Bundan başka beni günaha sokan mı var?” sözü müstakil olarak farklı senedle verilmiş olsa da senedlerin birleştirilerek verildiği müdreç rivayetler de vardır. Müdreç hadislerle ilgili bilgi veren diğer kitaplarda rivayet üzerine tartışmaya rastlamadık.

⁴³⁶ el-Mervezi, Ebu Abdurrahman Abdullah bin Mübarek, ez-Zühed ve'r-rekaik, mhk. Haibu'r-Rahman el-Azmî, Daru'l-Kütübü'l-İlmi, Beyrut, c. 1, s. 125.

⁴³⁷ İbn Vehb, Ebu Muhammed Abdullah, el-Cami', mhk. Mustafa Ebu'l-Hayr, Daru İbn Cevzî, Riyad, 1995, c. 1, s. 423- c. 1, s. 520.

⁴³⁸ İbn Ebî Şeybe, a.g.e, c. 1, s. 245.

⁴³⁹ İbn Ebî Şeybe, a.g.e, c. 7, s. 432.

⁴⁴⁰ Ebu Dâvud, Süleyman bin Eş'ab bin İshak, ez-Zühed, mhk. Ebu Temim Yasir bin İbrahim bin Muhammed, Daru'l-Mişkat li'n-Neşr ve't-Tevzi', Hilvan, 1993, c. 1, s. 54; el-İsbehani, a.g.e, c. 1, s. 33; el-Harâitî, Ebu Bekir Muhammed bin Ca'fer, Mekarimü'l-ahlak, mhk. Eymen Abdülcâbir Buheyri, Daru'l-Afaki'l-Arabî, Kahire, 1999, c. 1, s. 137; Nesâî, Sünen-i kübrâ, c. 10, s. 402.

⁴⁴¹ el-Makdisî, Ziyaüddin Ebu Adullah Muhammed bin Abdulvahid, **Mühtarü'l-ehâdis**, mhk. Abdulmelik bin Abdullah, Darü Hader li't-Tab'i ve'n-Neşri ve't-Tevzi', Beyrut, 2000, c. 1, s. 75.

2.15. Kur'an Ezberlerinin Unutulması İle İlgili Abdullah Bin Mes'ud'dan Gelen Bazı Rivayetler

Hatîb'in müdrec olduğunu söylediği rivayetlerden biri de Abdullah bin Mes'ud'dan rivayet edilen, Kur'an'ın ezberde tutulmasına özen gösterilmesi ile ilgili hadistir. Onun işaret ettiği rivayet şöyledir:

أَخْبَرَنِي أَبُو الْفَضْلِ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الصَّيْرَفِيُّ أَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُمَرَ الْخَلَّالُ نَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَعْقُوبَ نَا جَدِّي نَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ نَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ - وَهُوَ الْأَعْمَشُ - عَنْ شَقِيقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: وَفِي حَدِيثِ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ شَقِيقِ بْنِ سَلَمَةَ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ:

" قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ فَلَهُوَ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ مِنْ عُقْلِهِ، وَلَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ نَسِيتُ آيَةً كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ هُوَ نَسِيَ. "

Muhammed bin Ahmed bin Ya'kub ve dedesi- Yahya bin Hammâd- Ebu Avâne- A'meş- Şakik- Abdullah tarîkleriyle Abdullah, Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu söyledi: "Kur'an ile meşgul olun! Onun bir kimsenin kalbinden silinmesi develerin iplerinden kaçmasından daha hızlıdır. Sizden birisi şu ayeti unuttum demesin. Bilakis ona unutturulmuştur." ⁴⁴²

Hatîb'e göre, Şeybân bin Abdurrahman, Ebu Avâne el-Veddah, Musa bin Habîb ve Abdurrahman bin Humeyd er-Ruâsî A'meş'ten rivayetlerinde bu hadisi merfu olarak nekletmişlerdir. Hatîb'e göre ise bu rivayette geçen bütün sözlerin Hz. Peygamber'e (sav) ref edilerek merfu bir şekilde rivayet edilmesi hatadır. Zira "وَلَا يَقُلْ" lafzına kadar olan kısım Abdullah bin Mes'ud'a aittir. ⁴⁴³

Ya'la bin Ubeyd et-Tanâfisî, Muhadır bin Muvarri' ve Ebu Bedr Şüca' İbn'l-Velid ise saydığımız 4 râviden farklı olarak A'meş- Şakik- Abdullah tarikiyle naklettikleri rivayetlerinde Abdullah bin Mes'ud'un sözünü merfu değil mevkuf saymışlardır. Ancak bu da Hatîb'e göre hatadır. Dolayısıyla Hatîb, bu rivayette iki türlü

⁴⁴² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 209.

⁴⁴³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 212.

hatadan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi hadisteki lafızların tamamını Hz. Peygamber’e (sav) ref ederek merfu bir şekilde nakletmek diğeri ise hiçbir sözü Hz. Peygamber’e (sav) ref etmeden mevkuf bir şekilde rivayet etmektir.

Ya’la bin Ubeyd’in A’miş- Şakik- Abdullah tarikiyle naklettiği mevkuf rivayet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا الْقَاضِي أَبُو عُمَرَ الْهَاشِمِيُّ نَا عَلِيُّ بْنُ إِسْحَاقَ الْمَادَرَائِيُّ نَا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيِّ نَا يَعْلَى نَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: "تَعَاهَدُوا هَذَا... بَلْ هُوَ نُسِّي."

Ya’la- A’miş- Şakik- Abdullah tarikiyle Abdullah dedi ki: Kur’an ile meşgul olun! Onun bir kimsenin kalbinden silinmesi develerin iplerinden kaçmasından daha hızlıdır. Biriniz şu ayeti unuttum demesin. Bilakis ona unutturulmuştur.”⁴⁴⁴

Hatîb, idrac iddiasını ispat etmek için kullandığı Ebu Muaviye’nin rivayetinde sadece, ayeti unutmakla ilgili olan “بَلْ هُوَ نُسِّي” kısmı ve sonrası Hz. Peygamber’e (sav) ref edilerek rivayet edilmiştir. Kalan kısmın ise Abdullah tarafından söylendiği beyan edilmiştir.⁴⁴⁵ Ebu Muâviye’nin rivayeti şu şekildedir:

وَأَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ التَّمِيمِيُّ - وَاللَّفْظُ لَهُ - أَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ بْنُ حَمْدَانَ نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ حَدَّثَنِي أَبِي نَا أَبُو مُعَاوِيَةَ نَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: "تَعَاهَدُوا هَذِهِ...، قَالَ، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ إِنِّي نَسِيتُ آيَةً كُنْتُ وَكُنْتُ بَلْ هُوَ نُسِّي"

Ebu Muâviye- A’miş- Şakik- Abdullah tarikiyle Abdullah şöyle dedi: “Bu Mushaflarla meşgul olun! Belki de Kur’an dedi. Onun bir kimsenin kalbinden silinmesi, devenin ipinden kaçmasından daha hızlıdır.” Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Biriniz şüphesiz ben şu ayeti unuttum demesin! Bilakis ona unutturulmuştur.”⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 212.

⁴⁴⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 214.

⁴⁴⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 214.

Ebu Muâviye'nin rivayetinde görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in sözü Abdullah'ın sözünden ayrılarak beyan edilmiştir. Ancak Hatîb iddiasında unutma ile ilgili kısımdaki “بَلْ هُوَ نُسِّي” lafızlarının Hz. Peygamber'e (sav) ait olduğunu ifade etmişti. Bu rivayette ise unutma ile ilgili olan ” لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ إِنِّي نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ ” sözün tamamı Hz. Peygamber'e (sav) nispet edilmiştir.

Hatîb, idrac iddiasını ispat etmek için kullandığı rivayetlerden ikisi İsa bin Yunus ve Vekî' bin Cerrah'ın A'meş'ten naklettiği rivayetlerdir. Bu rivayetlerde ise Hatîb'in idrac iddiasında ifade ettiği şekilde sadece “بَلْ هُوَ نُسِّي” kısmının Hz. Peygamber'e (sav) ait olduğu beyan edilmiştir.⁴⁴⁷

İsa bin Yunus ve Vekî'in rivayetlerinde de Hz. Peygamber'in (sav) sözü ayrılarak beyan edilmekte ama iki rivayette de Hz. Peygamber'e (sav) ait olduğu beyan edilen lafızların ” بَلْ هُوَ نُسِّي ” lafızlarından ibaret olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Hatîb'in iddiasını destekleyen en doğru rivayetler İsa bin Yunus ile Vekî'in rivayetleridir.⁴⁴⁸

Hatîb'in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı rivayetlerden biri olan Abdullah bin Davud'un A'meş'ten rivayetinde ise yalnızca “بَلْ هُوَ نُسِّي” lafızlarının Hz. Peygamber'e (sav) nispet edildiği görülmektedir.

Hatîb, idrac iddiasında rivayetin sonunda yer alan ayeti unutmakla ilgili kısımdaki “بَلْ هُوَ نُسِّي” lafzının Hz. Peygamber'e (sav) ait olduğunu söylese de idracı ortaya çıkaran ravi olarak işaret ettiği Ebu Muaviye'nin rivayetinde unutmakla ilgili kısmın tamamı - Hz. لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ إِنِّي نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ هُوَ نُسِّي - ref edilmiştir. Ancak İsa bin Yunus, Vekî' bin Cerrah, Abdullah bin Davud'un rivayetlerinde Hatîb'in ifade ettiği şekilde sadece - بَلْ هُوَ نُسِّي - kelimeleri Hz. Peygamber'e (sav) ref edilmiştir. Müdrec olmayan rivayetleri incelerken bu hususa

⁴⁴⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 214, 215, 216.

⁴⁴⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 215, 216.

dikkat edip sonuç kısmında yaygın olan kullanımı ve muhaddislerin bu konudaki yorumunu açıklayacağız.

Elimizdeki hadis kitaplarının birçoğunda incelemekte olduğumuz rivayet Hatîb'in müdrec olduğunu iddia ettiği şekilde geçmektedir. Örneğin Dârimî'nin Sünen'inde rivayet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " بِسْمَا لِأَحَدِكُمْ... مِنْ عُقْلِهَا "

Dârimî'nin Sünen'inde Ubeydullah bin Abdulmecid- Şu'be- Mansûr- Ebu Vâil- Abdullah tarikiyle gelen bu rivayette hadiste geçen tüm lafızlar Hz. Peygamber'e (sav) ref edilmiştir.⁴⁴⁹ Benzer hadis Tirmizî'de de tahrir edilmiştir. Orada yer alan metin şöyledir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " بِسْمَا لِأَحَدِهِمْ... مِنْ عُقْلِهِ " هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ

Muhammed bin Gaylân- Ebu Davud- Şu'be- Mansûr- Ebu Vâil- Abdullah tarikiyle Abdullah bin Mes'ûd şöyle rivayet etti: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Onlardan birisinin veya sizden birinizin felanca ayeti unuttum demesi ne kötüdür. Bilakis o kendisine unutturulmuştur. O halde Kur'anı müzakere ediniz. Canım, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an'ın insanların kalblerinden silinip yok olması bir hayvanın bağından boşalıp kaçmasından daha şiddetlidir." Tirmizî: Bu hadis hasen, sahihtir.⁴⁵⁰

Bahsettiğimiz kaynaklar dışında, Abdurrezzak'ın el-Musannef'inde⁴⁵¹ Ebu Ya'la'nın Müsned'inde⁴⁵² İbn Hanbel'in Müsned'inde⁴⁵³ ve Nesâî'nin Sünen-i kübrâ'sında⁴⁵⁴ hadis Hatîb'in müdrec dediği biçimde nakledilmektedir.

⁴⁴⁹ ed-Dârimî, a.g.e, c. 3, s. 1804.

⁴⁵⁰ Tirmizî, a.g.e, c. 9, s. 193.

⁴⁵¹ Abdurrezzak es-San'ânî, a.g.e, c. 3, s. 359.

Hatîb'in kanıt gösterdiği rivayetlerde olduğu gibi İbn Mes'ud'un sözü ile Hz. Peygamber'in sözünün ayrı zikredildiği rivayetler, bazı hadis kaynaklarında da yer almıştır. Onlardan biri şöyledir:

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ؛ فَإِنَّهُ لَهُوَ أَسْرَعُ تَقْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ مِنْ عُقْلِهِ، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بِئْسَمَا... بَلْ هُوَ نُسِّي.

Saîd- Süfyân- Mansûr- Şakik-Abdullah tarikiyle Abdullah dedi ki: “Kuran’a ehemmiyet gösterin...” Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Sizden birinin şu ayeti unuttum...”⁴⁵⁵

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: تَعَاهَدُوا هَذِهِ الْمَصَاحِفَ - وَرُبَّمَا، قَالَ: الْقُرْآنَ - فَلَهُوَ أَشَدُّ تَقْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ مِنْ عُقْلِهِ، قَالَ: وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: " لَا يَقُلْ ... بَلْ هُوَ نُسِّي "

Ebu Muâviye- A'meş- Şakik- Abdullah tarikiyle Abdullah: Bu Mushaflarla meşgul olun! (Galiba Kur'an'ı kastetti.) Kur'an'ın kişilerin kalplerinden kaçması, develerin bağlarından kaçmasından daha hızlıdır. Hem Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Biriniz şu ayeti...”⁴⁵⁶

Nesâî'nin Sünen-i kübrâ'sında⁴⁵⁷, Bezzâr'ın Müsned'inde⁴⁵⁸ ve Müslîm'in Sahîh'inde⁴⁵⁹ unutma ile ilgili بَلْ هُوَ نُسِّي ile ilgili “لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ: إِنِّي نَسِيتُ آيَةً كُنْتُ، وَكُنْتُ، بَلْ هُوَ نُسِّي” sözlerinin tamamı Hz. Peygamber'e (sav) ref edilerek nakledilmiştir. Beyhâkî'nin

⁴⁵² Ebu Ya'la, a.g.e, c. 6, s. 69.

⁴⁵³ İbn Hanbel, a.g.e, c. 7, s. 120; Ebu Şeybe, a.g.e, c. 1, s. 138.

⁴⁵⁴ Nesâî, **Sünen-i kübrâ**, a.g.e, c. 1, s. 486.

⁴⁵⁵ el-Horosânî, Saîd bin Mansûr, et-Tefsir, mhk. Saîd bin Abdullah bin Abdulaziz, 1997, c. 1, s. 76.

⁴⁵⁶ İbn Hanbel, a.g.e, c. 6, s. 117.

⁴⁵⁷ Nesâî, a.g.e, c. 7, s. 268.

⁴⁵⁸ Bezzâr, a.g.e, c. 5, s. 115.

⁴⁵⁹ Müslim, a.g.e, c. 1, s. 544, h.n. 228.

Sünen-i kübrâ'sında ise Hatîb'in ifade ettiği şekilde yalnızca “بَلْ هُوَ نَسِيٌّ” lafızları Hz. Peygamber'e (sav) ref edilerek nakledilmiştir.⁴⁶⁰

Üzerinde durduğumuz rivayetin müdrec olmasıyla ilgili Suyûtî, rivayette geçen lafızların tamamının merfu veya tamamının mevkuf olmasının hata olduğunu ve “لَا يَقُلْ” kısmının Hz. Peygamber'e (sav), diğer lafızların ise Abdullah bin Mes'ud'a ait olduğunu belirtmektedir. A'meş de sadece “لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ” kısmını Hz Peygamber'e (sav) ref ederek Hatîb ve Suyûtî ile aynı görüşü paykalmıştır.⁴⁶¹

Rivayetleri incelediğimiz zaman idracsız rivayetlerin yaygın olduğunu gördük. Ancak müdrec şekilde nakledilen rivayetlerin de azımsanmayacak kadar yayıldığını tespit ettik.

Hatîb'e göre “بَلْ هُوَ نَسِيٌّ” lafzı dışındaki sözlerin Abdullah bin Mes'ud'a ait olduğunu ifade etmiştik. Ancak Suyûtî'nin idrac hakkındaki yorumunu ve hadisi, diğer hadis kitaplarında geçtiği şekliyle incelediğimiz zaman Hatîb'in idrac konusunda haklı olduğunu ancak sadece “بَلْ هُوَ نَسِيٌّ” kelimelerinin değil “لَا يَقُلْ نَسِيٌّ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ” kelimelerinin de Hz. Peygamber'e (sav) ait olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

2.16. Şirke Girmeden Ölenin Cennete Gireceği İle İlgili Abdullah Bin Mes'ud'un Bazı Rivayetleri

Hatîb bu kısımda “Allah'a (cc) şirk koşarak ölen cehenneme atılır. Allah'a (cc) şirk koşmadan ölen kişi cennete girer.” hadisinin bazı tariklerinde idrac olduğunu ileri sürerek idrac meselesini tartışır.

⁴⁶⁰ Beyhâkî, a.g.e, c. 2, s. 553.

⁴⁶¹ Suyûtî, a.g.e, s. 34.

أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَوْهَرِيُّ أَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ جَعْفَرٍ الْخَرَقِيُّ نَا قَاسِمُ بْنُ
زَكَرِيَّا الْمُطَرِّزُ نَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ نَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ عِيَّاشٍ عَاصِمٍ عَنْ زُرِّ عَنْ عَبْدِ
اللَّهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " مَنْ مَاتَ وَهُوَ يُشْرِكُ
بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ النَّارَ وَمَنْ مَاتَ وَهُوَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ."

Abdullah- Zîr- Âsım- Ebu Bekir bin Ayyâş- Ahmed bin Abdulcebbar- Kâsım bin Zekerıyya tarikiyle gelen rivayete göre Abdullah dedi ki: “Rasûlullah’tan (sav) şöyle işittim”: “Kim Allah’a (cc) şirk koştuğu halde (müşrik olarak) ölürse cehenneme girer. Kim de Allah’a (cc) ortak koşmadan ölürse cennete girer.”⁴⁶²

Hatîb’e göre, bu hadisi Ahmed bin Abdulcebbar el-Utâridî, Ebu Bekir bin Ayyâş’tan rivayet etmiştir. Ancak metninde ve isnadında hataya düşmüştür. Senetteki hatası şudur: Âsım, Zîr’den değil Ebu Vâil’den o da Abdullah’dan nakletmiştir. Hadisin metnindeki hata ise Utâridî’nin lafızların tamamını Hz. Peygamber’e (sav) atfetmesidir. Metinde müşrik olarak ölenin cehenneme gireceği kısmı Hz. Peygamber’e (sav) aittir ancak ikinci kısım Abdullah’a aittir.⁴⁶³

Hatîb, idraca delil olarak Esved bin Amir ve Ebu Hişam Rifâî’nin Ebu Bekir-Âsım vasıtasıyla yaptıkları rivayetler ile Hammâd bin Şuayb ve Heysem bin Cehm’in Âsım’dan rivayetlerini göstermektedir. Zira bu raviler hadiste geçen, müşrik olarak ölenin cehenneme gireceği kısmını Hz. Peygamber’e (sav) ref etmişler, ikinci kısmı ise Abdullah’a nispet etmişlerdir.

Hatîb’in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı delillerden birisi olan Esved bin Amir’in, Ebu Bekir Bin Ayyâş’tan rivayetinde Hz. Peygamber’in (sav) “Kim Allah’a (sav) ortak koşarak ölürse Allah (cc) onu cehennemlik kılar.” hadisinden sonra “Ben, kim Allah’a (cc) ortak koşmadan ölürse Allah (cc) onu cennetlik kılar, dediğini duymadım.” şeklinde bir açıklama yer almaktadır. Bu açıklama Hatîb’in iddia ettiği

⁴⁶² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 217.

⁴⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 218, 219.

idracı beyan etmektedir.⁴⁶⁴ Ebu Hişam'ın Ebu Bekir'den, Ebu Heysem'in de Asım'dan rivayetinde de aynı açıklamalar verilerek Hatîb'in iddia ettiği idrac beyan edilmiştir.⁴⁶⁵ Bu rivayetlerin üçü de Asım- Ebu Vâil vasıtasıyla nakledilmiştir.

Senetteki hatayı ortaya koyması bakımından Hatîb'in delil olarak kullandığı Ebu Kureyb'in rivayetinin senedinde de Asım'ın Ebu Vâil vasıtasıyla naklettiği görülmektedir. Ancak Ebu Kureyb rivayetinde “Kim Allah’a (sav) ortak koşmadan ölürse Allah (cc) onu cennetlik kılar.” kısmı Hz. Peygamber’e (sav) ref edilerek hataya düşülmüştür.⁴⁶⁶

Hatîb'in idrac iddiasını ispat etmek için kullandığı Hammad bin Şuayb'ın Asım'dan rivayetinde ise “Kim Allah’a (sav) ortak koşmadan ölürse Allah (cc) onu cennete koyar.” sözü hadisten ayrılarak beyan edilmiştir.⁴⁶⁷ Süleyman bin A'meş'in Ebu Vâil'den rivayeti de aynı şekilde nakledilmiştir.⁴⁶⁸

A'meş'in Ebu Vâil- Abdullah vasıtasıyla naklettiği rivayette de Hz. Peygamber'in (sav) “Kim Allah’a (sav) ortak koşarak ölürse Allah (cc) onu cehenneme koyar.” hadisi ile Abdullah bin Mes'ud'un “Kim Allah’a (cc) ortak koşmadan ölürse Allah (cc) onu cennete koyar.” sözü ayrılarak beyan edilmiştir.⁴⁶⁹

Hatîb'in idrac iddiasını ispat etmek için kullandığı rivayetlerden Ebu Muaviye'nin rivayeti meklub hadislerdendir. Zira bu rivayette Abdullah bin Mes'ud'un “Kim Allah’a (cc) ortak koşmadan ölürse Allah (cc) onu cennete koyar.” sözü Hz. Peygamber’e (sav) ref edilmiş, Hz. Peygamber'in (sav) hadisi ise Abdullah'a nispet edilmiştir.⁴⁷⁰

Tespit ettiğimiz kadarıyla elimizdeki hadis kitaplarının tamamında incelemekte olduğumuz rivayet idracsız olarak geçmektedir. İdracsız rivayetlerden birisi şu şekildedir:

⁴⁶⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 219.

⁴⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 220.

⁴⁶⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 220.

⁴⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 221.

⁴⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 222.

⁴⁶⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 223.

⁴⁷⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 224; İbn Hacer, a.g.e, c. 3, s. 111.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَقُلْتُ أُخْرَى، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا، دَخَلَ النَّارَ "، وَقُلْتُ: " مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ "

Abdullah- Ebî Vâil- A'meş- Vekî' tarikiyle Abdullah dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu:” Kim Allah’a (cc) ortak koşarak ölürse cehenneme girer.” Ve ben de şu şekliyle söyledim (Abdullah): “Kim Allah’a (cc) ortak koşmadan ölürse cennete girer.”⁴⁷¹

Buhârî'nin Sahîh'inde Musa bin İsmâil- Abdulvahid- A'meş- Şakik- Abdullah tarikiyle gelen rivayette⁴⁷², Müslîm'in Sahîh'inde Muhammed bin Abdullah bin Numeyr- Numeyr- Vekî' - A'meş- Şakik- Abdullah tarikiyle gelen rivayette⁴⁷³, Şâşî'nin Müsned'inde Hasan bin Ali bin Affân- İbn Numeyr- A'meş- Şakik- Abdullah tarikiyle gelen rivayette⁴⁷⁴ ve dipnotta verilen diğer rivayetlerde Hz Peygamber'in “Kim Allah (cc)’a ortak koşarak ölürse cehenneme atılır.” sözü ile Abdullah’ın sözü ayrılarak beyan edilmiştir.⁴⁷⁵

Bazı hadis kitaplarında rivayet İbn Hacer’in belirttiği gibi maklub hadis şeklinde geçmektedir. Maklub hadis şeklinde nakledilen rivayetlerden birisi şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَقُلْتُ أُخْرَى، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا، دَخَلَ الْجَنَّةَ " قَالَ: وَقُلْتُ أَنَا: " مَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا، دَخَلَ النَّارَ "

Ebu Muâviye- A'meş- Şakik- Abdullah tarikiyle Abdullah bin Mes'ud dedi ki: Rasûlullah (sav) bir söz söyledi: Ben de başka bir şey söyledim. Rasûlullah (sav) şöyle

⁴⁷¹ İbn Hanbel, a.g.e, c. 7, s. 269.

⁴⁷² Buhârî, a.g.e, c. 8, s. 139.

⁴⁷³ Müslim, a.g.e, c. 1, s. 94, h.n. 150.

⁴⁷⁴ eş-Şâşî, a.g.e, c. 2, s. 61.

⁴⁷⁵ İbn Mende, **el-İman**, mhk. Ali bin Muhammed bin Nasır, Müessetü'r-Risale, Beyrut, 2.baskı h.1406, c. 1, s. 212, 213, 114; Beyhâkî, **Ba's ve'n-nüşûr**, mhk. Şeyh Âmir Ahmed Haydar, Merkezü'l-Hidâmât ve'l-Ebhâsi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1986, c. 1, s. 73.

buyurdu: “Kim Allah’a (cc) ortak koşmayarak ölürse cennete girer.” Ben de dedim ki: “Kim Allah (cc)’a ortak koşarak ölürse cehennemme atılır.”⁴⁷⁶

Ahmed bin Hanbel’in Müsned’inde yer alan bu rivayette Abdullah bin Mes’ud’un sözü Hz. Peygamber’in sözünden ayrılarak beyan edilmiştir. Ancak bu rivayette daha önce verdiğimiz rivayetlerden farklı olarak râvi Hz. Peygamber’in (sav) sözüyle Abdullah bin Mes’ud’un sözünü birbiriyle değiştirmiştir (maklub hadis). Ebu Avâne’nin el-Müstahrec’inde de Abdullah- Alkame- İbrahim- A’meş- Ebu Muâviye- Vekî’- Ali bin Harb tarikiyle gelen rivayette Hz. Peygamber’in söylediği söz ile Abdullah bin Mes’ud’un söylediği söz yer değiştirilmiştir.⁴⁷⁷ İdracsız rivayetlerin hiçbirinde Asım’ın Zir’den naklettiği rivayete rastlamadık.

İdrâca sebep olan İbn Abdulcebbar Utâridî’nin hadis kitaplarında cerh edildiği, zayıf bir râvi olduğu ve yalancılıkla itham edildiği beyan edilmektedir.⁴⁷⁸

Nevevî, kitabında müdrec hadislerle örnek verirken aldığı rivayetlerden birisi de incelemekte olduğumuz hadistir. Dolayısıyla Nevevî de bu rivayetdeki idrac konusunda Hatîb ile aynı görüştedir.⁴⁷⁹

Müdrec hadis çeşitlerinin incelendiği el-Cedî’nin Tarihu ulûmi’l-hadis kitabında da incelemekte olduğumuz hadis, rivayette râvinin sözünden idracın anlaşıldığı müdrec hadis örneği olarak verilmektedir.⁴⁸⁰

Sonuç olarak söz konusu rivayetin geçtiği kitaplara baktığımız zaman genel olarak tartışmanın Abdullah bin Mes’ud’un bu sözü neden söylediği, dayanağı ve doğruluk payı üzerinde şekillendiğini görmekteyiz. Giriş kısmında idracı tespit yollarını incelerken “ravinin hadisteki idracı açıklaması.” şeklindeki başlıkta da bu hadise ve hadisin geçtiği kitaplara atıfta bulunmuştuk.

Söz konusu rivayetin idracsız halinin idraclı haline göre oldukça yaygın olması, daha önce işaret edildiği üzere birçok âlimin ulumü’l-hadis kitaplarında bu hadisi idraca

⁴⁷⁶ İbn Hanbel, a.g.e, c. 6, s. 128.

⁴⁷⁷ Ebu Avâne, a.g.e, c. 1, s. 27.

⁴⁷⁸ İbn Ebu Hatim, a.g.e, c. 2, s. 62; Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 5, s. 434.

⁴⁷⁹ Nevevî, a.g.e, s. 335.

⁴⁸⁰ el-Cedî, Abdullah bin Yusuf, Târihu ulûmi’l-hadis, Müessetü’r-Reyan li’t-Tebaati ve’n-Neşri ve’t-Tevzi’, Beyrut, 2003, c. 2, s. 1014.

örnek göstermesi⁴⁸¹ ve idraca sebep olan ravinin cerhedilmiş olması Hatîb'in iddiasında isabet ettiğini göstermektedir.

Rivayet bazı hadis kitaplarında maklub hadis olarak geçmiştir. Ancak rivayetin maklub halini İbn Hacer tespit ederek açıklamıştır.⁴⁸² Hatîb'in senetteki idrac konusunda iddia ettiği Asım'ın Zir'den naklettiği rivayete rastlamadık.

2.17. Hurmanın Aşıl原因arak Satılması İle İlgili Bazı Rivayetler

Abdullah bin Ömer tarafından nakledilen, hurmanın aşıl原因arak satılması ile ilgili hadisin bazı tariklerinde idrac olduğu ifade edilmektedir. Hatîb'e göre Abdullah bin Ömer'in bu rivayeti ile Hz. Ömer'e ait olan, kölenin malı ile satılması hakkındaki sözünün tek senette birleştirilerek rivayet edilmesi hatadır. Hatalı olduğu ileri sürülen rivayetlere örnek olarak aşağıdaki rivayet gösterilmiştir:

أَخْبَرَنَا أَبُو نَعِيمٍ الْحَافِظُ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الصَّوَّافِ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ حُبَيْشٍ النَّاقِدُ قَالَا: نَا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الْحُلَوَانِي نَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبِزَارِ نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَّا عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ اشْتَرَى نَخْلًا قَدْ أُبْرِتْ فَتَمَرْتُهَا لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُشْتَرِي، وَمَنْ اشْتَرَى عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُشْتَرِي "

Ebu Nuaym el-Hâfız- Muhammed bin Ahmed bin Hasan- Muhammed bin Ali- Ahmed bin Yahya el-Hulvânî- Muhammed bin Sabbah el-Bezzâr- İsmâîl bin Zekerıyya- Ubeydullah- Nâfi'- İbn Ömer tarikiyle gelen bir rivayete göre Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Her kim bir hurmalığı, aşıl原因andıktan sonra satın alırsa müşteri şart koşmamışsa o hurmalığın meyvesi satana ait olur. Ve her kim bir köle satın alırsa o kölenin malı, müşteri şart koşmamışsa, satana aittir."

Hatîb'e göre hurmanın aşıl原因arak satılması ile ilgili kısım ile kölenin malıyla satılması ile ilgili kısımların tek senette birleştirilerek rivayet edilmesi idraca sebep

⁴⁸¹ el-Cedi', a.g.e, c. 2, s. 1014; el- Kâfi, a.g.e, s. 335.

⁴⁸² İbn Hacer, a.g.e, c. 3, s. 111.

olmuştur. Zira Hurmanın aşılansadan satılması ile ilgili kısımdaki sözler Abdullah bin Ömer vasıtasıyla Hz. Peygamber'den (sav) nakledilen sözlerdir. Kölenin malıyla satılması ile ilgili kısım ise yine Abdullah bin Ömer vasıtasıyla nakledilmektedir ancak Hz. Ömer'e ait olan sözlerdir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in sözü, Hz. Peygamber'in sözüne bitiştirildiği için hadis müdrektir.

İsmâil bin Zekerıyya, Ebu Ziyad el-Halkânî, Ebu Muâviye ve Heysem bin Adî Ebu Abdurrahman et-Tâî, Hz. Peygamber'in (sav) "Her kim bir hurmalığı..." sözü ile Hz. Ömer'in her kim bir köle ..." sözlerini birleştirerek nakletmişlerdir. Hatîb'e göre saydığımız isimler bu hadisi, Ubeydullah bin Ömer- Nâfi- Abdullah bin Ömer tarikiyle rivayet etmekle hata ettiler. Zîra Nâfi hurmanın satımı ile ilgili rivayeti sadece Hz. Peygamber'den rivayet etmiş, köle satımı ile ilgili rivayeti ise sadece Abdullah bin Ömer vasıtasıyla Hz. Ömer'den rivayet etmiştir. Bu ayrımı Yahya bin Saîd el-Kattân ve Bîşr bin Mufaddal, Ubeydullah bin Ömer'den rivayetlerinde beyan etmiştir. Yahya bin Saîd'in rivayeti şu şekildedir:

فَأَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ الْبَرْقَانِيُّ قَالَ: قُرِئَ عَلَى إِسْحَاقَ النَّعَالِيِّ وَأَنَا أَسْمَعُ أَخْبَرَكَمُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِسْحَاقَ الْمَدَائِنِيِّ نَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ نَا يَحْيَى نَا عُبَيْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عَمْرِو عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ بَاعَ نَخْلًا ... الْمُبْتَاعُ . " وَعَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عَمَرَ قَالَ: قَالَ عُمَرُ: " مَنْ بَاعَ عَبْدًا ... الْمُبْتَاعُ . "

Yahya bin Saîd- Ubeydullah- Nâfi- Abdullah bin Ömer tarikiyle Abdullah bin Ömer Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu söyledi: "Kim aşılamsı olduğu halde hurma ..."

Ve Ubeydullah- Nâfi- Abdullah bin Ömer tarikiyle Ömer bin Hattab şöyle dedi: "Kim malı olan bir köle satarsa..."⁴⁸³

Hatîb'in idrac iddiasını ispatlamak için kullandığı rivayetlerden Saîd bin Ebî Arûbe'nin, Eyyub- Nâfi vasıtasıyla yaptığı rivayet ile Bîşr bin Mufaddal'ın

⁴⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 231.

Ubeydullah'tan rivayetlerinde Yahya'nın rivayetinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in (sav) sözü ayrı beyan edilmiştir.⁴⁸⁴

Hatîb'in idrac iddiasını açıklamak için kullandığı rivayetlerden birisi de Hz. Ömer'in "Kim malı olan bir köle satarsa..." sözüne yer vermeksizin, merfu bir şekilde nakledilen rivayettir. Saîd bin Ebî Arûbe'nin, Eyyub es-Sehteyânî- Nâfi tarikiyle ve Süfyân es-Sevrî, Hâşim bin Beşir ve İbn Numeyr ise Ubeydullah bin Ömer'den Hz. Ömer'e nispet edilen kölenin satılması ile ilgili kısmı zikretmeksizin merfu olarak rivayet etmişlerdir. Süfyân es-Sevrî'nin Hz. Ömer'in sözü yer almaksızın naklettiği rivayet şu şekildedir:

فَأَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الرَّزَّازُ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ النَّجَّادُ نَا مُحَمَّدُ بْنُ
غَالِبِ بْنِ حَرْبِ الضَّبِّيِّ نَا أَبُو حُدَيْفَةَ نَا سُفْيَانُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ بَاعَ نَخْلًا ... الْمُبْتَاعُ . "

Süfyân- Ubeydullah bin Ömer- Nâfi- Abdullah bin Ömer tarikiyle Abdullah bin Ömer Rasûlullah'ın (sav) şöyle dediğini rivayet etti: "Kim aşlamış olduğu halde..."⁴⁸⁵

Görüldüğü üzere es-Sevrî'nin rivayetinde Hz. Ömer'in sözü yer almamıştır. Hâşim bin Beşir ve Abdullah bin Numeyr'in rivayetleri de aynı durum söz konusudur.⁴⁸⁶

Hammâd bin Zeyd ve Abdulvâris bin Saîd'in es-Sehteyânî- Nâfi vasıtasıyla yaptıkları rivayet de Süfyân'ın rivayetiyle metin yönünden aynıdır. Ayrıca Leys'in Nâfi'den rivayeti de aynı şekildedir.

Hatîb'e göre rivayetteki idracı gösteren diğer bir rivayet Mâlik bin Enes'in rivayetidir. Mâlik bin Enes, rivayetinde iki kısmı da rivayet etmiş ancak her biri için ayrı senedlerle tahrir edilmiştir. Hurma ile ilgili kısmı Rasûlullah'tan (sav) Abdullah bin Ömer vasıtasıyla, köle ile ilgili kısmı ise Hz. Ömer'den Abdullah bin Ömer

⁴⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 233.

⁴⁸⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 229.

⁴⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 229, 230.

vasıtasıyla rivayet etmiştir. ⁴⁸⁷ Muhammed bin Beşir el-Abdî⁴⁸⁸ ve Muhammed bin Ubeyd et-Tanefesî⁴⁸⁹ Ubeydullah bin Ömer- Nâfî tarikiyle iki seneti ayırarak rivayet etmişlerdir.

Hatîb'in müdrec olduğunu iddia ettiği şekildeki rivayetlerin benzerleri bazı hadis kaynaklarda da yer almaktadır. Bunlardan biri şöyledir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ ابْتَاغَ نَخْلًا ... وَمَنْ ابْتَاغَ عَبْدًا ... الْمُبْتَاعُ»

Abdullah bin Yusuf- el-Leys- İbn Şihâb- Sâlim bin Abdullah- Abdulah tarikiyle Hz. Ömer Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu nakletti: “Her kim bir hurmalığı aşılandıktan sonra satın alırsa o hurmalığın meyvesi, müşteri şart koşmamışsa, satana ait olur. Ve her kim bir köle satın alırsa, o kölenin malı müşteri şart koşmamışsa satana aittir.”⁴⁹⁰

Müslîm'in Sahîh'inde de Yahya bin Yahya- Muhammed bin Kumh- Leys- İbn Şihâb- Abdullah bin Ömer- Sâlim bin Abdullah bin Ömer tarikiyle gelen rivayette hadisteki tüm sözler Hz. Peygamber'e (sav) ref edilerek rivayet edilmiştir.⁴⁹¹

Nesâî'nin Sünen'inde İshak bin İbrahim- Süfyân- Zührî- Sâlim- Abdullah tarikiyle gelen rivayette de Sahîhayn'da olduğu gibi rivayetler tek senette birleştirilerek merfu bir şekilde rivayet edilmiştir.⁴⁹²

Ebu Ya'la el-Mevsîlî'nin Müsned'inde⁴⁹³ ve İbn Hibbân'ın Sahîh'inde⁴⁹⁴ de rivayetler tek senette birleştirilerek merfu bir şekilde rivayet edilmiştir. Müdrec olan diğer rivayeler dipnotta verilmiştir.⁴⁹⁵

⁴⁸⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 233.

⁴⁸⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 234.

⁴⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 235.

⁴⁹⁰ Buhârî, a.g.e, c. 3, s. 115.

⁴⁹¹ Müslim, a.g.e, c. 3, s. 1173, h.n. 80

⁴⁹² Nesâî, a.g.e, c. 7, s. 297.

⁴⁹³ Ebu Ya'la, a.g.e, c. 9, s. 365.

⁴⁹⁴ İbn Hibbân, a.g.e, c. 11, s. 288.

Hatib'in idraca delil gösterdiği rivayetler, el-Fasl'ın dışında bazı kaynaklarda da yer almıştır. Bunlardan biri şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنَا قَاسِمُ بْنُ أَصْبَغَ قَالَ حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ حَمَّادٍ
قَالَ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ قَالَ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ
ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ بَاعَ نَخْلًا قَدْ أَبْرَهَا فَإِنَّ ثَمَرَهَا لِلَّذِي
بَاعَهَا إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُشْتَرِي

قَالَ وَقَالَ عُمَرُ: «مَنْ بَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُشْتَرِي»

Abdulvaris bin Süfyan- Kasım bin Esbeğ- Bekr bin Hammad- Müsedded- Bişr bin Mufaddal- Ubeydullah bin Ömer- Nafi'- İbn Ömer tarikiyle Abdullah dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Kim aşılandıktan sonra hurmalık satarsa ...”

Abdullah Ömer'in şöyle dediğini nakletti: “Kim malı olan bir köle alırsa ...”⁴⁹⁶

Hatîb'in idrac iddiasına delil olarak gösterdiği Hz. Ömer'in sözünün yer almadığı rivayetler de, bazı hadis kaynaklarında yer almıştır. Bunlardan biri şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَنْ بَاعَ نَخْلًا قَدْ أُبْرَتْ فَثَمَرُهَا
لِلْبَائِعِ، إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ»

Abdullah bin Yusuf- Mâlik bin Enes- Nâfi'- Abdullah tarikiyle Abdullah bin Ömer dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Kim aşılamış olduğu halde hurma (bahçesi) satarsa...”⁴⁹⁷

Buhârî'de olduğu gibi, Müslîm'in Sahîh'inde de Mâlik- Yahya bin Yahya- Nâfi- Abdullah tarikiyle gelen rivayette de Hz. Ömer'e ait olan, kölenin satımı ile ilgili kısım

⁴⁹⁵ Beyhâkî, Sünen-i kübrâ, c. 5, s. 532; Tirmizî, a.g.e, c. 2, s. 532; Ebu Dâvud, a.g.e, c. 5, s. 306; İbn Hanbel, a.g.e, c. 8, s. 153; İbn Hanbel, a.g.e, c. 10, s. 444; Ebu Davud, a.g.e, c. 3, s. 268.

⁴⁹⁶ İbn Abdülber, a.g.e, c. 13, s. 284.

⁴⁹⁷ Buhârî, a.g.e, c. 3, s. 78.

yer almamıştır. Ayrıca Mâlik'in Muvatta'ında,⁴⁹⁸ Ebu Avâne'nin el-Müstahrec'inde⁴⁹⁹ ve İbn Ca'd'ın Müsned'inde⁵⁰⁰ konuyla ilgili rivayetler benzer şekilde nakledilmiştir.⁵⁰¹

Bazı hadis kaynaklarında Hz. Ömer'in sözü müstakil biçimde nakledilmiştir. Örneğin İmam Malik'in Muvatta'ında şu şekilde nakledilmektedir:

مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، قَالَ: «مَنْ بَاعَ عَبْدًا، وَلَهُ مَالٌ. فَمَالُهُ لِلْبَائِعِ. إِلَّا أَنْ يَشْتَرِيَهُ الْمُبْتَاعُ»

Mâlik- Nâfi'- Abdullah tarikiyle Ömer bin Hattab dedi ki: “Kim malı olan bir köle alırsa ...”⁵⁰²

Beyhâkî'nin Sünen-i kübrâ'sında Mâlik- Nâfi'- Abdullah bin Ömer tarikiyle nakledilen rivayet de Muvatta'daki rivayette olduğu gibi sadece Hz. Ömer'in “Kim malı olan bir köle satarsa...” sözü nakledilmiştir.⁵⁰³ İdrâcsız olarak gelen diğer rivayetler dipnotta verilmiştir.⁵⁰⁴

Hatîb'in idraca sebep olan râvilerden olduğunu ifade ettiği İsmâil bin Zekeriya zayıf kabul edilen ve zayıf rivayetleri olan birisi olduğu kaynaklarda geçmektedir.⁵⁰⁵ İdractan sorumlu tutulan diğer ravi Heysem bin Adî de cerhedilmiş râvilerdendir. Hakkındaki yorumları incelediğimiz zaman rivayetlerinin kabul edilmediğinin, yalanla itham edilen ve sika olmayan biri olduğu söylenmektedir.⁵⁰⁶

Ebu Bekir Kâfi'nin Menhecü İmam Buhari'sinde incelemekte olduğumuz hadis hakkındaki açıklama şu açıklama yapılmıştır: “Hurmanın satımı ile ilgili olan kısmının Hz. Peygamber'e (sav) ait olduğu üzerine ittifak olmakla beraber, kölenin satımı ile

⁴⁹⁸ İmam Mâlik, a.g.e, c. 4, s. 892.

⁴⁹⁹ Ebu Avâne, a.g.e, c. 3, s. 301.

⁵⁰⁰ İbn Ca'd, a.g.e, c. 1, s. 183.

⁵⁰¹ Müslim, a.g.e, c. 3, s. 1172.

⁵⁰² İmam Mâlik, a.g.e, c. 4, s. 882.

⁵⁰³ Beyhâkî, Sünen-i kübrâ, c. 5, s. 530.

⁵⁰⁴ İbn Mâce, a.g.e, c. 2, s. 745; Beyhâkî, Sünen-i kübrâ, c. 5, s. 484.

⁵⁰⁵ el-Aclî, Ebu'l-Hasan Ahmed bin Abdullah bin Salih, **Târihu's-sikat**, Daru'l-Baz, y.y, 1985, s. 65.

⁵⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, a.g.e, c. 3, s. 179.

ilgili lafzın kime ait olduğunda ihtilaf bulunmaktadır. Sâlim’e göre Merfu, Nâfi’ye göre mevkuf yani Hz. Ömer’e aittir.”⁵⁰⁷

Şerhu’l-mugîs’de konuyla ilgili rivayet hakkında şöyle söylenmektedir: “Hadisin köle ile ilgili kısmı Hz. Ömer’e, hurma ile ilgili kısım ise Hz. Peygamber’e (sav) aittir.”⁵⁰⁸ Suyûtî de Hatîb ile aynı görüştedir.⁵⁰⁹

Sonuç olarak, incelediğimiz rivayet hurmanın aşılansarak satılması ve kölenin malıyla satılması şeklinde iki kısımdan oluşmaktadır. Hadis kitaplarını taradığımız zaman Hatîb’in müdrec dediği şekildeki hadislerin oldukça yaygın olduğunu tespit ettik. Bununla beraber hurmanın aşılansarak satılması ile ilgili kısım ile kölenin malıyla satılması ile ilgili kısmın ayrılarak beyan edildiği rivayet örneğine de sadece İbn Abdülber’in et-Temhid’inde rastladık.

Hadisin müdrec halinin yaygın olması Hatîb’in iddiasını çürütmemektedir. Zira birçok sahih rivayette meyvenin aşılansarak satılmasıyla ilgili kısmın Hz. Peygamber’e (sav) ait olduğu beyan edilmiştir. Ayrıca kölenin malıyla satılmasıyla ilgili kısmın da Hz. Ömer’e ait olduğunu beyan eden birçok rivayet mevcuttur.

Muhaddislerin idrac konusunda Hatîb ile aynı kanaatte olmaları, idraca sebep olan ravilerin zayıf olmaları ve idracı beyan eden birçok sahih rivayetin mevcudiyeti Hatîb’in idrac iddiasını kuvvetlendirmektedir.

2.18. On Bir Kadının Hikâyesi ve Hz. Âişe’nin Rivayetleri

Hadis kitaplarında Hz. Âişe’den nakledilen cahiliye dönemindeki on bir kadının hikâyesi hakkında bir rivayettir. Hatîb’e göre, on bir kadının aralarında doğruluk üzere sözleşip eşlerinin hallerini anlatması ile ilgili bu hikâyeyi Hz. Peygamber’e (sav) anlatmıştır. Hz. Peygamber (sav) de onbir kadından birisi olan Ümmü Zer’in hikâyesine atıfta bulunarak “Ben senin için Ummü Zer’e nisbetle Ebû Zer’ gibiyim.” şeklinde bir

⁵⁰⁷ Kâfî, a.g.e, s. 288.

⁵⁰⁸ Sehâvî, a.g.e, c. 1, s. 277.

⁵⁰⁹ Suyûtî, a.g.e, s. 26, s. 27.

söz söylemiştir. Hatîb'in ifadesine göre bu rivayeti nakleden râvilerden bazıları merfu bir şekilde, hikâyeyi de Hz. Peygamber'e (sav) ref ederek idraca sebep oldular.

Aşağıdaki rivayette on bir kadının hikayesini Hz. Peygamber'in anlattığı anlaşılmaktadır:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ الْفَضْلِ الْقَطَانِ قَالَ: قَرِئَ عَلَى أَبِي عَمْرٍ وَعَثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الدَّقَّاقِ وَأَنَا أَسْمَعُ نَا حَنْبَلُ بْنُ إِسْحَاقَ نَا أَبُو سَلَمَةَ الْمِنْقَرِيُّ نَا سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمَدِينِيُّ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَخِيهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " كُنْتُ لَكَ كَأَبِي زَرَّعٍ لَأُمِّ زَرَّعٍ ثُمَّ أَنْشَأَ يُحَدِّثُ بِحَدِيثِ أُمِّ زَرَّعٍ وَصَوَاحِبِهَا، قَالَ: اجْتَمَعَ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاقَدْنَ وَتَعَاهَدْنَ أَنْ يَنْعَتْنَ أَزْوَاجَهُنَّ وَيَصَدَّقْنَهُ.

فَقَالَتْ إِحْدَاهُنَّ...

قَالَتْ عَائِشَةُ: فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنْتُ لَكَ كَأَبِي زَرَّعٍ لَأُمِّ زَرَّعٍ

Âişe- Urve- Abdullah bin Urve- Hişam bin Urve- İsa bin Yûnus- Lafe İbn Hucr- İsa- Ahmed bin Cenab- Ali bin Hucur Es-Sa'dî tarikiyle Hz Âişe şöyle dedi: Rasûlullah (sav) bana “Sen bana Ebu Zer’in Ümmü Zer’e nisbeti gibisin.” dedi ve Ümmü Zer ile 11 arkadaşının hikâyesini anlatmaya başladı... (Uzunca olan bu rivayetin sonu şöyle bitmektedir:) Hz. Âişe Resûlullah’ın (sav) bana şöyle buyurduğunu nakletti: “Ben senin için Ümmü Zer’e nisbetle Ebû Zer’ gibiyim.”⁵¹⁰

Hatîb'in ifade ettiğine göre rivayetin başında gelen ve sonunda tekrarlanan “Ben sana Ebu Zer’in Ümmü Zer’e nisbeti gibiyim.” sözü dışında kalan tüm lafızlar Hz. Âişe’ye aittir. Bunu, İsa bin Yunus bin Ebî İshak, Hişam bin Urve- Abdullah bin Urve- Urve vasıtasıyla naklettiği rivayetinde beyan etmiştir. Ayrıca bu hadisi, Ebu Yunus

⁵¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 237.

Abdullah bin Abdullah el-Medenî ve Ebu Muâviye isnadda Abdullah'ı zikretmeden doğrudan Hişam ve babasını zikrederek rivayet etmişlerdir.⁵¹¹

Hatîb'e göre, Saîd bin Selma'nın rivayetinde Ümmü Zer ve arkadaşlarının hikâyesi anlatılırken Hz. Âişe'nin sözü de Hz. Peygamber'in (sav) hadisine idrac edilmiştir.⁵¹² Yine Muhammed bin Dehhâk el-Hizamî, Abdulaziz bin Muhammed ed-Derâverdî- Hişam bin Urve- Urve- Âişe vasıtasıyla naklettiği rivayeti, sözlerin tamamını Hz. Peygamber'e (sav) atfederek hadisi merfu bir şekilde rivayet etmiştir. Ancak rivayeti garibtir ve yalnızca Muhammed bin Dehhak'tan nakledilmiştir.⁵¹³

Hatîb idrac iddiasını ispat etmek için İsa bin Yunus'un konuyla ilgili rivayetini delil göstermektedir. Zira bu hadisin sahih bir şekilde rivayeti İsa bin Yunus'un, 11 kadının hikâyesini mevkuf olarak, "Ben senin için Ummü Zer'e nisbetle Ebû Zer' gibiyim." sözünü ise Hz. Peygamber'e (sav) ref ederek yaptığı rivayetidir.⁵¹⁴

Hatîb'in idrac iddiasını destekleyen Ebu Üveys'in rivayeti de İsa bin Yunus'un rivayeti gibidir. Bu rivayette de on bir kadının hikâyesi mevkuf olarak, "Ben senin için Ummü Zer'e nisbetle Ebû Zer' gibiyim." sözü ise Hz. Peygamber'e (sav) ref edilerek nakledilmiştir. Ancak Ebu Üveys'in rivayetinin senedinde Abdullah bin Urve düşürülmüştür.⁵¹⁵

Bazı hadis kitaplarında on bir kadının hikayesinin Hz. Peygamber tarafından anlatıldığını gösteren rivayetler bulunmaktadır. Onlardan biri şöyledir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا رِيحَانُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ الْمُثَنَّى أَبُو عِصْمَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا عَائِشَةُ «كُنْتُ لَكَ كَأَبِي زَرْعٍ لِأُمِّ زَرْعٍ» قَالَتْ عَائِشَةُ: «بِأَبِي وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَنْ كَانَ أَبُو زَرْعٍ؟» قَالَ:

⁵¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 243.

⁵¹² Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 237.

⁵¹³ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 244.

⁵¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 246.

⁵¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 247.

«اجْتَمَعَتْ إِحْدَى عَشْرَةَ نِسْوَةً...» وَقَالَ فِي آخِرِهِ: فَقَالَتْ عَائِشَةُ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ، بَلْ أَنْتَ خَيْرٌ إِلَيَّ مِنْ أَبِي زَرَعٍ

Nesâî'nin Sünen-i kübrâ'sında Abdurrahman bin Muhammed bin Selam- Reyhan bin Saîd bin el-Müsne Ebu Isma- Abbâd bin Mansûr- Hişam bin Urve- Urve- Âişe tarikiyle gelen bu rivayette, on bir kadının hikâyesinin ihtisar edildiği görülmektedir. Hikâyeyi anlatanın da Hz. Peygamber (sav) olduğu görülmektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) “Ben senin için Ummü Zer'e nisbetle Ebû Zer' gibiyim” sözü hadisin başında zikredilmiştir. Bunun yanında hadisin sonuna da Hz. Âişe'nin şu sözü eklenmiştir: “Ya Rasûlallah (sav) anam babam sana feda olsun. Sen bana Ebu Zer'den daha hayırlısın (sevimlisin).”⁵¹⁶

حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ الْأَسْفَاطِيُّ، ثنا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، ثنا سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ بْنِ أَبِي الْحُسَّامِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُنْتُ لَكَ كَأَبِي زَرَعٍ لِأُمِّ زَرَعٍ»، ثُمَّ أَنْشَأَ يُحَدِّثُ بِحَدِيثِ أُمِّ زَرَعٍ وَصَوَاحِبِهَا، قَالَ...

قَالَتْ عَائِشَةُ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُنْتُ لَكَ كَأَبِي زَرَعٍ لِأُمِّ زَرَعٍ».

Abbas bin el-Fazl- Musa bin İsmâîl- Saîd bin Selma- Hişam bin Urve- Urve- Âişe tarikiyle Âişe Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu söyledi: “Ben senin için Ummü Zer'e nisbetle Ebû Zer' gibiyim.” Sonra Rasûlullah (sav) Ümmü Zer ve arkadaşlarının hikâyesini anlattı...⁵¹⁷

Muhammed bin Abdurrahman bin Abbas'ın (Muhallis) Mühallisiyat'ında Ahmed bin İsa- İshak- Abdulmelik bin İbrahim el-Cuddî- Muhammed bin Muhammed et-Taifi- Kâsım bin Abdulvahid bin Eymen- Ömer bin Abdullah bin Urve- Urve- Âişe tarikiyle gelen rivayette de on bir kadının hikâyesinden önce Hz. Âişe'nin babasının

⁵¹⁶ Nesâî, Sünen-i kübrâ, c. 8, s. 248.

⁵¹⁷ et-Taberânî, a.g.e, c. 23, s. 164.

cahiliye dönemindeki malıyla övündüğü ve Hz. Peygamber'in (sav) de 11 kadının hikâyesini bu övünme üzerine anlattığı belirtilmektedir. Ayrıca hadisin sonuna “Ben senin için Ummü Zer'e nisbetle Ebû Zer' gibiyim.” sözüne ek olarak Hz. Âişe'nin “Sen bana Ebu Zer'den daha sevimlisin.” sözü de bulunmaktadır.⁵¹⁸

Temel hadis kitaplarının çoğunda incelemekte olduğumuz rivayet Hatîb'in idracsız dediği şekilde nakledilmektedir. Örneğin Buhârî'nin Sahih'inde rivayet şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، قَالَا: أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ...
قَالَتْ عَائِشَةُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُنْتُ لَكَ كَأَبِي زَرَّعٍ لِأُمِّ زَرَّعٍ» قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: قَالَ سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ هِشَامٍ، «وَلَا تُعَشِّشُ بَيْنَنَا تُعَشِّشًا» قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: " وَقَالَ بَعْضُهُمْ: فَأَتَقَمَّحُ بِالْمِيمِ وَهَذَا أَصَحُّ "

Buhârî'nin Sahih'inden aldığımız bu rivayet Süleyman bin Abdurrahman- Ali bin Hucr- İsa bin Yunus- Hişam bin Urve- Abdullah bin Urve- Urve- Âişe tarikiyle gelmektedir. Rivayete baktığımız zaman on bir kadının hikâyesini Hz Âişe'nin anlattığını görmekteyiz.

Onbir kadının hikâyesinden sonra ise Hz. Peygamber'in (sav) “Ben senin için Ummü Zer'e nisbette Ebû Zer' gibiyim.” sözü nakledilmektedir. Dolayısıyla bu rivayette idraca sebep olacak bir hata görülmemektedir.⁵¹⁹

Müslîm'in Sahih'inde Ahmed bin Cenab- Ali bin Hücr- İsa bin Yunus- Hişam bin Urve- Abdullah bin Urve- Urve- Âişe tarikiyle gelen rivayette de 11 kadının hikâyesini anlatan kişinin Hz. Âişe olduğu görülmektedir.⁵²⁰

Daha önce Nesâî'nin Sünen-i kübrâ'sında idracı olarak nakledilen rivayetleri incelemiştik. Ali bin Hacer bin İyâs- İsa bin Yunus- Hişam bin Urve- Abdullah bin

⁵¹⁸ Muhallis, a.g.e, c. 1, s. 395.

⁵¹⁹ Buhârî, a.g.e, c. 7, s. 27.

⁵²⁰ Müslim, a.g.e, c. 4, s. 1896.

Urve- Urve- Âişe tarikiyle gelen rivayet ise diğer rivayetlerinin aksine idracsız olarak nakledilen rivayetlerdendir. Bu rivayette de, Sahîhayn'de olduğu gibi on bir kadının hikâyesini anlatanın Hz. Âişe olduğu görülmektedir.⁵²¹

Ebî Ya'la el-Mevsîlî'nin Müsned'inde Ahmed bin Cenab- İsa bin Yunus- Hişam bin Urve- Abdullah bin Urve- Urve- Âişe tarikiyle gelen rivayet de idracsız bir şekilde nakledilmiştir.⁵²² İdrâcsız olarak nakledilen diğer bazı rivayet dipnotta beyan edilmiştir.⁵²³

Hatîb'in ifade ettiğine göre idrâca sebep olan râvi Saîd bin Seleme'dir. İbn Seleme kaynaklarda geçtiğine göre yalancılıkla itham edilmiştir.⁵²⁴ Nesaî'nin zayıf kabul ettiği ravilerden olduğu da ifade edilmektedir.⁵²⁵

İdrâcla ilgili, Hatîb dışındaki bazı muhaddisler de açıklama yapmışlardır. Suyûtî'nin ifade ettiğine göre, Hz. Âişe'nin "sen bana Ümmü Zer'in Ebu Zer'e nisbeti gibisin." sözleri mevkuftur. Ve hadisin tamamını merfu olarak rivayet etmek müdrece sebep olmuştur. Suyûtî de incelemekte olduğumuz hadisin idracı konusunda Hatîb ile aynı görüştedir. Suyûtî'nin ifade ettiğine göre idracı ortaya çıkaran İsa bin Yunus'tur.⁵²⁶ Birçok şerh kitabında da rivayetin merfu ve mevkuf olması üzerine tartışılmış ve merfu olan kısım ortaya çıkarılmıştır.

Sonuç olarak idrâca sebep olan Saîd bin Seleme'nin yalancılıkla itham edilmiş olması, idrac ile ilgili muhaddislerin yorumlarının Hatîb'in görüşünü desteklemesi ve rivayetin idracsız halinin de oldukça yaygın olması, Hatîb'in iddiasında haklı olduğunu ortaya koymaktadır.

⁵²¹ Nesâî, a.g.e, c. 8, s. 241.

⁵²² Ebu Ya'la, a.g.e, c. 8, s. 154.

⁵²³ Dulabî, Ebu Bişr Muhammed bin Ahmed bin Hammad, **el-Küne ve'l-esma**, mhk. Ebu Kuteybe Nazr Muhammed, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2000, c. 2, s. 737; İbn Hibbân, a.g.e, c. 16, s. 25; et-Taberânî, **Mu'cemü'l-evsat**, a.g.e, c. 6, s. 75; Begavî, a.g.e, c. 9, s. 168; Serrac, **Hadisü Serrâc**, mhk. Ebu Abdullah Hüseyin bin Ökkaşa bin Ramazan, birinci baskı, 2004, c. 3, s. 37.

⁵²⁴ İbn Şahin, a.g.e, s. 98.

⁵²⁵ ez-Zehebî, a.g.e, c. 4, s. 625; ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed bin Ahmed bin Osman, **el-Mugni fi'd-duafa**, mhk. Dr. Nureddin İtr, Dârü'l-Maârif, Halep, 1971, c. 1, s. 130.

⁵²⁶ Suyûtî, a.g.e, s. 30.

2.19. Hz. Peygamber'in (sav) Bardağının Kırılması ve Kırılan Bardağın Onarılması İle İlgili Rivayetler

Hz. Peygamber'in (sav) bardağının kırıldığını ve kırılan bu bardağın onarıldığını anlatan bir rivayet vardır. Hatîb'in işaret ettiğine göre Enes bin Mâlik'ten nakledilen rivayette kırılan bardağın kim tarafından onarıldığı beyan edilmemiştir. Onun ifadesine göre bardağı onaran Enes bin Mâlik olmasına rağmen bazı râvilerin bunu beyan etmeden nakletmeleri idraca sebep olmuştur. Hatîb, kitabında bu idrac ile ilgili bir açıklama yapmamış, idraclı rivayet ile idracsız rivayeti vermekle yetinmiştir. Onun müdrec olduğunu söylediği rivayet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ الْقَطِيعِيُّ نَا عُمَرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمُقَرِّيُّ نَا مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ الْحَضْرَمِيُّ نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبُخَارِيُّ نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ "أَنَّ قَدَحَ النَّبِيِّ... مِنْ فِضَّةٍ"، قَالَ عَاصِمٌ: رَأَيْتُ الْقَدَحَ وَشَرِبْتُ فِيهِ

Ahmed bin Ebu Ca'fer- Ömer bin İbrahim- Muhammed bin Hârûn- Muhammed bin İsmâîl el-Buhârî- Abdullah bin Osman- Ebu Hamza- Âsım- İbn Sîrin- Enes bin Mâlik tarikiyle Enes bin Mâlik şöyle rivayet etti: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bardağı çatladı da çatlayan yeri gümüş zincirle onardı." Âsım şöyle dedi: "O bardağı gördüm ve ondan içtim."⁵²⁷

Hatîb'in işaret ettiği üzere yukarıdaki rivayetin "...o da çatlayan yeri gümüş zincirle onardı" kısmı idrac olan kısımdır. Zira bardağı onaran kişi Hz. Peygamber (sav) değildir.

Hatîb rivayetteki idracın Musa bin Harun tarafından ortaya çıkarıldığını ifade ederek bununla ilgili rivayeti şöyle sevk eder:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْوَاعِظُ أَنَا دَعْلَجُ بْنُ أَحْمَدَ نَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ نَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي قَالَ: أَنَا أَبُو حَمْزَةَ أَنَا

⁵²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 249.

عَاصِمُ الْأَحْوَلُ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسٍ: " أَنَّ قَدَحَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْكَسَرَ فَاتَّخَذَ مَكَانَ الشَّعْبِ سِلْسِلَةً مِنْ فِضَّةٍ " قَالَ عَاصِمٌ: رَأَيْتُ الْقَدَحَ وَشَرِبْتُ مِنْهُ

قَالَ مُوسَى: هَذَا قَوْلُ ابْنِ سِيرِينَ الَّذِي قَالَ: فَجَعَلَ مَكَانَ الشَّعْبِ سِلْسِلَةً يَغْنِي أَنْ أَنَسًا جَعَلَ مَكَانَ الشَّعْبِ سِلْسِلَةً.

Abdumelik bin Muhammed bin Abdulvaiz- De'lece bin Ahmed- Musa bin Hârun- Muhammed bin Ali bin Hasan bin Şakik- Ebu Hamza- Âsım- İbn Sîrin- Enes bin Mâlik tarikiyle Enes dedi ki: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bardağı çatladı, o da çatlayan yeri gümüş zincirle onardı." Âsım dedi ki: "O bardağı gördüm ve ondan içtim."

Musa dedi ki: "İbn Sîrin'in söylediği söz şu şekildedir: "(Bardağın) çatlayan yerini zincirle onardı." Yani "Enes, bardağın çatlayan yerini zincirle onardı."⁵²⁸

Hatîb'in verdiği iki rivayette de Hz. Peygamber'in bardağını onaran kişi beyan edilmemiştir. Ancak ikinci rivayetin ravilerinden olan Musa bin Harun'un açıklaması, rivayetteki idracı açığa çıkarmıştır. Bu açıklamaya göre bardağı onaran kişi Hz. Peygamber değil, Enes bin Mâlik'tir.

Hatîb, diğer rivayetlerden farklı olarak bu rivayette bir açıklamaya gitmemiş idracı rivayeti verdikten sonra idracı beyan eden rivayeti vermekle yetinmiştir.

Müdreç olduğu ileri sürelen rivayetler, Hatîb'in kitabında sevk ettiği biçimde diğer hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Bunlardan biri şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «أَنَّ قَدَحَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْكَسَرَ، فَاتَّخَذَ مَكَانَ الشَّعْبِ سِلْسِلَةً مِنْ فِضَّةٍ» قَالَ عَاصِمٌ: رَأَيْتُ الْقَدَحَ وَشَرِبْتُ فِيهِ

Abdân- Ebu Hamza- Âsım- İbn Sîrin- Enes tarikiyle gelen Buhârî hadisinde Hz. Peygamber'in Bardağının kırıldığı ve onu onardığı nakledilmektedir. Bu rivayette de bardağı onaranın Hz. Peygamber (sav) olduğu anlaşılmaktadır.⁵²⁹

⁵²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e, c. 1, s. 249.

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي،
 نَا أَبُو حَمْزَةَ، أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: «أَنَّ قَدَحَ
 النَّبِيِّ... مِنْ فِضَّةٍ»

Musa bin Hârun- Muhammed bin Ali bin Hasan- Ali bin Hasan bin Şakik- Ebu
 Hamza- Âsım bin Süleyman- İbn Sîrin- Enes bin Mâlik tarikiyle Enes bin Mâlik dedi ki:
 “Hz. Peygamber’in (sav) bardağı çatladı da çatlayan yeri gümüş zincirle onardı.” Ebu
 Hamza dışında bu hadisi Âsım- İbn Sîrin tarikiyle kimse rivayet etmedi.⁵³⁰

Beyhâkî’nin Sünen’inde, Ebu Amr Muhammed bin Abdullah el-Edib- Ebu Bekir
 bin İsmâîl- Hasan bin Süfyân- Heysem bin Halef- Muhammed bin Ali bin Hasan bin
 Şakik- Şakik- Ebu Hamza- Âsım- İbn Sîrin tarikiyle gelen rivayette de bardağı onaran
 kişi beyan edilmemiştir.⁵³¹

Bardağın kim tarafından onarıldığının beyan edilmediği diğer rivayetler dipnotta
 verilmiştir.⁵³²

Hadis kaynaklarında, kırılan bardağın Enes tarafından tamir edildiğini açık
 biçimde beyan eden rivayetler de bulunmaktadır. Bunlardan biri şöyledir:

وَقَدْ أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، أَنَا عَلِيُّ بْنُ حَمَّادٍ الْعَدْلِيُّ، ثنا
 مُوسَى بْنُ هَارُونَ، وَعُثْمَانُ بْنُ عَلِيٍّ الزَّعْفَرَانِيُّ، قَالَا: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ
 شَقِيقٍ الْمَرْوَزِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: أَنَا أَبُو حَمْزَةَ وَهُوَ السُّكْرِيُّ، أَنَا عَاصِمُ بْنُ
 سُلَيْمَانَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسٍ " أَنَّ قَدَحَ النَّبِيِّ ... يَعْني أَنَّ أَنَسًا جَعَلَ مَكَانَ الشَّعْبِ
 سِلْسِلَةً "

⁵²⁹ Buhârî, a.g.e, c. 1, s. 84.

⁵³⁰ et-Taberânî, **Mu’cemü’l-’evsat**, c. 8, s. 87.

⁵³¹ Beyhâkî, a.g.e, c. 1, s. 47.

⁵³² Tahavî, a.g.e, c. 4, s. 41; et-Taberânî, a.g.e, c. 8, s. 87; Begavî, a.g.e, c. 11, s. 369.

قَالَ الشَّيْخُ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: هَكَذَا فِي الْحَدِيثِ لَا أُدْرِي مَنْ قَالَهُ: أُمُوسَى بْنُ هَارُونَ أَمْ مَنْ فَوْقَهُ

Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah el-Hâfız- Ali bin Hemşâz el-Adl- Musa bin Hârûn- Osman bin Ali Ze'ferânî- Muhammed bin Ali bin Hasan bin Şakik- Şakik- Ebu Hamza- Âsım- İbn Sîrîn tarîkiyle Enes şöyle dedi: “Hz. Peygamber’in (sav) bardağı çatladı, ben de çatlayan yeri zincirle onardım.” Yani “Enes, bardağın çatlayan yerini zincirle onardı.”

Hatîb hadisteki idracı açığa çıkaranın Musa bin Harun olduğunu ifade etmişken buradaki metinde Musa’dan önceki raviler olabileceği ihtimali de dile getirilmiştir. Her durumda bardağı onaranın Enes bin Mâlik olduğu açıkça beyan edilmiştir.⁵³³

İbn Hacer bardağı onaran kişinin kim olduğu konusunda ihtilaf olduğunu ifade etmiştir.⁵³⁴ Kastalânî’nin Buhârî şerhinde de bardağı onaranın kim olduğu belirtilmemekte ve failin kim olduğu konusunda ihtilaf olduğu ifade edilmektedir.⁵³⁵ Suyûtî Hatîb’in dediği gibi bardağı onaranın Enes olduğunu tespit etmiş ve olayı anlatanın da İbn Sîrîn olduğunu ifade etmiştir.⁵³⁶

Bu rivayet, incelediğimiz rivayetler arasında, Hatîb’in hakkında en az malumat verdiği rivayettir. Biri idracı diğeri idracsız iki rivayet vermekle yetinmiştir. Rivayetleri ve hadisin şerhlerini incelediğimiz zaman bardağı onaranın beyan edilmediği ve failin kim olduğu konusunda ihtilaf olduğunu görmekteyiz. Ancak Suyûtî ve Hatîb el-Bağdâdî, Enes bin Sîrîn’in “Hz. Peygamber’in (sav) bardağı çatladı, ben de çatlayan yeri zincirle onardım.” şeklindeki sözünü kullanarak idracı tespit etmişlerdir.

⁵³³ Beyhâkî, a.g.e, c. 1, s. 47.

⁵³⁴ İbn Hacer, a.g.e, c. 1, s. 214.

⁵³⁵ Kastalânî, a.g.e, c. 5, s. 200.

⁵³⁶ Suyûtî, a.g.e, s. 32.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Eserdeki müdrec hadisleri, hadis kitaplarının şerhlerinde ve hadis ilmi alanında yazılmış diğer eserlerde geçtiği haliyle incelerken, müdrec hadis konusunda yazılmış veya müdrec hadisler konusuna değinen eserlerin genellikle Hatîb'in bu eserine atıfta bulunduğuna şahit olduk.

Bu çalışmada Hatîb'in el-Fasl isimli eserinin birinci babında yer alan on dokuz hadis incelenmiştir. Genel olarak hadislerdeki idracın sahabenin açıklamalarının hadise ilave edilmesinden kaynaklandığı bazen de iki farklı rivayetin birleştirilerek rivayet edilmesinden kaynaklandığı görülmektedir.

Sahabenin hadise ilave edilen açıklamalarının genel özellikleri şu şekildedir:

- a) Sahabe bazen hadisteki kapalılığı gidermek amacıyla hadis hakkında bir açıklama yapmıştır. Sahabeden hadisi nakleden ravi de sahabenin bu açıklamasını hadisten ayırmadan rivayet etmesinden dolayı rivayet müdrec olmuştur. Örneğin el-Fasl'daki ikinci ve üçüncü hadiste Hz. Peygamber'in (sav) meyvenin olgunlaşmadan satışının yasaklanması ile ilgili rivayetlerinde, meyvenin salahlı ve zehvi konusu kapalı kalmıştır. Hz. Peygamber'den bu hadisleri nakleden raviler kapalı kalan kısım hakkında açıklama yapmışlar ancak bu açıklamalar raviler tarafından hadise ilave edilmiştir. Bu durum örneğin 2, 3 ve 13. hadislerde açıkça görülmektedir.
- b) Sahabe bir konuda insanları uyardıktan sonra konunun önemine dikkat çekmek için Hz. Peygamber'in (sav) bir sözünü nakletmiş ancak ravilerden bazıları her ikisini birbirine karıştırmıştır. Ancak sahabeden konuyla ilgili hadisi nakleden ravi sahabenin uyarısını hadisten ayırmadan nakletmesi idraca sebep olmuştur. Örneğin 15. hadiste Abdullah bin Ömer Kur'an ezberini muhafaza etme konusunda uyarıda bulunmuş, akabinde Hz. Peygamber'in (sav) sözünü nakletmiştir. Bazı raviler ise bu uyarı ile hadisi birleştirilerek nakletmiştir. Benzer bir durum 4 ve 5. hadiste de bulunmaktadır.

- c) Sahabe bazen bir konuda hüküm verip Hz Peygamber'in (sav) hadisini, verdiği o hükme delil saymıştır. Ancak ravi hükmü hadisten ayırmadan naklettiği için idraca sebep olmuştur. Aynı durum 6. hadiste de bulunmaktadır.
- d) Sahabe bazen hadisten çıkarımda bulunmuş, yaptığı bu çıkarım da hadislerle birleştirilerek rivayet edildiği için idraca sebep olmuştur. Örneğin 16. hadiste Abdullah bin Mes'ud, Hz. Peygamber'in (sav), şirk koşarak ölen kişinin cehennemlik olduğu ile ilgili hadisinden, şirk koşmadan ölen kişinin cennetlik olduğu, çıkarımında bulunmuştur. Bazı raviler ise İbn Mes'ud'un bu çıkarımı ile hadisi birleştirerek nakletmiştir.
- e) İncelediğimiz rivayetlerden bazılarında da idrac, iki olayın birleştirilerek rivayet edilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin 12. hadiste Ebu Cuheyfe ile alakalı bir olay ile Hasan bin Ali'nin Hz. Peygamber'e (sav) benzediği anlatan iki rivayet birleştirilerek rivayet edilmiştir. 7, 12, 14 ve 17. Hadislerde de bu tür birleştirme söz konusudur.

Müdrece olduğu söylenen rivayetlerin çoğu müdrece haliyle bazı muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Öyle ki, 6, 8, 12 ve 16. hadis dışındaki tüm rivayetler muteber hadis kitaplarında müdrece haliyle yer almaktadır. Bu müdrece hadis konusu üzerinde daha çok durulması gerektiğini göstermektedir.

İncelediğimiz rivayetlerin müdrece hali ile idracsız halinin çoğu zaman aynı kitapta yer aldığını tespit ettik. Örneğin 3, 4 ve 17. hadis Buhârî'nin Sahih'inde, 5 ve 11. hadis İbn Hibbân'ın Sahih'inde, 2, 4. hadis, 13 ve 15. hadis Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde, 3 ve 19. hadis Beyhakî'nin Sünen'inde hem müdrece hali ile hem de idracsız hali ile yer almaktadır.

Bazı rivayetler müdrece haliyle çokça zayıf hadisler barındıran kaynaklarda da nakledilmektedir. Örneğin 4, 5, 7, 12 ve 18. hadisler muteber hadis kaynaklarında nakledilseler de çokça zayıf hadis barındıran kaynaklarda da geçmektedir.

İncelediğimiz hadislerden 1, 5, 6 ve 19. hadis dışında kalan tüm rivayetler idracsız haliyle Müslim'in Sahih'inde yer almaktadır. Tespit ettiğimiz kadarıyla

Müslim'in Sahih'inde 19 rivayeten sadece bir rivayetin (17. hadis) idracı hali yer almaktadır.

Yine müdrec hadisleri incelerken müdrec hadisteki idraca sebep olan ravinin bazen 13, 16 ve 19. hadiste olduğu gibi zayıf kabul edilen ravilerden olduğunu bazen de sika ravi olduğunu tespit ettik. Bu da bizlere müdrec hadisleri incelerken ravilerin sıhhat durumunun idracı tespit etmede belirleyici unsur olmadığını göstermektedir. Nitekim incelediğimiz 5. Hadiste Muaz bin Muaz el-Anberî'nin, 6. hadiste Zeyd bin Ahzâm'ın ve 8. Hadiste de Ebu Katan'ın idraca sebep olan sika ravilerden olduğunu tespit ettik.

Meyvenin olgunlaşmadan satılması ile ilgili Enes bin Malik'ten nakledilen rivayetle ilgili İbn Abdülber'in et-Temhid'indeki ihtilaf dışında Hatîb, müdrec olduğunu tespit ettiği rivayetlerin hiçbirinde iddiasında yalnız kalmamıştır. Ayrıca rivayetleri temel hadis kitaplarında geçtiği haliyle incelediğimiz zaman genel olarak idracsız halinin çok daha yaygın olduğunu, şerh ve ulumü'l-hadis kitaplarında da genel olarak idrac olduğu kanaatinin hâkim olduğunu tespit ettik.

KAYNAKÇA

BEYHAKÎ Ebû Bekir Ahmed bin el-Hüseyn bin Ali; (1991), **Ma'rifetü'sünen ve'l-âsar**, mhk. Abdulmuti Emin Kaleci, Camiü'd-Diraseti'l-İslamiye, Pakistan.

BEYHAKÎ Ebû Bekr Ahmed bin el-Hüseyn bin Alî; (h.1423), **Şüabü'l-iman**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad.

BEYHAKÎ Ebû Bekr Ahmed bin el-Hüseyn bin Alî; (1988), **el-Âdab**, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, Beyrut/Lübnan.

BUHARÎ Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâîl bin İbrâhîm el-Cu'fî; (h.1422), **Sahîh-i Buhârî**, nşr. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru Tavki'n-Necat, Beyrut.

CA'BERÎ Burhaneddin Ebu İshak İbrahim bin Ömer bin İbrahim; (2000), **Rusûmü't-tahdis fi ulumi'l-hadis**, mhk. İbrahim bin Şerif el-Meyli, Daru İbn Hazm, Lübnan.

DÂRİMÎ Abdullah bin Abdurrahman; (2000), **Sünen**, mhk. Hüseyin Selim Esed ed-Derânî, el-Memleketü'l-Arabiyye es-Suûdiyye, Riyad.

DÂREKUTNÎ Ebu'l-Hasan Ali bin Ömer bin Ahmed; (2004), **Sünen**, mhk. Şuayb Arnaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.

DÂREKUTNÎ Ebu'l-Hasan; (1994), **et-Ta'likât**, mhk. Halil bin Muhammed el-Arabî, Daru'l-Küttâbu'l-İslami, Kahire.

DULABÎ Ebu Bişr Muhammed bin Ahmed bin Hammâd; (2000), **el-Küne ve'l-esma**, mhk. Ebu Kuteybe Nazr Muhammed Feryabî, Daru İbn Hazm. Beyrut

EBU AVÂNE Ya'kub bin İshak bin İbrahim; (1998), **el-Müstahrec**, mhk. Eymen bin Arif ed-Dimeşkî, Daru'l-Ma'rife, Beyrut.

EBU'L-VELİD Süleyman bin Halef el-Endülisî; (1986), **et-Ta'dîl ve't-tecrîh**, mhk. Ebu Lübabe Hüseyin, Daru'l-Livaü'n-Neşr, Riyad.

- EBU YA'LA Ahmed bin Ali el-Mevsîlî; (1984), **Müsned**, mhk. Hüseyin Selim Esed, Daru'l-Me'mun li't-Tülas, Dimeşk.
- EBU BEKİR Muhammed bin Hüseyin; (1999), **eş-Şerîa**, mhk. Dr. Abdullah bin Ömer bin Süleyman, Daru'l-Vatan, Riyad.
- EBÛ NUAYM Ahmed bin Abdillâh bin İshâk el-İsfahânî; (1974), **Hilyetü'l-evliya**, nşr. Bi'civari Muhafazati, Mısır.
- EBÛ NUAYM Ahmed bin Abdillâh bin İshâk el-İsfahânî; (1997), **Fazailü'l-hülefai râşidin**, mhk. Salih bin Muhammed el-Akîl, Daru'l-Buhârî, Medîne.
- EBU'L-FEREC Cemelüddin Abdurrahman bin Ali; (t.y) , **Keşfü'l-müşkil min hadisi sahîhayn**, mhk. Ali Hüsetin Bevvab, Daru'l-Vatan, Riyad.
- EBU DAVUD Ebû Dâvûd Süleymân bin el-Eş'as bin İshâk es-Sicistânî el-Ezdî; (t.y), **Sünen**, mhk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut.
- EFENDİOĞLU Mehmet, **DİA, Makaleler**, Müdrec; (2006), İstanbul.
- EL-BAĞDÂDÎ Ebu Bekir Ahmed bin Ali bin Sâbit; (1997), **el-Faslu li'l-vasli'l-müdreji fi'n-nakl**, nşr. Muhammed bin Matar ez-Zehrânî, Daru'l-Hicre, Riyad.
- EL-BAĞDÂDÎ Ebu Bekir Ahmed bin Ali bin Sâbit; (1417), **Târihu Bağdâd ve zuyuluhu**, mhk. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütübi'l-İlmi, Beyrut.
- EL-BEZZÂR Ebu Bekir Ahmed bin Amr; (2009), **Müsned**, mhk. Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah, Mektebetü'l-Ülüm ve'l-Hikem, Medîne.
- EL-EMİR Muhammed bin İsmâîl; (2012), **et-Tehbirü li izâhi meâni't-teysîr**, mhk. Muhammed Sub'hi bin Hasan, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad.
- EL-EMİR Muhammed bin İsmâîl; (1366), **Tavzîhu'l-efkâr**, mhk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Kâhire.
- EL-HAMEVÎ Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yâkût bin Abdullah er-Rûmî; (1995), **Mu'cemu'l-buldân**, Dâru Sâdir, Beyrût.

- EL-ŞÂŞÎ Heysem bin Kuleyb; (h.1410), **Müsned**, mhk. Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah, Mektebetü'l-Ülüm ve'l-Hikem, Medîne.
- ES-SAN'ÂNÎ Ebû Bekr Abdürrezzâk bin Hemmâm bin Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî; (h.1403), **el-Musannef**, mhk. Habîbu'r-Rahman el-Azmi, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami.
- EŞ-ŞEYBÂNÎ Ebu Bekir bin Abu Âsım; (1991), **el-Ahad ve'l-mesâni**, mhk. Faysal Ahmed, Daru'r-Raye, Riyad
- EŞ-ŞEYBÂNÎ İbn Ebî Âsım; (h.1400), **es-Sünne**, mhk. Muhammed Nasruddin el-Albânî, Mektebetü'l-İslami, Beyrut.
- EL-MUHALLÎS Muhammed bin Abdurrahman bin Abbas; (2008), **Muhallisiyât**, mhk. Nebîl Se'deddin, Vakıflar ve İslam İşleri Bakanlığı, Katar.
- EN-NEVEVÎ Ebû Zekeriyâ Yahyâ bin Şeref bin Mürî; (2000), **el-Minhac**, Daru İbn Hazm.
- ET-TEMÂM Ebu'l-Kâsım; (h.1412), **el-Fevâid**, mhk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- EBU YA'KUB İshak bin İbrahim el-Mervezî (İshak bin Raheveyh); (1991), **Müsned**, mhk. Abdulgafur bin Abdulhak, Daru'l-İman, Medîne.
- EL-İCLÎ Ebu'l-Hasan Ahmet bin Abdullah bin Salih; (1984), **Târihu's-sikat**, Dâru'l-Baz, y.y.
- EL-CEDÎ' Abdullah bin Yusuf; (2003), **Târihu ulümi'l-hadis**, Müessetü'r-Reyan li't-Tebaati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Beyrut.
- EL-BAĞDÂDÎ Ebu Bekir Ahmed bin Ali bin Sâbit; (t.y), **Takyîdü'l-ilm**, İhyaü's-Sünneti'n-Nebevi, Beyrut.
- EL-ENSÂRÎ Zeynüddin Ebî Yahya bin Zekeriyâ; (2002), **Fethü'l-Bâki bi elfiyeti'l-Irakî**, mhk. Abdullatif Hemim, Daru'l-Kütübü'l-İlmi, Beyrut.

EL-HOROSÂNÎ Saîd bin Mansûr; (1997), **et-Tefsîr**, mhk. Saîd bin Abdullah bin Abdulaziz.

EL-HATTÂBÎ İbrahim; (1932), **Mealimü's-Sünen**, Matbaatü'l-İlmi, Haleb.

EŞ-ŞAFÎÎ Ebu Abdullah Muhammed bin İdris; (1951), **Müsned**, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmi, Beyrut.

EN-NESÂÎ Ebû Abdîrrahmân Ahmed bin Şuayb bin Alî en-Nesâî; (2001), **Sünen-i kübrâ**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.

ET-TAYÂLÎSÎ Ebû Dâvûd Süleymân bin Dâvûd bin el-Cârûd et-Tayâlisî; (h.1419), **Müsned**, mhk. Muhammed bin Abdulmuhsin, Darü Hicr, Mısır.

EZ-ZEHEBÎ Şemsüddin Ebu Adullah Muhammed bin Ahmed bin Osman: (1998), **Tezkiretü'l-huffâz**, Daru'l-Kütübü'l-İlmî, Beyrut.

EZ-ZEHEBÎ Şemsüddin Ebu Adullah Muhammed bin Ahmed bin Osman: (1985), **Siyerü alâmi'n-nübelâ**, mhk. Şuayb Arnaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.

HEYSEMÎ Ebu'l-Hasan Nuruddîn Ali bin Ebî Bekr; (1994), **Muc'meü'z-zevâid**, mhk. Hüsameddin Kudsi, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire.

KANDEMİR Mehmet Yaşar, **DİA Makale**, “Hatîb el-Bağdâdî”; (1997), İstanbul.

KELÂBÂZÎ Ebû Bekr Tâcülislâm Muhammed bin Ebû İshâk İbrâhîm bin Ya'kûb el-Buhârî el-Kelâbâzî; (h.1407), **Ricâlu sahîhi'l-buhârî**, mhk. Abdullah el-Leysi, Daru'l-Ma'rife, Beyrut.

ITR Nureddin; (1998), **el-Menhacü'n-nakd**, Daru'l-Fikr, Dimeşk.

İBN ABDÜLBER Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf bin Abdullah bin Muhammed Kurtubi; (2000), **el-İstizkâr**, mhk. Sâlim Muhammed Ata, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut.

İBN ABDÜLBER Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf bin Abdullah bin Muhammed Kurtubi; (h.1387), **et-Temhid**, mhk. Mustafa bin Ahmed el-Ulvi, Magrib.

İBN ARABÎ Ebu Saîd; (1997), **el-Mu'cem**, mhk. Abdulmuhsin bin İbrahim bin Ahmed el-Hüseynî, Daru İbn Cevzî, Riyad.

İBN ASÂKÎR Ebu'l-Kâsım Ali bin Hasan; (1995), **Târihu Dimeşk**, mhk. Amr bin Garam el-Amrevî, Daru'l-Fikr, y.y.

İBN BATTAL Ebü'l-Hasen Alî bin Halef bin Abdilmelik bin Battâl el-Bekrî el-Kurtubî; (2003), **Şerhu Sahihi'l-Buhâri**, mhk. Ebu Temim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad.

İBN CA'D Ebu'l-Hasan Ali; (1990), **Müsned**, mhk. Amir Ahmed Haydar, Müessesetü'n-Nadir, Beyrut.

İBN CA'FER İsmâîl; (1998), Ali bin Hucr'un İsmâîl bin Cafer'den naklettiği hadisler, Riyad.

İBN EBÎ ŞEYBE Ebu Bekir; (1997), **Müsned**, mhk. Adil bin Yusuf el-Azazi, Daru'l-Vatan, Riyad.

İBN HANBEL Ebû Abdillâh Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî; (2001), **Müsned**, mhk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.

İBN KESİR Ebu'l-Fida İsmâîl bin Ömer; (1993), **Tabakâtü's-Şâfiîn**, mhk. Ahmed Ömer Hâşim, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kâhire.

İBN RECEP Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân bin Ahmed bin Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî; (1996), **Fethu'l-Bari**, mhk. Mahmud bin Şa'ban bin Abdulmaksud, Mektebetü'l-Gürabai'l-Eseriyye, Medîne.

İBNU'S-SALÂH Osman bin Abdurrahman; (1986), **el-Mukaddime**, mhk. Nureddin Itr, Daru'l-Fikr, Suriye.

İBN HACER Ahmed bin Ali bin Hacer Ebu'l-Fadl el-Eskalânî; (h.1422), **Nüzhetü'n-nazar fi tavdîhi nühhbetü'l-fiker**, mhk. Abdullah bin Dayfullah, Matbuatü's-Sefir, Riyad.

İBN HACER Ahmed bin Ali bin Hacer Ebu'l-Fadl el-Eskalânî; (1996) , **Fethu'l-Bari şerhu sahihi'l-Buhâri**, Daru'l-Ma'rife, Beyrut.

İBN HACER Ahmed bin Ali bin Hacer Ebu'l-Fadl el-Eskalânî; (1984), **en-Nüketü ale kitâbi İbnu's-Salâh**, mhk. Rebî' bin Hâdî, Medîne İslam Üni. Medine.

İBN MÂCE Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezîd Mâce el-Kazvînî; (t.y.) **Süneni ibn Mâce**, mhk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru'l-İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, Kâhire.

İBN HİBBÂN Ebu Hatim; (1988), **Sahîh**, mhk. Şuayb Arnaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.

İBN KADI ŞUHBE Ebu Bekir bin Ahmed bin Muhammed; (h. 1407), **Tabekatu's-şâfiyye**, mhk. Hâfız Abdulalim Han, Alemü'l-Kütüb, Beyrut.

İBNU'S-SALÂH Osman bin Abdurrahman; (1986), **Mukaddime (Marifetü'l-envai'l-ülümü'l-hadis)**, mhk. Nureddin Itr, Daru'l-Fikr, Suriye.

İBN CEVZÎ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân bin Alî b. Muhammed Bağdâdî; (1997), **Keşfü'l-müşkil min hadisi sahîheyn**, mhk. Ali Hüseyin Bevvab, Darü'l-Vatan, Riyad.

İBN MANSÛR Ebu Osman; (1997), **et-Tefsir min süneni Said bin Mansûr**, mhk. Sa'd bin Abdullah bin Abdulaziz, Daru's-samii, y.y.

İBN EBÎ HATİM Ebu Muhammed Abdurrahman bin Muhammed; (1952), **Cerh ve ta'dil**, Osmanlı Maarif Dairesi Meclisi, Haydarabat.

İBN ŞAHİN Ömer bin Ahmed bin Osman (Ebu Hafs); (1984), **Târihu-esmai's-sikât**, mhk. Subhi Samerai, Daru's-Selefi, Kuveyt.

İBN MAÎN Ebû Zekeriyâ Yahyâ bin Maîn bin Avn el-Mürrî el-Bağdâdî; (t.y.), **Târihu İbn Maîn**, mhk. Ahmed Muhammed Nur, Daru'l-Me'mun li't-Türas, Dimeşk.

İBNÜ'L-CEVZÎ Cemaleddin Ebu'l-Ferec; (h.1406), **ed-Düafâ**, Daru'l-Kütübü'l-İlmi, Beyrut.

İMAM MÂLİK Mâlik bin Enes; (h.1412), **Muvatta**, mhk. Mahmud Halil, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.

İBN ALLAN Muhammed bin Ali bin Muhammed Allan el-Bekri es-Sıddiki; (2005), **Delilü'l-fâlihîn li-turuki Riyâzi's-sâlihîn**, Daru'l-Ma'rife, Beyrut.

İBN CEMAA Ebu Abdullah Bedreddîn Muhammed bin İbrahîm bin Sadullah Kinani Hamevi; (1986), **Menhecü'r-râvi**, mhk. Muhyiddin Abdurrahman er-Remâzan, Daru'l-Fikr y.y.

KELABÂZÎ Ebû Nasr Ahmed bin Muhammed bin Hüseyin el-Buhari Kelabâzî; (1987), **Ricalü Sahîhi'l-Buhârî**, mhk. Abdullah El-Leysi, Daru'l-Ma'rife, Beyrut.

MA'MER BİN RÂŞİD; (h.1403), **el-Câmi'**, mhk. Habîbu'r Rahman el-A'zamî, Meclisü'l-İlmi, Pakistan.

MÜSLİM Ebü'l-Hüseyin Müslim bin el-Haccâc bin Müslim el-Kuşeyrî; (t.y), **Sahîhi Müslim**, mhk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut.

MUGALTAY BİN KILIÇ İbn Abdullah el-Bekcerî; (1999), **Şerhü İbn Mâce**, mhk. Kamil Avida, Mektebetü'n-Nazar Mustafa el-Baz, y.y.

NEVEVÎ Ebu Zekeriyya Mühyiddin bin Yahya bin Şeref; (1985), **et-Takrîb ve't-teysîr**, mhk. Muhammed Osman Huşt, Daru'l-Küttâbü'l-Arabî, Beyrut.

SEHÂVÎ Şemseddin Ebu'l-Hayr Muhammed bin Abdurrahman; (2003), **Fethu'l-mügîs**, mhk. Ali Muhammed Ali, Mektebetü's-Sünne, Mısır.

SUYÛTÎ Celalüddin Abdurrahman; (t.y), **Tedribu'r-râvi fi şerhi takrîbi'n-Nevevi**, mhk. Ebu Kuteybe, Daru't-Tayyibe, y.y.

SUYÛTÎ Celaleddin Abdurrahman; (2002), **el-Müdrec ile'l-müdrec**, mhk. Subhi el-Bedri el-Samerâî, Daru's-Selefi, Kuveyt.

ŞAKİR Ahmed Muhammed; (1951), **el-Bâisü'l-Hadis Şerhu İhtisâru Ulûmi'l-Hadis**, Beyrut.

ŞAHİN Musa; (2002), **Fethu'l-mün'im**, Daru's-Şuruf, y.y.

UĞUR Mücteba; (1992), Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, TDV yayınları, Ankara.

TABERÂNÎ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb; (t.y), **el-Mu'cemü'l-evsat**, mhk. Tarîk bin Avdullah bin Muhammed, Daru'l-Harameyn, Kâhire.

TABERÂNÎ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb; (1985), **el-Mu'cemü's-sagir**, mhk. Muhammed Şekur Mahmud el-Hacel-Mektebu'l-İslami, Beyrut.

TABERÂNÎ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb; (1994), **el-Mu'cemü'l-kebir**, mhk. Hamdi bin Abdulmecid es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire.

TABERÂNÎ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb; (1989), **el-Mekârimü'l-ahlak**, mhk. Ahmed Şemseddin, Daru'l-Kütübi'l-ilmi, Beyrut.

TAKİYÜDDİN Ebu İshak İbrahim bin Muhammed bin el-Ezherî Ahmed bin Muhammed el-Irakî el-Hanbelî; (h.1414), **el-Müntehab**, mhk. Halid Haydar, Daru'l-Fikr, y.y.

TAHAVÎ Ebu Ca'fer Ahmed bin Muhammed; (h.1315), **Şerhü müşkili'l-âsar**, mhk. Şuayb Arnaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Ahmet ALPŞAHİN

Doğum Yeri ve Târihi: 07.08.1993 ŞANLIURFA

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bildiği Yabancı Diller: Arapça

Çalıştığı Kurumlar: Diyanet İşleri Başkanlığı/ İmam-Hatîb

İletişim:

Telefon: 05380340020

e-posta Adresi: hazerfen_psagor@hotmail.com

Târih: .11/07/2019